ATATÜRK'ÜN DOĞUMUNUN 100 YILI
100
1881-1981

S. B. F.
[redacted]
1859

TÜRK ORDUŞUNUN TARİHSEL KAYNAKLARI

Mevlüt Bozdemir

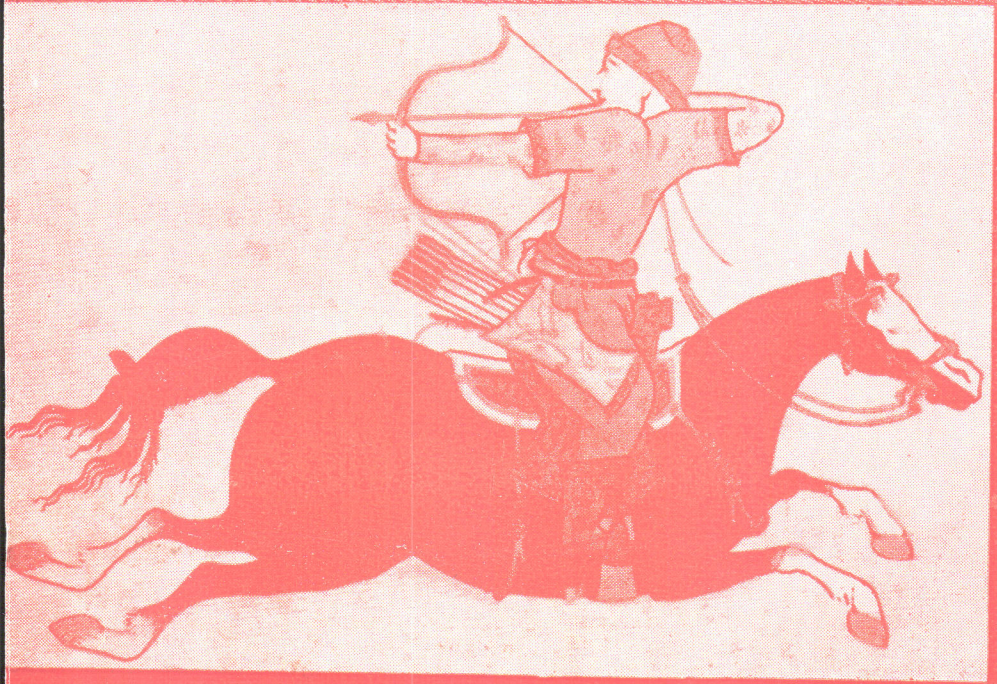

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINI

ANKARA
1982

A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI; 489

100. DOĞUM YILINDA ATATÜRK'E ARMAĞAN DİZİSİ: 32

TÜRK ORDUŞUNUN TARİHSEL KAYNAKLARI

Dr. MEVLÜT BOZDEMİR

Ankara -1982

Kapaktaki minyatür: Gazi Okçu, XV. yy. (Topkapı Sarayı Mü sesi)
Kapak düzeni: Ayşegül Karacaer

ANKARA
S.B.F. BASIN VE YAYIN YÜKSEK OKULU BASIMEVİ
1982

O'na ve Onlar'a;

Okuyup yazamadan "yaşayan" analara

IÇ"

ÖNSÖZ

Başlangıç noktalarmı 1972-1978 yıllarında Paris'te yaptığım çalışmalardan alan ve sonra Türkiye'de geliştirdiğim bu yapıtın belki bir tek erdemi savunulabilir: Üniversite'nin şimdiye kadar gerektiği gibi ilgilenmediği fakat Türk toplumunun tarihsel gelişiminde anahtar rolü oynayan kurumlardan birini bilimsel uğraş konusu yapması.

Gerçekten de Türkiye'de Ordu konusunda bilimsel araştırmalar, özellikle toplumsal ve siyasal nitelikli olanlar yok denecek kadar azdır. Oysa Batı bilim çevrelerinde 1960'lardan bu yana öğretim programlarıyla, yayınlarıyla, bilimsel toplantılarıyla, araştırma merkezleriyle... ulusal ve uluslararası düzeyde Ordu konusu yoğun bir ilgi toplamıştır. Bunun sonucu olarak bir yandan konuyla ilgili geniş bir literatür[1] ortaya çıkarken öte yandan pek çok yan ve alt bilim dalları oluşmaya başlamıştır. Ordu Sosyolojisi, Askerî Müdahaleler Sosyolojisi, Askerî Politika, Savunma Politikaları, Savaş Sosyolojisi, Savaş ve Barış Araştırmaları, Silahlanma, Silahsızlanma, Silah Teknolojisi, Strateji, jeo-strateji, jeopolitik... gibi.

---

[1] Sözkonusu literatürün ilk aşaması için bkz. LANG, **Kurt,** Military Sociology (A Trend Report and Bibliography) —Sociologie Militaire (Tendances actuelles de la Recherche et Bibliographie), Current Sociology - Sociologie Contemporaina, Volume XIII, No I, Oxford, Basil Blackvvell, 1965; **Volume** XVI, No 3, La Haye, 1968.

Bu niçin böyledir? Türkiye'de Ordu incelenmeye değer ilginçlikte bulunmadığından mı? Herhalde değil.

Türk bilim çevrelerinin bu gelişmelere yabancı kalmaları genellikle konunun araştırmacılarda haklı ya da haksız olarak uyandırdığı bir korku değilse bile bir çeşit çekinmeyle açıklanmaktadır. Bunda bir gerçek payı olmakla birlikte biz bunun abartıldığı kanısındayız. Bu engelleyici çekinme duygusu yanısıra başka bir engel ise Ordu araştırmaları için kaçınılmaz bilgi kaynaklarının son ölçüde sınırlı ya da araştırıcılara kapalı tutulmasıdır. Devlet **sırrı!**

Konunun içeriği bakımından gizlilik bir ölçüde evrensel bir sorun. Ordular genel olarak hem olağan zamanlarda hem de bizim özellikle ilgilendiğimiz siyasal yaşama müdahale zamanlarında, savaş ve benzeri zamanlarda olduğu gibi kilitli bir ağız olmak isterler. **Bunun** doğal karşılanması gerekir. Bir toplumun savunulması ya da askerî müdahale gibi yaşamsal önemdeki durumlarda bilgi = iktidar denklemi gündeme girer. Böylesi durumlarda da can alıcı nitelikte bazı görevler her toplumda ayrıcalıklı özellikler gösterir. Hangi felsefî bağlamdan bakarsak bakalım bu anlarda gizlilik savaş ve savunmanın vazgeçilmez kurallarından biri olur.

Ne var ki pek çok ülkede ve Türkiye'de askerî konularda gizlilik görevin gerektirdiği ölçüyü çok aşmakta ve psikolojik bir olguya dönüşmektedir. Oysa hiç bir tabu başarının güvencesi olamaz. Ayrımsız ve ölçüsüz bir yasak koyma eğilimi her şeyden önce ilgili kuruma yarar getirmez. Hatta o kurumun sorunlarını gereken açıklıkla ortaya koymaya engel olacağından böyle bir gizlilik anlayışı ciddi zararlara bile yol açabilir.

Türkiye'de Ordu konusu, bir zamanlardaki Dış Politika konusu gibi, kamuoyunun bilgisi dışında tutulmakla ne yarar umulabilir? Herkesin her şeyi tartıştığı bir dünyada bu gizlilik geleneği, bu devlet sim anlayışı Türkiye'yi kurumlarını tanıyamaz, sorunlarını tartışamaz bir ülke durumuna sokar ki bu da büyük bir topluma yakışır bir anlayış sayılamaz.

Çağdaş toplumlarda belirli kurumsal ilke ve titizliklere yine saygı göstererek kurumların işlev ve sorunları tartışılabilir ve bu öncelikle o kurumlara yarar getirir. Bu bakımdan Türk toplumunun da Ordusunu tanıyabilmesi, tartışabilmesi gerekir.

Ne tuhaftır ki, bu tanıma ve tartışma eksikliğinden olacak, Türk Ordusu üzerine yapılmış en ayrıntılı araştırmalar da yabancılarındır. Burada sormadan edemiyoruz. Bu nasıl "devlet sırrı" anlayışıdır ki kendi yurttaşlarından sakındığı bilgileri yabancılara cömertçe sergiler? Yoksa Profesör Duverger'in dediği gibi "Devlet sırrı devletin çıkarlarını savunmaktan çok devleti kendi özel çıkarları için kullananların çıkarlarını (mı?) savunmaktadır."[2]

Ayrıca niçin korkulsun? Orduyu incelemek isteyenler önce mutlaka onu ortadan kaldırmakla mı işe başlayacaklardır? Safdil bir ordu düşmanlığıyla nasıl bir bilimsel çalışma yapılabilir ki? Kaldı ki anti-militarist bile olunsa en basit bilimsellik ilkesi kişisel önyargı ve değerlendirmeleri araştırma dışı tutmamızı emretmez mi? Niçin gündelik politikalardan, katı militanlıklardan, slogancı bağnazlıklardan sıyrılabilmiş kişiler Ordu ve Savunma konularını bilimsel bir ciddiyetle inceleye-

2 DUVERGER, M., Methodes des Sciences Sociales, s. 94.

meşinler? Üstelik böyle bir yaklaşım öncelikle Orduya ve topluma yarar getirecektir.

Ordu konusunda ucuz ve kolay politikalar peşinde koşmak yerine konuyla doğrudan ilgili olanlar; asker, diplomat ve bilim adamları, bilgi ve deneyimlerini birleştirerek bu gibi konularda ortaklaşa düşünmenin bir yolunu bulmak durumundadırlar. Bunun zamanı çoktan gelmiş ve geçmiştir bile.

Asker, sivil ve aydınların eski cunta çağrışımlarını bir yana bırakıp bilgi ve deneyimlerini yeni bir misyonda, ulusal savunma sorunlarının somut olarak ele alınmasında birleştirebilmeleri gerekir. Yoksa arada bir, bir kaç emekli generalin strateji konularında gazetelere yazı yazmaları ya da sivil tarihçilerin uzak kaldığı bir "resmî tarih" anlayışıyla iyi niyetli de olsa gösterilen Çabalar yeterli olmaktan çok uzak kalır. "Savaş generallere bırakılamayacak kadar ciddi bir iştir" dendiği için değil; fakat savaş gibi, savunma gibi, askerin politikaya müdahalesi gibi son derece karmaşık olgular ancak birden çok uğraş ve bilim dalının ortaklaşa yaklaşımıyla geçerli biçimde incelenebileceği için bu konular yalnızca askerlerin konusu olarak kalmamalıdır. Tarih, Toplum ve Siyasal bilim, ekonomi, diplomasi ve askerî bilimler eşgüdümlü bir yaklaşımla belirli bir merkez çevresinde sistematik çabalar gösterilirse ancak çağdaş toplumların düzeyinde bir sonuç alınabilir.

Bir gün başlatılmasını dilediğimiz bu çabalara bir başlangıç olması umuduyla elinizdeki çalışmayla Türk Ordusunun tarihsel gelişmesi verilmeye çalışılacaktır.

Ana çizgileriyle de olsa ulaşılabilecek en eski zamanlardan başlayarak Ordunun siyasal tarihçesi çıfca-

rıldıktan sonra günümüz Ordusunun toplumsal ve siyasal çözümlemesi gündeme getirilecektir.

Dileğimiz bu ikinci aşamanm Türk Demokrasisinin yeniden kurulduğu günlere rastlamasıdır.

Çankaya, Ocak 1982

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER XI
GİRİŞ 1

I. BÖLÜM

ASYA GÖÇEBE ORDULARI 3

1 — Balşangıç Noktalan 4
2 — Zaman 5
3 — Yer 9
4 — Yaşam ya da "Kahramanlık Emperyalizmi" 12
5 — Orta Asya'dan "Kalıtımlar" 23

II. BÖLÜM

YERLEŞİK ASKERÎLÎK 29

1 — Osmanlı Öncesi Türk Orduları 29
2 — Osmanlı Türkleri 32
3 — "Türk Tehlikesi" 34
4 — Osmanlı İktidar Yapısı 40
5 — Osmanlı Ordu Örgütü 50
6 — Yükselen Batı ve Gerileyen Osmanlı İmparatorluğu 60
7 — Orduda Yenileştirme Girişimleri 65
8 — Geriye Tepen Reformizm 68
9 — İki Osmanlı Devrimi 71
10 — Osmanlı Askeriliğinin Çöküşü 75

III. BÖLÜM

KEMALİST ORDU

1 — Ulusal Askerlîiğin Doğuşu 77
2 — Osmanlı Topraklarında Askerî Durum 79

i — Anadolu'da Toplumsal Savunma İçgüdüsünün Ortaya Çıkışı 83
4 — Kemalist Ordunun Kuruluşu 93
5 — Kemalist Ordu, Bolşeviklik, ve Gerilla 105
6 — Kemalist Ordu/Gerilla Çatışması 130
7 — Örnek Olay: Yeşil Ordu 133
8 — Kemalist Ordumun Duyarlılıkları 154

IV. BÖLÜM
ÇAĞDAŞ TÜRK ORDUSUNA DOĞRU 162

SONUÇ 175
KAYNAKÇA 183
ÇİZELGELER 194
ZAMANDİZİN 195
DİZİN 197

"Yapılan her şey »yazılmaya değmez"
VOLTAİRE

GİRİŞ

Bu ne gerçek bir tarih çalışması ne de bir tarih felsefesidir. Tarihsel olaylara toplumbilimsel bir bakıştır. Günümüzü doğru yorumlamak için geçmişe bir başvurudur. Bu yüzden doğrudan doğruya belgeler, arşivler ve özgün kaynaklardan çok tarihçilerin ortaya koyduğu verilerden kalkarak yapılan bir tarih yorumudur. Bu nedenle kolaylıkla "tarihçinin yaptığı üzerinde lafazanlık" yapmakla suçlanabilir. Bu durumda iki şey ileri sürülebilir : Birincisi tarihçilerin bir eksiğiyle ilgilidir. Bu bir yorum eksikliğidir. Ortaya çıkarılan tarihsel somut gerçekler genel bir çerçevede yorumlanmadıkça ve böylece toplumsal gelişim zaman içinde kesintisiz izlenemedikçe Toplumbilimcilerin Tarihçilerin işlerine karışır görünmeleri sürüp gidecektir. İkincisi ise bilimler arası bir alış veriş sorunudur. Tarihçiler belki diğer Toplumbilimcilerin çağdaş bulgu ve yargılarından yararlanmak istemeyebilirler. Buna karşılık Toplumbilimciler tarihsiz edemezler. Çünkü her toplumsal olgunun bir tarihsel boyutu vardır ve bunu tarihçiler yerine getirmezlerse Toplumbilimciler bunu kendileri yapmaya çalışırlar.

Bu çalışmadaki son amacımız, bir bakıma ard niyetimiz günümüz Türk Ordusunun toplumsal kökenlerini, siyasal kişiliğini, çağdaş Türk toplumundaki yeri ve işlevini kavramaktır. Bunun için her konuda olduğu gibi

tarihsel birikimi irdelemek ilk yapılması gereken işlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oysa yapılmış tarih çalışmaları ya çoğu kez zaman içinde dilimlere ayrılmış durumdadır, dolayısiyle Ordunun tarih içindeki kesintisiz varlığını izlemek zordur ya da Ordu tarihi bir savaşlar, zaferler, kahramanlıklar ya da savaş teknoloji tarihi olarak ele alınıp Orduların içlerinden çıktığı toplumlarına nasıl eklemleştiği, nasıl bütünleştiği ya da çelişkilendiği boyutu gözardı edilmektedir. Başka bir deyişle Ordu; toplum, üretim ve iktidar gibi temel yapılardan soyutlanmış bir kurum olarak ele alınmaktadır.

İşte bizim girişimimiz bu yetersizlikleri bir ölçüde gidermek amacıyla Ordu tarihini ilk günlerinden başlayarak yeniden okumak ve bunu kesintisiz bir çizgi üzerinde yapmaktır, ve tutarlı bilgiler derleyip yorumlamaktan öteye zamandizinsel ve ayrıntılı bir Ordu tarihi iddiası taşımaktan uzaktır.

Bunun için, örneğin Orta Asya tarihi söz konusu iken birden bire günümüzden bazı saptamalara sıçrandığı görülecektir.

Bugünkü Türk Ordusunu anlayabilmek için bu kurumun tarih içinde toplumuyla olan yoğun ilişkilerini ana çizglieriyle gözden geçirmek kaçınılmaz bir aşamadır. Çünkü göreceğimiz gibi bu gün bile gözlenen bazı anlayış ve davranışlar aslında köklerini tarihin beklenmedik derinliklerinden almaktadırlar. Bu yüzden bu ilk aşama gereği gibi kavrandıktan sonradır ki çağdaş Türk Ordusu anlaşılabilecektir.

BÖLÜM I

— ASYA GÖÇEBE ORDULARI

"Yetmiş yaşıma erdim,
yetmiş er öldürdüm, doyamadım..."

Eski bir Türk Yazıtından :
SSCB Minusinsk Müzesi

Bu ilk bölümde, tarihsel olayların sonsuz çeşitliliği içinde kaybolmamaya çalışarak ilk Türk toplumlarının tarih sahnesine çıkmaya başladığj zamanlardan günümüze dek; bu toplumlarda, Türkleşmiş ya da Türklerin yönetimine geçmiş diğer toplumlarda neredeyse "kalıtımsal" diyebileceğimiz, en azından zamansal ve yersel bir süreklilik gösteren bir olguyu; Askerîlik* olgusunu izlemeye çalışacağız.

---

* Askerîlik (ordusallık: **military, militarite)** kavramı için bur ilk tanımlama gerekirse; bir toplumdaki savunma içgüdüsünü, bu güdüden kalkarak çok ileri noktalara varan ve saldırganlık, savaşkanlık, kavgaseverlik, şiddetseverlik... gibi biçimler alan ve somut güç kullanımı kalıplarını içeren özgün bir toplumsal davranış türü olarak tanımlayabiliriz. Askerîlik güçlü bir ordu örgütlenişini içermekle birlikte salt bu kurum içindeki toplumsal biçimlenmeyi değil fakat aynı zamanda bu kurumsallaşmış askeriliği, yani orduyu aşarak toplumun çeşitli katlarına taşan, yayılan, benimsenen, özümsenen ve böylece genel bir toplum olgusu olarak karşımıza çıkan bir bir gerçekliktir. Böylece askerîlik deyimini askerliği de içine alan fakat ondan öte bir kapsam taşıyan bir anlamda kullanıyoruz. Askerlik ve Ordu belirli bir kurum çevresinde

Konuya girmezden önce bu çalışmanın, tarihi, savaşların bir çeşit tutanağı ya da dökümü olarak tanımlayan anlayıştan sıyrılmış da olsa bir askerî tarih çalışması olmadığı belirtilmelidir. Daha çok, siyasal ya da siyasallaşmış bir askerîliğin tarihsel olarak gözlenmesi sözkonusudur. Aslında bu çalışmanın asıl amacı günümüz Türk toplumundaki askerî müdahalelerin açıklanabilmesine yardımcı olacak tarihsel öğeleri ortaya çıkarmak olacaktır. Bu nedenle tarihçinin önemle üzerinde duracağı zamandizinsel (kronolojik), olaydizinsel ve yerdizinsel ölçütlere bakmaksızın günümüzde ortaya çıkan siyasal içerikli askerî eylemleri açıklayabilecek her bulguya bu yapıtta yer verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla geleneksel bir tarih çalışmasından çok tarihçilerin ortaya koyduğu veriler üzerinde başka bir açıdan ve yeniden düşünme çabası sözkonusudur. Böylece tarihle yaşayan toplum arasında alçak gönüllü bir köprü kurulmak istenmiştir.

1. BAŞLANGIÇ NOKTALARI

Tarihçiler ilk Türk toplumlarında (ön-türk=proto-turque) askerî öğenin birincil bir yer tuttuğunda birleşmektedirler.[3] Zaten savaştan doğmuş, fetih için örgütlenmiş görünen bu toplumlar ordularından zor ayırdedilebilir. Toplumsal gelişmenin başlangıcında herkes

---

kavralaşırken askerîlik bu özgün kavram dışındaki ordu-benzeri (para-militaire) yaşayış ve örgütleniş biçimlerini da içine alır. Bu yaklaşımla örneğin eski Türklerde ölünün mezarına öldürdüğü düşman sayısı kadar taş (balbal) dikerek kahramanlaştınlması ya da öldürülen düşmanların ölümden sonra öldürenlerin hizmetine gireceklerine olan inanç gioi gelenek ve inanışlar askerlik ya da ordu gibi belirli kurumlardan çok askerîlik kavramı içinde düşünülebilir.

3 CAHEN, C, Pre-ottoman Turkey, Introduction.

askerdir. Toplum ordusuyla bütünleşmiştir. Askerîlik toplumun genel ve bireysel özelliğidir. Ordu-Toplum bileşiminin böylesine içiçelik kazandığı bir aşamada bu ikilemden birinin incelenmesinin diğerinin de anlaşılmasına yardımcı olacağı açıktır. Bu nedenle tarihçilerin eski Türk toplumlan konusunda gün ışığına çıkardıkları verilerden kalkarak bu toplumların askerî görünümlerini saptamaya çalışmak yerinde olacaktır. Böylece daha sonraki aşamalarda yeniden karşımıza çıkacak askerî çizgilerin başlangıç noktaları belirlenmiş ve kalıcı öğelerin ilk oluşumlan yakalanmış olacaktır.

2. ZAMAN

Türk halklan[4] uzunca bir geçmişe karşın yakın denebilecek bir tarihe kadar (VI., VII. yy.) tarihlerini kendileri yazmamışlardır. VI. yy.'dan önce, bugüne kadar saptanmış hiç bir yazılı belge bırakmayan Türklerin tarihlerini komşulan yazmışlardır.[5] Yerleşik ve yazılı bir kültürü olan Çinliler, kendilerini sürekli rahatsız eden savaşçı ve göçebe komşularının dolaylı tarihçiliğini yapmışlardır. Bu nedenle eski Türklerin tarihini yazmak daha zordur. Çünkü bunun için, başka şeyler yanısıra Çince bilmek, Çin kültür ve tarihini bilmek gerekir. Bu durumda bile Türkler üzerine tarihsel bilginin bazı sınırlılıkları olacaktır. Çünkü Çin kaynaklan, yal-

---

[4] Günümüz Türkiye'sinde tartışmalı bir siyasal anlam kazanan halk sözcüğünün çoğulu bu çalışmada tarihsel bir durumu anlatan olağan bir anlamda kullanılmıştır.

5 Savaşçı bir uygarlığın tarihleşebilmesi için hiç olmazsa tarih yazma geleneği olan bir komşuya gereksinmesi vardır. Bu askerî uygarlıkların kaçınılmaz yazgısıdır. Nitekim bir kısım Hunlar (Batılı Hiong-Nou'lar) tarihlerini yazacak komşuları olmadığından hiç bir iz bırakmamış görünüyorlar, bkz. R. GROUSSET, L'Empire des Steppes, s. 115.

nızca bunlarla karşılaşan askerlerin, diplomatların ve haraç istemeye geldiklerinde Sarayın bu halklar hakkında aydınlatılmasıyla sınırlıdır. Değilse Çinliler ardniyetsiz ve bilimsel merakla bir Türk tarihi yazmış değillerdir.

Çin kaynaklarının belirttiği ilk Türk ataları M.Ö. üç bin yıllarına kadar çıkmaktadır.[7] Türklerin ilk adlandırılışı ise HIONG-NAU olarak M.Ö. iki bin yıllarına rastlıyor. Zaten bu adlandırma da salt Türkleri değil aynı zamanda Moğolları, Tunguzları[8] ve bazı Hind-Avrupa topluluklarını kapsamaktadır.[9] Demek ki halkların tarihe geçmeye başladığı zamanlarda salt bir türdeşlikten söz etmek zordur. Ayrıca bu soysal (etnik) içiçelik, ilk halkların bu karışıklığı bütün tarihsel dönemler boyunca süregidecektir.

Bu yüzden olacak bazı yazarlar Türklerin dil birliğini tartışmasız benimsemekle birlikte soybirliği konusunda tereddütler ileri sürmüşlerdir.[10] Bununla birlikte

---

3 EBERHARD, D.W., Çinin Şimal Komşuları, s. 5.

7 CZAPLICKA, M.A., The Turcs of Central Asia, s. 16, 31, 62.

s Genellikle at yetiştiren Türklerin yamsıra domuz yetiştiren Tunguzlarm adlandırılışının da bu hayvandan kaynaklandığı sanılmaktadır.

a O günkü soysal yapının karışıklığını Çin tarihçisi EBERHARD'm bu bölgede 85'i Türk olmak üzere 1000'den çok kavim, kabile, aile adı saptadığını belirterek sergileyebiliriz, bkz. y.k. Ayrıca birbirinin dillerini alıp kendi kültürlerini koruyan topluluklar, Türkleşen Moğollar, İranlılaşan Türkler, Türkleşen İranlılar... sürekli bir soylararası geçiş olduğunu göstermektedir: Peopies of Central Asia (ortak), s. 81-84.
Pek çok örnekten biri Moğol imparatoru Babür Han Moğol soyundan olmasına karşılık ana dili Türkçedir, dini İslâmdır, o günkü toplumdaki edebî dil ise İran dilidir. Bkz. Le Livre de Babur, Fransızca çeviri (Babürname).

10 BARTHOLD, W., Histoire des Turcs, s. 3, 17, 36.

soysal karışıklık durumunda dahi "halk federasyonları"[11] denebilecek bu çok-soylu topluluklar içinde Türk öğesinin genellikle başat ve etkin bir yer tutukları kuşkusuzdur.

Hunlar bu topluluklar içinde günümüze kadar tanınan bir halktır.[12] Ünlü komutanları ATTİLA'nm[13] yönetiminde ve Moğolların baskısıyla önce M.Ö. III, yy.'da daha sonra da M.S. V. yy.'da Uralları aşarak Batıya akın etmişler ve yol boyunca karşılaştıkları Alain, Ostrogot, Vizigotları da sürükleyerek Avrupa içlerine kadar akınlar yapmışlardır. 451 yılında Doğu Roma İmparatorluğunu işgal edip geçerek kuzeyde bugünkü Fransa' nın Orleans bölgesine, güneyde de İtalya'nın Milano kentine kadar ulaşmışlardır. (454)[14] Galo-Romen topraklarındaki bu kısa egemenliği süresince Attila'nm küçümsenmeyecek bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Paris'in kuruluş yeri olan Lutece ve diğer kentleri tehdit eden Attila'nm Azize Geneviève'in ricası sonucu Paris' in üzerine yürümekten vazgeçtiği ve böylece o günkü

---

11 CZAPLICKA, M.A., Yukardaki kaynak (yk.,) s. 17.

12 C. CAHEN'e göre ilk Türkler, bu adla adlandırılmamış da olsalar, Hunlardır: y.k., s. 1.
K. MENGES ise dillerinin Türkçe olduğundan kuşku duymasa da Hunların Türklüğü konusunda daha çekingen görünmektedir. : The Turkic Languages and Peoples, s. 17.
Fransız Türkolog L. BAZIN de Attila'nm jernıanik kökenini (Etzel) benimsemekle birlikte hangi soydan geldiğini tartışmaksızm aynı zamanda Türk ATA sözcüğüyle ATTlLA adı arasında belli bir ses ve anlam yakınlığı olduğunu kabul etmektedir. Bkz: SBFD, Atatürk Özel Sayısı, c. XXXVI, s. 89.

13 Türkçe ATA sözcüğünden türetilmiş olabileceği akla gelen Attila'nm "kişilik özelliklerinin açıkça Türk olduğunu" düşünen J.P. ROUX sözcüğün jermanik bir kökeni olabileceğini öne sürmektedir: Histoire des Turcs, c. I, s. 9.

14 GROUSSET, R., L'Empire des Steppes, s. 136.

güçler dengesi üzerinde Kilisenin prestijini arttırıcı bir etkide bulunduğu bilinmektedir.[15] Attila 451 yılında Châlons-sur-Marne yakınında yenildikten sonra 453 yılında ölmüştür.

Türklerin ve onların güdümündeki diğer halkların Asya dışı akınları salt Batıya yönelik değildir. Sibirya' nın kuzeylerinden Hindistan'ın güneylerine, batı Asya' dan kuzey Afrika'ya kadar çok geniş bir kıtalararası alanda akınlar ve göç hareketlerine girişmişlerdir.

Bu kıtalararası yer değiştirmeler yanısıra Türklerin sürekli bir Asya yaşantısı da vardır, ve bu yaşantı günümüze dek süregelecektir. Bu yaşantının başlıca olayı savaştır. Türkler bitmez tükenmez savaşkanlıklarıyla bütün komşularını özellikle Çinlileri sürekli tedirgin edeceklerdir. Bu nedenle TSİN Hanedanlığı zamanında (M.Ö. 214-204) uzunluğu 6000 km.'yi bulan ünlü Çin settinin yapılmasına neden olacaklardır. Bu engel bile Türk saldırılarını durduramayacak ve Çin settinde açtıkları deliklerden akınlarını sürdüreceklerdir.[13] Bu dönemin bilinen Türk gücü de METE KAĞAN yönetimindeki Hunlardır. (M.Ö. 209-179).

Miladî tarihin başlarında Türkler kısa süren devletler kurmaktadırlar. Bunların en tanınanı yine Hun soyundan olan ve TOUKIOU[17] adıyla bilinen, 551 yılm-

---

15 ATABÎNEN, R.S., Les Turcs Occidentaux, s. 37.

16 CAHUN, L., Introduction â l'Histoire de l'Asie, s. 120.

17 J.p. ROUX **Tou-kiou** sözcüğünün Türk ya da Türüke'nin çoğulu olan Çince **Türküt'ün** yazılışı olduğunu ve **Güçlüler** anlamına geldiğini belirtiyor. Barthold ve Thomson'a göre de Türk sözünün **güç** ve **sertlik** karşılığı olduğunu aktarıyor-y.k., s. 14. L. Cahun de yakın bir anlam veriyor; **eylem ve cesaret.** Görüyoruz ki askerîlik bu halkın adına bile damgasını vurmuştur.

da Jouan-Jouan (ön-Moğol) devletinden ayrılarak bağımsızlaşan GÖKTÜRKLER'dir. Başkentleri ORHUN olan Göktürkler Türk tarihinde özel bir yer tutacaklardır. Çünkü ilk yazılı tarih örneklerinden birini onlar vermişlerdir. Özellikle Orhun yazıtları (732-735) olarak bilinen bu yazılı belgeler Türklerin tarihsel, dilsel ve kültürel kimlikleri konusunda önemli ipuçları vermektedirler.[18]

745 yılında Göktürk İmparatorluğu, Osmanlıların ataları olan Uygur Türkleri tarafından yıkılmıştır. Buna şaşmamak gerekir çünkü Türklerin saldırganlığı yalnızca Türk olmayanlara karşı değil fakat aynı zamanda kendi soyundan olan devletlere karşı da sık sık gözlenecektir. Örneğin Dokuz Oğuzların Göktürklerin azıcık "yürümesini = ilerlemesini" çekemeyerek Çinlilerin güneyden, Kıtayların doğudan, kendilerinin de kuzeyden saldırıp onları yok etme planlarını öğrenince Göktürkler üç cephede savaşa tutuşuyorlar. Yine On Oklar, Çinliler, Kırgızlar ve Türgişler de benzer bir ittifakla saldırıyı planlarken Göktürkler yine erken davranıyorlar.[19] Oysa kendi Hakanlarının deyimiyle "Dokuz Oğuz kavmi kendi kavmim idi. Gök ve yer karıştığı için düşman oldu." gerçeğini öğreniyoruz ve fakat bu kardeşlik "Bir yılda beş defa harb etmelerine" engel olmuyor.[20]

3. YER

Eski Türk toplumları insan türünün yer yüzündeki en eski izlerine rastlanan bir bölgede ortaya çıkmışlar-

---

18 Bu belgeleri bugünkü dile çevirerek bir sözlükle ve fotoğraflarla tanıtan: H.N. ORKUN, Eski Türk Yazıtları...

19 yJc., c. I, s. 104.

20 yJc., c. I, s. 48.

dır.[21] Tarihçiler arasında genel kabul gören görüşe göre Türklerin ana yurdu Orta Asyadır.[22] Daha belirgin olarak Türklere Çin'in kuzeyinde, bugünkü Moğolistan, ya da Altın ve Altay dağları gibi yüksek dağların çevrelediği Gobi ve Lob-Nor gibi çöllerden oluşan yüksek Asya'da rastlanmaktadır. Bununla birlikte Tarihlerinin bir çok anında "anayurt"larının çok ötelerinde; Çin şeddinden başlayarak Tuna kıyılarına kadar Asya ve Avrupa kıtalarında hatırı sayılır genişlikte bir alana egemen olmuşlardır. Çin settini sık sık aşarak, bazan bir yüzyılı aşan bir süre orada devletler kurdukları görülmüştür. Gerçi saldırgan Türk azınlıkları büyük Çin dünyasında çoğu kez kendilerini yitirip özümseniyorlardı. Ama askerî açıdan yine de bu çapta bir imparatorluğun, Türk komşuları karşısında çaresiz kalışı anlamlı olsa gerek.

Bu kıtalararası hareketlilik ister istemez halklar ve kültürler arası bir alış veriş ve iletişime yol açmaktadır.[23]. Böylece Türkler göçmenlikleri dolayısıyla hem halktan halka dinler, düşünceler, değerler taşımakta hem de bu taşıdıklarından etkilenmektedirler. Belki de göçmenliğin kararsız, değişken ve uçarılığından olacak Asya Türklerinin komşularının din, düşünce ve gelenek-

---

21 V. MASSON ve V. SARIANIDI Orta Asya'daki eski uygarlıkları Djeitun adlı bir köyün kazılarına dayanarak M.Ö. 6000 yıllarına kadar çıkarmaktadır: Central Asia...

22 Bu genel kanıya karşın Vecihe HATİPOĞLU bazı dilsel benzerliklere dayanarak Türk tarihinin başlangıcını Sümerlere (Mezopotamya'ya) götürmektedir: Türkoloji, c. VIII, s. 29.

23 "Onlarsız ve onların yırtıcı eylem dehaları, askerî uçarılıkları olmasa uçsuz bucaksız Asya'daki ne Çin, ne İran ne de Arap düşüncesi siyasal sınırları hiç bir zaman aşamayacaktı" : L. Cahun, y.k., s. 33.

lerine açık bir halk olduğu dikkati çekiyor. Daha sonra da görüleceği gibi din, abc, hatta dil değiştirmek Türkler için olağan şeylerdir.

Bu her an kımıldayan, yerinde duramayan, canlı insanların; doğadan, topraktan, iklimden esinlenmedikleri düşünülebilir mi?

Asya yaşamının bir kaç verisi hatırlatıldığında doğa ve tarihin nasıl acımasız bir çevre oluşturdukları ve insanların bu çevreden olsa olsa askerîlik gibi canlı kalmayı yaşamın ilk ve son ilkesi yapan bir yaklaşımla ayakta kalabilecekleri anlaşılabilir. Burada sözkonusu olan doğal ayıklanmayı sonradan haklı çıkarma çabası değildir. Yaşanmış gerçeği öncelikle anlamaya çalışmaktır. Bir defa gerçeğin kendisi acımasızdır. Kışın kavurucu soğuğun (—40) yazın boğucu sıcağın (+40) egemen olduğu, otlakların kısa sürdüğü dolayısıyla başlıca geçim kaynaklarından olan hayvancılığın bile nasıl insanları otlak savaşından yaşam savaşma ve en sonunda doğrudan doğruya savaşa sürükleyişinin anahtarlarından birini oluşturduğu kolayca anlaşılır. İnsana düşmanca karşı duran bu iklim, bu toprak yetmiyormuş gibi bir de çölleşme ve kuraklık derdi vardır. Bu dönemde doğa tarihinin sonu ile insan tarihinin başı dramatik bir biçimde bağlanmaktadır. Thetys okyanusu çekilip yok olmaktadır. Boz kum yeşil bitkinin, gür ormanın üzerine yürümektedir. Av hayvanları bile yok olmaktadır. Bu çetin doğal çevre asya insanını ya yerinden yurdundan kaçmaya zorlamaktadır ya da birbirlerini yok etmeye yöneltmektedir. Acımasız bir insan ve doğa seçimi ancak en güçlülerin yaşamasına izin vermektedir. Bu ortamda askerîlik yaşam kavgasının en yalın ve en çıplak biçimini örnekleştirecektir.

4. YAŞAM YA DA "KAHRAMANLIK EMPERYALİMİ"

Bütün doğubilimciler göçebe toplumun azgelişmişliğini vurgularlar. Göçebe toplumun kültürel, sanatsal, entellektüel... varlığı yok denecek düzeydedir.[24] Çünkü bu halkların yaşam biçimi bu özellikleri geliştirecek yapıda değildir. Zaten varlık savaşı içinde bulunan insanların bu savaşı başarmaktan başka işler yapabilmeleri düşünülemez. Kaldı ki bu savaş salt güçlülüğün kanıtlanması için değil yaşamın sürdürülmesi için de önemli bir geçim kaynağı oluşturur. Bu nedenle göçebe Türk toplulukları için savaşın ekonomik boyutu iyi vurgulanmalıdır. Göçebe üretim biçimi güvenli ve yeterli bir geçim düzeyi sağlamaktan uzaktır. Balıkçılık, avcılık ve toplayıcılık iklim koşullarının elverişsizliğiyle ilk dönemlerdeki önemini yitirmiştir. Hayvancılık ise otlak gereksinmesi yüzünden hem aynı soydan halklar içinde hem de komşular arasında sürekli bir savaş kaynağıdır.

Bu saptamalar gösteriyor ki halkın kendi öz üretimi "en düşük geçim düzeyi"nin çok altındadır. Varlığını sürdürebilmesi için önemli ek gelirlere gereksinmesi vardır. İşte savaş bu öz üretim açığını kapamak için yeni bir işlevle ortaya çıkmaktadır .Açıkça savaş bir üretim kaynağı, bir gelir genişlemesi olarak yeni bir boyut kazanmaktadır. Karşılıksız ve sınırsız mal (yağma, haraç, armağan, vergi...) ve hizmet (tutsak) sağlayan küçümsenemeyecek bir sektördür.

---

[24] "Türk ve Moğol toplumları ne bir doktrin ne bir felsefe, ne de bir sanat ya da edebiyat yapıtı ortaya koymuşlardır.": L. Cahun, y.k., s. VII. Bu acı iddia biraz abartılmış olarak gerçeği yansıtıyorsa da bu gerçeğin askeri uygarlıkların ancak bir yüzünü oluşturduğu unutulmamalıdır. Daha ölçülü bir görüş için bkz. R. Grousset, y.k., s. 10.

Bu yüzden göçebe saldırganlığını anlaşılmaz bir barbarlık güdüsüyle, ilkel bir öldürme eğilimiyle açıklamak yerine somut ve anlaşılabilir koşulların güdümlediği ekonomik bir toplum davranışı olarak yorumlamak daha makul görünmektedir.

Savaşın bir çeşit "üretim biçimi", en azından üretim açıklarını kapayan bir eylem biçimi olarak görülmesine pek çok örnekler sıralanabilir. Bunların başlıcası son derece zengin ve güvenilir bilgilerle dolu olan eski Türk yazıtlarıdır. Bu belgelerin dikkatle incelenmesi bize eski Türk toplumları üzerine güvenilir yorum yapma olanağı sağlamaktadır.

Eski Türk yazıtları gözden geçirilirken ilk dikkati çeken olgu öngörülebileceği gibi yine savaş olgusudur. Öyle ki çoğu zaman mezar taşı olan bu yazıtların neredeyse bir çeşit savaş tutanağını andırdıkları söylenebilir. Salt iki yazıtta (Kültekin ve Bilge Han) yaptığımız bir sayımda (15 sayfa) 150'ye yakın (148) savaş olayına rastlamamız bunun kanıtlarından biri olabilir.[25]

Eski Türk yazıtlarında geçen askerî sözcük, deyim ve diğer anlatımlarla askerlik dışı sözcüklerin dökümü üzerinden yaptığımız bir çalışma da ilk değerlendirmede askerîliğjn Türk dilindeki başat yerini açıkça göstermektedir.

43 Orhun ve Yenisey yazıtında geçen toplam 1300'e yakın (1299) sözcükten oluşan bu yazıtlar sözlüğü üzerinde yaptığımız içerik çözümlemesi gösteriyor ki başlıca ekonomik etkinliklerle ilgili sözcük sayısı (önem sırasma göre hayvancılık: 38, avcılık: 22, tarım: 12) top-

---

25 H.N. ORKUN, y.k., c. . . . s....

lam... iken askerîlikle ilgili sözcük sayısı:... olarak bulunmuştur.[2*3] Bu da gösteriyor ki askerîlik ana etkinlik dalları içinde tartışılmaz bir ağırlık taşımaktadır.

---

26 Orhun ve Yenisey yazıtları olarak adlandırılan ve ilk Türk yazılı tarih belgeleri sayılan Göktürk ve Uygur yazıtları (VI., VII. yy.) bu toplumlar üzerine zengin ve güvenilir başlıca bilgi kaynaklarını oluştururlar. Bu nedenle eski Türklerdeki askerîlik olgusunu ilk elden saptamada değer biçilmez belgeler sayılmalıdır.

Sözkonusu yazıtlarda geçen sözcükler üzerine yaptığımız bir içerik çözümlemesi ilk değerlendirmede konumuz bakımından ilginç sonuçlar vermektedir:

ESKİ TÜRK YAZITLARINDA ASKERÎLİKLE VE BAŞLICA ETKİNLİK ALANLARIYLA İLGİLİ SÖZCÜK ÖBEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI DAĞILIMI:

Toplam yazıt sayısı	43	%
Toplam sözcük sayısı	1290	100
Sözcük öbekleri: (önem sırasıyla)		
1 — Askerîlikle ilgili sözcükler	142	11,01
2 — Göçebelik	44	3,41
3 — Hayvancılık	38	2,95
* — Sivil devlet yönetimi	36	2,79
5 — Din	32	2,48
6 — Avcılık	22	1,71
7 — Yerleşiklik	20	1,55
8 — Tarım	12	0,93
9 — Ticaret	11	0,85
10 — Güzel sanatlar	5	0,39
Diğer sözcükler*	918	71,16

* Her ne kadar istatistiksel bir çizelgede % 71'lik bir öbeğin "Diğe'r, başka, vesaire..." gibi bir kalemle gösterilmesi ilk bakışta yadırganabilirse de buradaki "Diğer" sözcüğü ilgi alanımıza girmeyen sözcükleri anlatmaktadır. Kaldı ki bizim amacımız sözkonusu sözlüğün tümünü kapsayan bir dilbilim çalışması değil; bu sözlük içinden belli bir ölçüte göre ayırdığımız bazı alt öbeklerin karşılıklı ağırlıklarını saptayarak sınırlı bir anlamdırmaya gitmektir.

Yukardaki çizelgede ilk dikkati çeken öbekleşme kuşkusuz askerîlikle ilgili sözcükler olmaktadır. Bu sözcükler hem toplam sözcük içindeki oran olarak (% 11,01) hem de her bir sözcük öbeği karşısında kesin bir ağırlık oluşturmaktadır. Askerîlikle ilgili sözcükler diğer bütün sözcük öbeklerinden büyük farkla başta gelmektedir.

Sözcük öbekleri arasında yapılacak karşılaştırmalar da gösteriyor ki sözüedilen askerîlikle içice olduğu için göçebelikle ilgili olanlar, daha çok Türklerin dışındaki bir yaşam biçimini anlattığı için yerleşiklikle ilgili olanlar ve din, güzel sanatlar, ve sâvil devlet yönetimi gibi üst yapı kurumlarını anlatan sözcükleri karşılaştırma dışı tutarsak; başka bir deyişle askerîlikle ilgili sözcükler çağın üretim biçimini oluşturan hayvancılık, avcılık, tanm, ticaret ve sanayi gibi toplumun ana geçim kaynaklarını anlatan sözcüklerle karşılaştırılırsa askerîliğin diğer öbekler toplamından belirgin bir üstünlük gösterdiğini gözlemekteyiz. (38 + 22 + 12 + 11 + 5 = 88 < 142) yüzde olarak askerîlik : % 11 > diğer öbekler: % 6,83.

Geçim kaynaklarına ilişkin sözcükleri ayrı tutarak üst yapı kurumlarıyla yapacağımız bir karşılaştırma da benzer bir dağılımı verecektir : Sivil devlet yönetimi + Din + Güzel Sanatlar = 36 + 32 + 10 < 142 Yüzde olarak Üst yapı sözcükleri % 6,05 < Askerî sözcükler % 11 Askerîlik ve diğer sözcük öbekleri birer birer karşılaştırıldığı zaman ise aradaki fark daha da belirginleşmektedir. Kendinden sonra gelen en büyük öbek olan göçebeliğin (44) üç katından çok sözcüğü birleştiren Askerîlik en küçük öbek olan sanayi (5) karşısında ise tartışılmaz bir üstünlük göstermektedir.

Bütün bu belirlemelerden sonra sonuç olarak güvenlikle diyebiliriz ki eski Türk toplumlarında, en azından dil düzeyine yansıdığı oranda askerîlik olgusu (savaşkanlık, kavgaseverlik, saldırganlık, erkekçelik, kahramanlık, şiddet fetişizmi...) diğer bütün ekonomik etkinliklerden hem ayrı ayrı hem de toplam olarak daha üstün ve ağırlıklı bir yer tutmaktadır.

Bu tarihsel veri giderek, uzun yüzyıllar boyunca kimbilir belki de kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze dek sürecek olan bir dil, kültür ve toplum "kahtunı"na dönüşecektir.

Bu sürekli savaş dünyasında Türk dilinin yeri ve gelişimi konumuz bakımından ilginç ip uçları vermektedir. Toplumun yaşantısı kuşkusuz en iyi diline yansır. Türk dili de Asya Türklüğünün savaşkan izlerini göze çarpan bir biçimde taşımaktadır. O kadar ki savaşkanlığın Türk abc'lerine bile girdiğini saptamak konuya yabancıları şaşırtabilir.* Gerçekten de Orhun ve Yenisey yazıtlarında kullanılan Göktürk abesinin üç harfi buna güzel birer örnektir: = K (ok), D = Y (yay), I = S (süngü)[27] toplum yaşantısından en keskin çizgileri abe'ye taşıyan birer ideogram olarak anılmaya değer. Ayrıca sayılarda da benzer göstergeler bulunabilir : Onbaşı, Ellibaşı, Yüzbaşı, Binbaşı, Tümen (10. 000)... Yine Göktürklerin bir yazı türü, ağaç sopalar üzerine kertilmiş, oyulmuş bir biçimi ok atışıyla ilgisi bakımından asikerîlikten yansıma olarak düşünebiliriz. Ok atışının başka bir simgesi üretim ve mal var-

---

* 1500 yıllık geçmişi olan ATA sözcüğünün bile ataerkil bir aile yapısını çağrıştırdığı kadar askeri nitelikler taşıyan önder kişileri de kapsadığı da anlaşılmaktadır: L. BAZİN "Ata" dans la Tradition Turque des Titulatures. SBFD, c. XXXVI.

27 ORKUN, H.N., y.k., c. I. s. 16-17.

lığıyla ilgili görülebilir. Şöyle ki: Bir av ve savaş aracı olan okun eski Türklerde mal bölüşürnünde bir yöntem olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.[28]

Kendi dillerine sadık kalmakla birlikte Türkler başka alanlarda da olduğu gibi egemenlikleri altma aldıkları halkların dillerini de benimsedikleri olmuştur[29] Öyle ki yenenlerin yenilenlerin dil ve kültürünü öğrenmek gibi tersliklere de rastlanmıştır. Hatta Türklerin kurduğu bazı devletlerin resmî dili Türkçe bile olmamıştır.[30]

---

^ ORKUN, *H* N., y.k., c. II, s. 22 ve c. IV, s. XVI. Bugün bile köylerde rastlanan bu yöntem eskiden, örneğin toprağın (ok atılarak) parçalara ayrılması için kullanılırmış. Bugün ok atmak yerine yoldan geçen birinden pay sahiplerinin vereceği yumurta, mendil v.b. eşyayı paylar üzerine dağıtması istenir ve böylece paylaşma gerçekleşmiş olur.

29 Yalnız dillerini değil pek çok kültürel öğelerini de benimsemektedirler. Bizim saptadığımız bir örnek giysi sorunuyla ilgili : Hiç olmazsa kısmen Türk olan To-ba'lar ülkesinde "430 yılı civarında bir gün imparator sokakta şapkalı ve kısa cepkenli bir kadın görmüş (Veğ-şu 19b: s. 1948a), 495 yılı civarında dar yakalı ve kısa kollu bir kadın görmüş (Veğ-şu 21a: s. 1954c). Her iki defa da (eski yerli giyimdeki) bu hallere kızmış, yani kadınların resmî yani Çin libası giymemiş olmalarına hiddet etmiş.": EBERHARD, D.W., y.k., s. 82.
Görülüyor ki kılık-kıyafet konusunun devlet katında ele alınması salt XX. yy.'in kıyafet devrimi olayıyla başlamamıştır. Aslında yalnız kılık-kıyafet değil kişinin bütün yaşamını hsr yönüyle belli kurallara bağlayarak denetim altına almak ve böylece bütün topluma tek bir kişilik damgalamak eğilimi devletin yüzyıllardır izlemeye çalıştığı toptancı (communautariste) bir gelenektir. Şaşırtıcı olan böyle bir geleneğin 1500 yıl sonra günümüzde bile devlet katında yaşatılıyor olmasıdır.

so Dillerine karşı bu özensiz tutuma karşın bugün bile Türkçe çok çeşitli bölünmelere karşın Orta Asya'da en yaygın biçimde konuşulan dillerin başında gelmektedir, bkz. Peoplss of Central Asia,.. y.k., s. 33 ve sonrası.

Türkler egemenlik kurdukları topraklarda salt siyasal ve yönetsel üstünlükle yetinmişler, kurdukları iktidarların üst yapıları altındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel tabanları önemsememişlerdir.

Alt yapılarla ilgili tasarrufları kalıcı olmaktan uzak yağma, haraç, vergi gibi el'koymalardan öte gidememektedir. Mutlaik bir Türk "emperyalizminden söz edilecekse bu böyle bir kalıp taşır. Buna bir çeşit "Kahramanlık emperyalizmi"de diyebiliriz. Bu yüzden de kim için ne için yapıldığı pek belli olmayan savaşlar ,akmlar, işgaller... sonu gelmez maceralar gibi görünmektedir.[31] Ne bir toprak parçasını, ne bir halkı uzun süre kendine bağlamak, sürekli, kalıcı ve derin bir etki sağlamak sözkonusudur.

Burada Montaigne'nin "silah sever halklar/sanat sever halklar" ayırımına varmadan Türk savaşkanlığınm mahiyeti üzerinde bir parça durmak istiyoruz. Kılıç kadar kalem de kullanarak diğer halkları egemenliği altına almış ve yönetmiş bir Roma İmparatorluğu çok yönlü bir emperyalizmi gerçekleştirirken başat karakteri askerîlik olan Türkler niçin çok yönlü bir yayılma gösterememişlerdir? Başka emperyalist deneylerin tersine niçin bir ekonomik bütünleşme, eşitsiz bir merkez-çevre ilişkisi ve türkleştirmeye gidilmemiştir? Salt askerî "deha" bunları başarmaya yetmediğinden mi? İlk aşamada askerîlik sayesinde elde edilen egemenlik görüntüsü toplumların derin katmanlarına ulaşamadığı için geçici ve silik izler bırakmaktan öteye geçe-

---

[31] Bir Fransız tarihçisi bu insan savurganlığını şöyle dile getiriyor: "...bu, savaşta cesur, inatçı ve şovlarıyla gurur duyan insanlar bütün enerjilerini, bütün güçlerini maceranın, tesadüfün, daha olmazsa yabancıların hizmetinde çarçur etmişlerdir." : L. Cahun, y.k., s. 120.

memekte midir? Sonunda basite indirgeyici bir barbar-savaşçı halklar/uygar-entellektüel halklar ikilemine takılıp kalmadan irdelenmesi gereken bu sorulara verilecek karşılıklar Türk toplumlarının tarihsel varlık sorunlarını anlamamıza önemli katkılarda bulunabilir. Bu katkıları tarihçilerden beklemek hakkımızdır.

Türk toplumlarında askerîlik hem bir güçlülük hem de bir zayıflık değilse bile bir çeşit zafiyet kaynağı görünümündedir. Ordunun toplum katında ruh ve beden olarak tuttuğu yer öylesine yüksektir ki her zaman toplum yararı gözetilmeksizin her hangi bir amaç için girişilebilecek bir eylem kolaylıkla benimsenebilmektedir. Bu yüzden bu eşsiz askerîliğin aynı soydan kardeşlere karşı yönelebildiği gibi ayrı soydan ve hatta düşman bilinen devletlerin hizmetine sunulduğu da görülmektedir. Örneğin V. yy.'da T'O-PA adında bir Türk komutan Moğollara karşı Çin İmparatorluğunu canla başla savunabilmektedir.[32] Yine ASHI-NA SHE-SHE-ERH adlı bir Türk Çinlilerin hizmetinde 10.000 atlı ve onüç kabileye komuta etmektedir.[33]

Hiç bir ideolojiye sürekli bağlanmamış, hiç bir dine özelliklerini yitirecek ölçüde kapılmamış bu savaşçılar salt ordu mevkilerine ve kahramanlık onuruna duyarlık göstermişler ve bu yüzden birbirleriyle çelişkili ve tutarsız davaların savunucusu olmuşlardır. Özgürlüklerini, enerjilerini ve hatta varlıklarını hangi amaç uğruna olduğuna bakmaksızın çarçur etmişlerdir. Ve bir zaman gelmiştir ki katı dinler ve ideolojiler karşısında gösterdikleri alaylı uçarılığı son dinleri İslâm karşısında gösterememişler ve Fatımî ve Abbasi Hali-

32 GROUSSET, R., y.k., s. 52.
33 SAMOLIN, W., East Türkistan..., s. 59.

felerinin hizmetine, üstelik gönüllü tutsak ya da paralı asker olarak dönüşü olmayan bir yola girmişlerdir.[34] Bu da Türklerin Milâddan sonraki ikinci bin yıllık maceraları olacaktır.

Türklerde din ve askerîlik konusu da ilginç bir ikilem oluşturur. Bilindiği gibi Türkler tarihleri boyunca birden çok din benimsemiş ve değiştirmişlerdir. Müslümanlıkla noktalanan bu süreç kendi ilk dinleri olan Samanlıktan başlayarak Budizm, Manikeizm ve Hıristiyanlık gibi neredeyse ilişkiye geçtikleri dost düşman bütün halkların dinlerini benimsemek gibi bağnazlıktan uzak bir tutum izlemişlerdir. Fakat İslâmlığa kadar değişmeyen bir tutumları da var ki dikkat çekicidir. Eski Türk toplumlarında askerîlik ruhu (Esprit militaire) o denli güçlüdür ki ona diğer bütün gelenek ve değerlerin üstünde bir yer verilmekte; çatışma durumunda ise askerîlik mutlaka egemen olmaktadır. Böylece benimsenen dinler başka toplumlarda olduğu gibi savaşçı gelenekleri ve değerleri zayıflatamamaktadırlar.[35] Tam tersine ünlü Rus Türkoloğu Barthold'a göre "Türkler gibi savaşçı halklar bir barış ve sevgi dinini bile savaş dinine dönüştürebilmededirler."[33]

Din ve askerîlik ilişkisi hep ikincisinin lehine yürümektedir. Özellikle Samanlıkta görülen pek çok inanış ve geleneğin; savaşı, kahramanlığı, ölmeyi, öldürmeyi yücelttiği bilinmektedir. Şamanizme göre her savaşçının öldürdüğü düşman o savaşçı öldükten sonra onun hizmetine girmektedir. Bu yüzden Türklerin mezarları (Tu-cue) çevresine öldürdüğü düşman sayısı

3* Yerleşiklikle birlikte koyu dindarlık ve bağnazlık da gelecektir: Peoples of Central Asia, y.k., s. 125.

35 CAHEN, C, Pre-Ottoman Turkey, s. 10.

36 BARTHOLD, D. W., Histoire des Turcs, s. 43.

kadar taş (Balbal) dikildiği ve savaşçıların ne kadar düşman öldürmüşlerse o kadar kahramanlaştırıldıkları saptanmıştır.[37] Böylece ölme ve öldürme olgusu, ki, savaşın kaçınılmaz yasası, olağanlaşmış, önemsizleşmiş sanki doğallaşmıştır. Türklerde ölüm nerede ise gündelik bir olay gibi içleştirilmektedir. Sayısız örneklerden şu ikisi bu görüşleri pekiştirecek niteliktedir:

"Kişioğlu ölmek için türemiş"[38]

"Yetmiş yaşıma erdim, yetmiş er öldürdüm. Doyamadım"[39]

Böyle bir halk için Çin tarihçilerinin saptadığı gibi "Savaşta ölmeyi onur, hasta ölmeyi utanılacak bir şey" saymalarından daha doğal ne olabilir?[40]

Çağdaş gözle bile Türklerin Orta Asya askerlik sanatında dikkat çekici özellikler saptanabilir. Önce örgütsel düzeyde Türk orduları esas olarak atlı ordulardır. At yetiştirmesini, seçmesini, bakmasını ve kullanmasını çok iyi bilen bu asker-göçmen adamlar savaş türü olarak da atın önemli rol aldığı sürekli saldırı, baskın ve kısa (yıldırım) savaş yöntemleri uygularlar. Hiç beklenmedik bir anda, tam ürün alman zamanda sürüler, ürünler ve zenginlikleri yağma edip karşı tarafın kendini toplamasına fırsat vermeden kaçarlar. Eğer izlenirlerse düşmanlarını Göbi çöllerinin ya da sonsuz steplerin yalnızlığında yorup hırpaladıktan sonra öldürücü ok ya da mızrak darbelerini indirirler.

---

37 EBERHARD, D.W.. y.k., s. 86.
38 ORKUN, H.N., y.k., s. 52.
39 ORKUN, H.N., y.k., c. III, s. 96. (Minusinsk Müzesindeki bir yazıttan, SSCB).
« CAHUN, L., y.k., s. 60.

Yer yer bugünkü gerilla savaşçılarının taktiklerini andıran bu yöntemler aslında salt bölük pörçük eşkıya grupları düzeyinde kalsalar ilgimizi çekmeyebilirlerdi. Ama bü küçük savaş birliklerinin bütün kopuk ve anarşik görüntülerine karşın akıl almaz bir merkezîlik ve örgütlülük örneği verdikleri de olmaktadır. Öyle ki bazan mevcutları yüzbinleri bulan bir ordulaşma olgusuyla karşılaşmaktayız.[41]

Sürekli kafamızda dolaşan soruyu burada bir daha sorabiliriz : Bu sayısız ordular, bütün bu bitmez tükenmez savaşlar, "su gibi akan kan, dağ gibi yığılan kemik" niyedir? Anıtların, yazıtların, kağanların diline bakılacak olursa "ün için, onur için savaşılmaktadır." "Türk ulusunun adı, sanı yok olmasın diye" savaşılmaktadır. Ün salmak, baş olmak, egemen olmak isteği açıkça bir savaş nedeni olarak sık sık belirtilmektedir: "Ellileri elsiz kıldık, hakanlıları hakansız kıldık, dizlilere diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdik."[42]

Bu onur ve ün için her maddesel amaçtan uzak görünüş aslında yine görkemli, donanımlı bir toplum yaşayışıyla sonuçlanmaktadır. Çünkü ulusun mutluluk ölçüsü de hakanların başarı ölçüsü de sık sık somut

---

[41] Örneğin Göktürklerin üstün zamanlarında (705-710) ordu mevcutlarının 200.000'e ulaştığı ileri sürülebilmiştir: GIRAUD, B., Les Regnes d'Elterich, Qapgahn et Bilgâ, s. 93.
Bütün bu nüfusu ile, mal varlığı ve hayvan sürüleriyle ülkeden ülkeye göç eden bu çapta toplulukların yer değiştirmeleri de güvenlikleri de her halde daha küçük ordularla sağlanamazdı. Nitekim Bahaeddin ÖGEL'e göre de "Büyük göçler, uzak bölgelerde yeni yurtlar aramak ve yurt ediamek mânâsına gelirdi ki bu da çoğu zaman devlet eliyle, hiç olmazsa devletin ve ordunun himayesinde olurdu.": Türk Kültür Tarihi, c. I, s. 5.

« ORKUN, H.N.. y.k., c. I. s. 38.

yarar gözeten (pragmatist) bir anlayışla dile getirilmektedir : "Türk ulusunu yüceltti, doğrulttu. Fakiri zengin etti, azı çok eyledi.", Savaş sonraları **"ulusun** karnı tok, sırtı pek, ünü yüksek" olurdu çünkü savaş ve "Elteriş Hakan Bilgeliği ,sarı altın, beyaz gümüş, kız, kızan... defineler sayısız getirdi."[43] Böylece bir yandan savaşın ekonomik işlevi öte yandan hakanların basan ölçüsü vurgulanmış oluyor : Ganimet!

Sözkonusu ölçüye uygun sayısız savaş girişimlerinden bir örnek daha verelim : 698 yılında Çinlilerin Me-Çue dedikleri Kapagan Han yönetiminde Çinin içlerine giren Göktürkler ganimet olarak 300.000 kilo darı, 50.000 top ipek, 3000 tarım aracı alıyorlar.[44] O günkü ölçülerle pekalâ dişe dokunur bir "dışalım", üstelik tam bir "bedelsiz ithalat"!

5. ORTA ASYA'DAN "KALITIMLAR"

Göçebe Türklüğün günümüze kadar uzanabilecek kalıntılarını, "kalıtımları"nı düşünecek olursak iki toplumsal özelliğin vurgulanması doğru olacaktır. Bunlardan ilki toplumun benliğinde silinmez bir biçimde yer etmiş olan Askerîlik olgusudur. Çeşitli örneklerle gözlediğimiz gibi; savaşkanlık, kavgaseverlik, saldırganlık v.b. nitelikler karşımıza bir ordulaşmış toplum türü çıkarmaktadır. Toplumun derinliklerine kadar işlemiş olan bu ordulaşma olgusu acaba zaman içinde yeni ortam ve koşullara göre yeniden üretilerek bir çeşit **"kültüre!** kalıtımlaşnıa"ya dönüşebilir mi?

Askerlerin de belirttikleri gibi Türk insanı İslâmla sabırlı, tevekküllü, hatta kaderci bir görüntüye bürün-

---

« ORKUN, H.N., y.k., c. I, s. 37 ve 116.
44 ORKUN, H.N., c. I. s. 10.

müşse de yüz yıllar sonra bile bilinç altında savaş ve kahramanlık değerlerini taşıyor olabilir mi?[45]

Bugünkü Türk toplumunda bile izlerini, anılarım kolaylıkla görebileceğimiz bu askerîlik gerçeği tarihsel bir tortunun yere ve zamana göre yeni biçim ve görüntüler alarak süregitmesi sayılabilir mi? Sonu çağ dışı, bilim dışı yargılara da varabilecek sakıncalı eğilimlerin bilincinde olarak soruşturmakta yarar görüyoruz. Çağdaş Türk toplumunda yaşanan bunalımların gerisinde tarihsel bilinçaltının kalıntıları, depreşmeleri de bulunabilir mi? Siyasal şiddet olgusunun, ataerkil iktidar yapılarının, toptancı ve otoriter eğilimlerin temelinde uzun zaman "askerî toplum" olmanm tarihsel mirasının izleri bulunabilir mi?[46] Kendi kendimize yö-

« Türk Tarihi... Genel Kurmay Bşk. s. 35.

[46] Bu ilk bölümü tarihsel kalıtım üzerine yorumlarla bitirirken tarihin ne ölçüde kalıcı izler bırakabileceğine bir göstergo olarak iki ayrı toplumda askerlik olgusunun nasıl algılandığına ilişkin iki araştırmayı anmakta yarar görüyoruz. Olabildiğince yaklaşık bir zaman ve benzer denekler üzerinde Türkiye ve Fransa'da yapılmış olan bu iki araştırmanın aşağıya aldığımız sonuçlan hiç olmazsa Türkler için tarihi çağrıştırması bağımından ilginçtir.

Dr. Mahmut TEZCAN'm 1972-1973 ders yılında A.Ü. Eğitim Fakültesinin 200 öğrencisi üzerinde yaptığı "Stereotipler ve değerler" üzerine bir araştırma askerlik hizmetinin nitelimi konusundaki sorulara aşağıdaki karşılıkları elde etmiştir:

TÜRK GENÇLERİ VE ASKERLİK

Askerlik Hizmetinin Niteliği

Nitelik	Sayı	Yüzde
Kutsal bir görevdir	89	44.5
Yasal bir zorunluluktur	102	51
Statü elde etme aracıdır	2	1
Ülke için gereklidir	6	3
Başka	—	—
Cevapsız	1	0.5
Toplam	200	100

nelttiğimiz bu soruşturmalar hiç kuşkusuz geçmişi hastalıklı bir nostaljiyle anan söven tutumlara, karşı uçtan aynı ölçüde sağlıksız bir geçmişi kötüleme getirmek değildir. Bu amaç olsa olsa tarihsel gerçeği hiç bir kopmlekse kapılmadan olduğu gibi saptama isteği olabilir.

Görüldüğü gibi askerlik üzerine sorulan cevapsız bırakan 1 kişidir. Olumsuz bir soru bile sorulmadığı gibi açık uçlu "Başka" sorusuna da hiç bir karşılık verilmemiştir. Bu durum gençlerin askerlik konusunda tereddütsüz, kesin yargılara sahip olduklarını düşünmemize izin verir. Bunların % 50'ye yakını (47.5) "askerlik hizmetini ülke için gerekli, kutsal **bir** görev sayarken, % 51'i hiç de olumsuz sayamayacağımız "Yasal bir zorunluluktur" karşılığını vermiştir. Daha ilginç olanı kentleşme ile zayıflayacağı düşünülebilecek olan askerlik lehindeki yargılar tam tersine güçlenir görünmektedir. Bkz. çizelge: 135 (Askerlik görevini kutsal bir görev olarak niteleyenler köyden gelen öğrencilerde % 23.6 iken kent kökenlilerde % 37.1'dir. Köy çocuklarının kendi aralarında (% 60) askerliği kutsal bir görev saymaları kadar kent çocuklarının da önemli bir çoğunlukla (% 50.7-53.8) aynı yargıyı paylaşmaları ilginçtir. Bu konuda tek değişik veri Metropoliten'den gelen çocuklarla ilgilidir: büyük çoğunluğu (% 73) askerliği yasal bir zorunluluk olarak görüyor.

Bu sayılan pekiştiren bir başka saptamada "En çok takdir edilen kişi"lerle ilgilidir: Birinci derecede benimsenen önderler % 76.5'lik bir çoğunlukla "Millî-Askerî Önderler"dir. Bu eğilim ikinci derece beğenilen önderlerde de saptanmaktadır.- %25. Bkz: TEZCAN, M., Türklerle ilgili Stereotipler ve Türk Değerleri, s. 341-343. Çizelge: 134, 135, 136.

Şimdi de tarihsel olarak anti-militarist, anti-otoriter gelenekleri güçlü olan ve dinsel ya da felsefesel nedenlerle askere gitmeyi reddetmenin (objection de conscience) yasal bir hak olarak tanındığı bir ülke olan Fransa'dan bir örnek verelim. İskandinav ülkelerindeki asker sendikacılığını tanıyacak kadar da liberal olmayan Fransa'da askerlik hizmetinin gençler tarafından algılanışı ise aşağıdaki gibidir:

Kuşkusuz toplum konusunda yapılan bütün genellemeler gibi eski Türk toplumlarına "askerî toplumlar" dediğimiz zaman bu toplumların askerîlik dışında hiç bir özellik ve erdem taşımadıklarını ileri süremeyiz. Bu-

---

1971 yılında "Comission Arm6e-Jeunesse"in 1378 askerliğini yapmamış ve 648 yapmış genç üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre: CNo: 545/DN/CAB./A.JC.H. :330/238-5).
Bir askerî savunma yapmak durumunda kalırsanız bunu niçin yaparsınız sorusuna verilen karşılıklar şöyledir:

FRANSIZ GENÇLERİ VE ASKERLİK

	Askerlikten **önce** %	**Askerlikten Sonra** %
— Özgürlüklerini savunmak için	**37,5**	**28**
— Ailelerini sav. için	**19**	**37**
— Fransa'yı sav. için	**13,5**	**17,5**
— Kendilerini sav. için	**10,5**	**15,5**
— Halkı sav. için	**8**	**4,2**
— Hükümeti sav. için	**1**	**1,8**
— Malvarlıklarını sav. için	**0.2**	**1,5**

Daha ilginci "Askerlikte zamanımı yitirdim" sözüyle aynı görüşte olanlar ile olmayanların yüzdeleridir-.

	Askerlikten önce %	**Askerlikten Sonra** %
"ASKER'likte zamanımı yitirdim" sözünü doğru bulanlar	62	65
Yukardaki sözü doğru bulmayanlar	28	30

Askerîliğin günümüze kadar sürdüğünü belgeleyen olaylar da anlamlıdır. Özellikle Kore savaşındaki Türk askerinin performansı Amerikalı araştırıcılara konu olacak kadar dikkat çekmiştir. Bkz. Why They Collaborated (Çeviri: Neden işbirliği

rada belirtilmek istenen egemen genelliğin askerîlik olduğudur. Aynı biçimde Türk toplumları göçebedir dediğimiz zaman da bu toplumların hiç bir yerleşiklik deneyimi olmadıklarını ileri süremeyeceğimiz gibi. Bütün tipleme yaklaşımlarındaki "idealleştirme"nin sorunları burada da sözkonusudur.

Ordulaşma eğilimine koşut olarak ve yine günümüze kadar uzantılarını gözleyebileceğimiz ikinci özellik merkezî devlet geleneğidir. Gerek devletin başındaki Han, Hakan, Sultan v.b. başkanlara ilişkin değer, kalıp ve gelenekler; gerekse toplumun tek odaklı bir iktidar yapısına bağlılığı eski Türklerden başlayarak günümüze kadar izleyebiliriz. Bütün Türk toplumlarında, devletlerinde merkezî devlet geleneğinin süreklilik kazandığını gözlemekteyiz. Devletin de, askerî kurumun

---

yaptılar? Genel Kurmay Bşk. 1967) Kore'den bir örnek: Salgın hastalık görülen Amerikan askerlerini arkadaşları koğuş dışına atarken Türkler hasta askeri iki sağlam erin arasına yatırarak ısıtıp iyileştirmeye çalışırlarmış: Aktaran S. Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a, c. II, s. 573.

En yakın örnek ise 1974 Kıbrıs çıkartmalarında Gönüllü savaşa gitmek isteyenlerin Genel Kurmay, Askerlik Şubesi, Vilayet gibi makamlara başvurmalarıdır. 22 Temmuz 1974 tarihli Milliyet Gazetesi 85.000 kişinin gönüllü olarak Askerlik Şubelerine başvurduklarını haber veriyor.

Bu sayısal ve olaysal örneklere bir de deyimsel karşılaştırma eklersek askerîliğin Türklerdeki yerini bir ölçüde saptadığımızı umudedebiliriz: Bir Türk subayının saptamasına göre bir Amerikan askeri savaşta "Önce kendim, sonra ailem en sonunda da vatanım" ilkesiyle davranırken bir Türk askeri tahmin edilebileceği gibi "Önce vatanım, sonra ailem en sonunda da kendim" diyerek davranır, bkz: O. ERKANLJ, Anılar... s. 394. Bireycilikle toplulukçuluk kategorilerine olduğu kadar askerîliğe de bundan çarpıcı örnekleri başka toplumlarda bulmak pek kolay olmasa gerek.

da başı olan kişi yarı tanrısal, karizmatik ve mutlak bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Kişisel güç ve yeteneğiyle halkı canlı tutan, ona kılavuzluk eden Kağan tek yaptırımı savaş başarısı olan kutsallaştırılmış üstünleştirilmiş (fetişize) bir güçtür. Böylesine güçlendirilmiş bir liderliğin egemenliğini, toprağını kıskançlıkla korumak isteyeceği açıktır. Buradan da devlet ve toprak bütünlüğü göçebelik yaşantısı içinde henüz erken bir kavram görülebilirse de devlet bütünlüğünün, özellikle toplum üzerindeki egemenliğin bölünmezliği düşüncesi güçlü filizlerini daha göçebe aşamasında iken yermiş görünmektedir. Hareketli bir toplumun sürekli göçleri boyunca bütün üretim araçlarıyla, sürüleriyle tek sözcükle varlığını sürdürdüğü tüm olanaklarıyla taşınabilmesi ister istemez piramidal ve hiyerarşik bir örgütlenmeyle gerçekleştirilebileceği açıktır.* Sonuç olaraik göçebe Türk toplumlarında gözlediğimiz iki özellik; güçlü bir askerîlik ve merkezî bir devlet eğilimi giderek güçlenerek uzun yüzyıllar sürecek, hatta günümüze kadar etkiler bırakacak yönetim gelenekleri olarak saptanabilirler.

---

* B. ÖGEL, Ordu sözünün başlangıcını, Mete Çağma (M.Ö. 210) kadar götürüyor: y.k., c. I, s. 265. Yazara göre Orta kelimesi de Ordu'dan geliyor, (s. 259, 437).

BÖLÜM II

YERLEŞİK ASKERÎLİK

"Comment peut-on être Turc?"
XVII. yy. Fransız halk sözü

1 — OSMANLI ÖNCESİ TÜRK ORDULARI

X. yy.'dan başlayarak Türklerde belirli ve sürekli bir yerde yerleşme eğilimi gözlenir. Bu yerleşiklik yeni bir dinin benimsenmesiyle birlikte olacaktır: İslâm. Ama her iki önemli olay da Türklerin savaş geleneklerini zayıflatmayacaktır. Zaten İslamlaşma da askerlik sayesinde değilse de onun aracılığıyla olacaktır.: Başkenti Buhara olan İran-Samanî devleti islamlaşmaya hazır Orta Asya'dan gelen Türkleri ya "paralı asker" olarak ya da savaş tutsağı olarak kullanmaya başlar. Böylece karşıt iki gelişme görülecektir: Bir yandan içten içe Türkleşen İran ordusu, diğer yandan islâmlaşan Türk askerleri.

Nitekim bu ortamdan ALP TEKİN gibi bir Türk tutsağı önce Horasan valiliğine kadar yükselebilecek; daha sonra da kendi başına bağımsız bir devlet kurabilecektir : Gazneliler (962).

Fakat asıl ilk Müslüman-Türk devleti KARAHANLILAR'm kuracağı devlet olacaktır. Başkenti KAŞGAR

olan ve X. yy. başında kurulan KARAHANLILAR devleti de eski yaşantılarının izlerini, özellikle askerî olanları taşımaktan geri kalmayacaklardır.

Gerek yerleşik düzene geçiş gerekse islâmlaşma Gazneliler ve Karahanlılar gibi geçiş dönemi devletleri aracılığıyla olmuştur. Bu geçiş dönemi devletlerinin en önemlilerini Selçuk Türkleri kuracaktır. Bilindiği gibi ilki Büyük SELÇUKLULAR adıyla başkent İSFAHAN olmak üzere X. yy. sonu ile XII. yy. sonu arasında kurulup yaşamış ikincisi ise ANADOLU SELÇUKLULARI adıyla (RUMÎ), başkent KONYA olarak XI. yy. ortasında kurulup XIV. yy. basma kadar sürmüştür.

Bu geçiş dönemi devletlerinin konumuz bakımından önemi iki açıdandır. İlk olarak devlet ve ordunun toplum üzerindeki tartışmasız egemenliğidir. Bu zaten bütün Türk tarihinin genel çizgisini oluşturur. Fakat bu devletlerle görülmeye başlayan yeni bir olgu; daha sonra Osmanlı toplumunun temellerini oluşturacak olan İKTA dikkatimizi çekmektedir. Daha sonra Osmanlılarda en gelişgin halini alacak olan bu kurum toprak bağı olmayan savaşçıları toprağa bağlaması bakımından yeni ve önemlidir. Böylelikle yurtsuz ve bağlantısız savaşçılık belirli bir yurda bağlılık çevresinde sürmeye başlayacaktır. Artık kahramanlıklar uçarı bir başıboşlukla değil belirli bir toprak parçasına bağlılık ve onun genişletilmesi için sürekli savaşıma dönüşecektir.

Yerleşiklik askerî kurumsallaşmaya yol açacaktır. Daha önceki göçebe toplumda ordu toplumdan kesin olarak ayrılamazken ve bütün orduyu oluştururken[1] yer-

[1] "giderek ne ordudan ne de savaş profesyonellerinden" sözedilemeyecek kadar ordu ve toplum içice girmişlerdi" : V. MARAC, "La Question d'Orient", s. 551.

leşiklikle birlikte ordu bağımsız bir kurum olarak oluşmaya başlayacaktır. Böylece bazı yazarların tersine profesyonel ordunun oluşması için XIX. yy. Batı toplumlarını beklemeye gerek kalmayacaktır.[2] Merkezî devlet konusunda gözlediğimiz gibi profesyonel ordu konusunda da Türkler Batı toplumlarına göre bir kaç yüz yıllık önceliğe sahip. Bu gözlemi pek çok Batılı tarihçi de tereddütsüz bir biçimde yapmaktadır : Konuya ilerde yeniden dönmek üzere bir örnekle yetinelim :

"MELİK ŞAH zamanından (1072-1092) bu yana Ordunun önemli kısmı tutsaklardan kurulmuş profesyonel bir ordu idi."[3]

* * *

Türkler bilindiği gibi Anadolu'ya Selçuklular zamanında ve XI. yy. sonlarına doğru gireceklerdir. Çok kısa bir sürede bütün Anadolu'ya egemen olan bu halk böylece belkide gerçek anlamda ilk ve son yurtları olarak buraya yerleşmeye başlamışlardır. Bugün olduğu kadar o gün için de önemli bir kıtalararası konuma sahip olan Anadolu'ya giren Türkler aslında birden çok yerli halkı yerinden ettiği için uzun yüzyıllar iyi gözle görülmeyeceklerdir. Türklerin yerlerinden ettiği halklar Rum, Ermeni, Arap, İranlı gibi bölge yerlileri olduğu gibi yer yer Franklar, Bavyeralılar gibi Batılılar da vardır. Bütün bu halklar hiç kuşkusuz Türklerin itelemesiyle Batıya doğru kaçarken Türkler hakkında oldukça korkutucu ilk izlenimleri de götürüyorlardı.[4]

---

2 HUNTINGTON, S.P., The Soldier and The State, s. 19.
3 CAHEN, C, y.k., s. 38.
* KAŞKARLI, M.A., Türklerin Anadolu'ya girişini İncil'in de belirttiğini ileri sürüyor. Herhalde bu "korkunç halk" M.Ö.'ki öntürklerdir. Bkz: Introduction â la Civilisation Turque, s. 2.

Fakat asıl korkutucu Türk imajını **"tslâmın kılıcı"** olarak tarih sahnesine giren Osmanlılar yayacaklardır. Osmanlıların adını duyurmasından sonradır ki uzun yüzyıllar sürecek olan haç/ay çatışması ve adına "Question d'Orient" denecek olan Türklerin Anadolu'nun gerçek sahibi tanınıp tanınmamasını özünde taşıyan bir sorunla uğraşılacaktır. O kadar ki bin yıl sonra bile Türklerin Anadolu'ya sahiplikleri ciddi tartışma konusu yapılabilecektir. Türklerin Batıyla bütünleşme sorununun gerisinde XI. yy.'a kadar götürülebilecek tarihsel davaların izi var mıdır? Bu davalarda askerîliğin payı nedir? Düşünmek gerekir.

2 — OSMANLI TÜRKLERİ

XIII. yy. sonunda Anadolu etkin bir siyasal güçten yoksundur. Selçuklular parçalanmıştır ve yerlerine çok sayıda Beylikler türemiştir. Osmanlılar da bu Beyliklerden biridir. Anadolu Beylikleri Batı'ya, Bizans'a doğru ilerlemek için birbirleri ile yarışırken Osmanlı Beyliği de hem Batı'ya yakın konumuyla hem de Uç Beyliği olması dolayısıyla bu yarışta kısa sürede kendini gösterecektir. Zaten Uç ordusu Türklerde her zaman merkezin genişleme mekanizmasını oluşturmuştur. Bunun bilincinde olan Hakanlar da otoritelerini tehlikeye düşürecek bir merkez-çevre çatışmasına yol açmamak için Uç birliklerini sürekli denetim altında tutmak istemişlerdir.

Oğuz Türklerinden, Kayı boyundan, Ertuğrul Gazi önderliğinde Söğüt'e yerleşen Osmanlılar XIII. yy. sonunda Selçuklu askerî şefi Osmanm adıyla anılan bağımsız küçük bir devlet kuracaklardır.[5] Osmanlı Beyliği

5 Kısa sürede Türklük yerine Osmanlılık yayılacaktır ama Batı yine de uzun süre Osmanlı adını kullanmayacaktır. Bkz. J. P. ROUX, y.k., s. 2-4.

giderek genişledikçe yeni bir kimlik de geliştirmeye başlayacaktır. Bu salt Türklüğü merkez klan ulusal bir kimlikten çok; çok-soylu, çok-dilli, çok-dinli... uluslararası bir kimlik olacaktır. Böyle bir kimliğin göstermelik değil gerçek bir siyasal varlık olduğuna diğer ulusları inandırabilmek için de İmparatorluğun kurucuları olan Türkleri giderek ikinci plana iten bir devlet anlayışı yürütülecektir. Fakat bu durumun sakıncaları bir kaç yüzyıl sonra ortaya çıkmayı bekleyedursun şimdilik çokulusluluk ve bunun sonucu diğer halkların dil, din ve geleneklerine saygının inandırıcılığı İmparatorluğu pek çok Batı toplumundan daha çekici kılmaktadır.[3] Bu yüzden maceracı Batılılardan, din baskılarından kaçan çeşitli Hıristiyan mezhep mensuplarına, Yahudilere kadar çeşitli insan grupları akın edecek hatta bir "İslâmlaşma salgını"ndan bile sözedilecektir.[7]

Din konusunda Osmanlıların hoşgörüsü o ölçüdedir ki zaman zaman Batı'da görülen Yahudi düşmanlığı sonucu İspanya'dan, güney Fransa'dan, Sicilya ve Sardunya'dan kaçan binlerce kişi için İmparatorluk bir "Yahudi cenneti" sayılacaktır.[8]

---

[6] Osmanlıların diğer dinlere karşı hoşgörüsü pek çok Batılı gezgince saptanmıştır. Bir örnekle yetiniyoruz: Jean THEVENOT, L'Empire du Grând Turc, s. 258.

[7] BRAUDEL, F., La Mediterranee au temps de Philippe II.

[8] VERisiANSKY, On Some Parallel Trends in Russian and Turkish History, s. 27.

3 _ "TÜRK TEHLİKESİ"

"Türkler savaşa
Düğüne çağrılmış gibi giderler"
Tractatus

XIV. yy.'dan başlayarak Avrupa'nın güney-doğu kapılarında yeni bir devlet kuran Türkler Batı'da giderek artan bir korku kaynağı olmaya başlamıştır. Özellikle İstanbul'un alınmasından sonra[9] üç büyük kıtadaki kazanımları Avrupa'da ciddi bir Türk korkusunun yayılmasına açacaktır. Türk tehlikesi gerçekten de ciddidir. Çünkü aşağıda da görülebileceği gibi kurulduğunda 3500 mil kareyi ancak bulan bu küçük Beylik XVII. yy. başında Avrupa'nın en büyük devleti olmuştur :

Osmanlı Devletinin Topraklan
Doğrudan egemenlik altındaki topraklar

Yıllar	Asya	Avrupa	Afrika	Toplam
1300	3.500	—	—	3.500
1606	423.400	232.400	195.550	895.250")

9 İstanbul'un alınması Hıristiyanlar üzerinde gerçek bir panik havası yaratmışa benziyor. Danimarka ve Norveç Kralı CHRISTIAN I "Büyük Türk Kıyamet günü denizden çıkacağı beklenen canavardır" demekte, o günün bir Gürcü tarihçisi "Türkler İstanbul'u aldıkları gün güneşin karardığını" ileri sürmektedir. Aktaran SCHYVOEBEL, The Shadovv of tho Crescent, s. 4.

Dolaylı egemenliği altında diyebileceğimiz bağlı Beylikler ile (1606'da 220.000 mil^2) İmparatorluğun koruması (protectorat) altındaki topraklar eklenirse toplam 2.750.000 km^2 lik bir alan yapmaktadır ki o günün de bu günün de ölçüleriyle en basit deyimle büyük devlet olgusunu karşımıza çıkarır.

Bu büyük ve sürekli büyüyen devlet Avrupa Hıristiyanlığında sürekli bir karabasan oluşturmuştur.[11]

Osmanlı yayılması karşısında ilk aşamada aralarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bir tepki geliştiremeyen Avrupa ülkeleri ancak XVI. yy.'a doğru yeni Haçlı seferleri örgütlemeye girişeceklerdir. Fakat artık çok geçtir. Çünkü "Türk'ün yenilmezliği" miti bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Osmanlı Ordusunu İmparatorluk içindeki yapısıyla incelemeye geçmeden önce dışarda geliştirmiş olduğu bu izlenimleri bir gözden geçirmede yarar görüyoruz. Şimdiye kadar yaptığımız gibi geçmişin askerî başarılarını da yenilgilerini de ele alırken araştırma ilkelerinin ötesinde bir takım kişisel duygusallıkla değerlendirmenin söz konusu olmadığını belirtmeyi gerekli bile görmüyoruz.

Türklerin askerî değerini dost düşman bütün çağdaşları teslim etmektedirler. Yalnız bu askerîliğin açıklanması ve yorumlanması toplumdan topluma, zamandan zamana değişmektedir. "Yenilmez Türk" miti bazan

---

10 PITCER, E., An Historical Geography of the Ottoman Empire, a. 134-135.

11 GROUSSET, R., L'Empire du Levant, s. 8, 21.

asker bir halkın kahramanlığı gibi yorumlanırken bazan barbar bir soyun zulmü olarak tanıtılmaktadır.[12]

Fakat gerçek olan odur ki Osmanlı Devletinin yükselme dönemlerinde Batı dünyası Türklere geniş bir yer

---

12 Türklerin özellikle askeri niteliklerine değinen bazı alıntıları aşağıda veriyoruz. Görüleceği gibi değerlendirmeler bazan derin bir düşmanlık bazan da merakla karışık bir sempatinin izlerini taşımaktadır. Bizim için önemli olan Türk askerîliğinin dışardan algılanış biçimleridir. Bu dış dünya daha çok Fransa'dır. Çünkü en yakın ilişkiler Fransa ile kurulmuştur. Bourgogne Dükü Philippe Le Bon'un danışmanı Bertrandon de la BROQUIRE 1432'de yayınlanan "Le Voyage d'Outre-mer" adlı gezi notlarında Türklerin disiplini konusunda şöyle demektedir: "Yüz Hıristiyan askeri öyle bir kalkış kalkar ki on bin Türkten daha çok gürültü yapar." s. 221. Başka bir yerde, Yürklerin otoriteye olan saygılarını şöyle dile getiriyor: çok itaatkâr adamlar, dürüst ve sadık adamlar..." s. 224.
Yine bir Fransız gezgini, Jean THEVENOT, XVII. yy.'da Türklerin deniz karşısında zayıf kalmakla birlikte; yorgunluk, açlık, korku, soğuk... nedir bilmeyen askerler olduğunu ve üstelik iyi donatıldıklarını belirttikten sonra bu savaşkanlığın nedenlerini; ölüm karşısında kaderci (ecel) bir inanışa bağlılıkları, şeflerine körükörüne itaatkârlıklan, din uğruna ölümün (şehadet) ölümden sonra vadedilen nimetlerle ödüllendirileceğine olan inançlarıyla açıklamaktadır. L'Empire du Grand Turc, s. 197.

Anarşik ve düzensiz Avrupa'da Türklerin ilerlemesini hiç de kötü görmeyenler bile vardır. LA FONTAINE bir dizesinde "Champagne'nın şaraplarını Almanlar tüketeceğine, Türklerin kırlarımızda kamp kurmasını yeğlerim.": CLERGET, M., La Turquie, önsöz.

Jean BODİN ünlü "Cumhuriyetin Altı Kitabı"nda, Türklerin görkeminden sözederken MAKYAVEL Türk monarşisini istikrar örneği olarak vermektedir. MONTAIGNE ise Türkleri "silah sever, sanat sevmez" bir halk olarak tanımladıktan sonra 'Bugün dünyada en güçlü devlet Türklerinkidir,' demektedir. Aktaran: J.P. ROUX, y.k., s III 68..

ayırmıştır.[13] Hatta, özellikle Fransa'da bir çeşit "Turquerie" (Türkler ve Türkiye ile ilgili şeyler) diye özel bir merak alam gelişmiştir.[14] Bunun sonucu olarak da 1480-1609 arasında Fransa'da basılan Türkiye ve Türklerle ilgili yaymların sayısı yeni keşfedilmiş bir kıta

---

ıs Kuşkusuz Batı'da görülen bu ilgi salt tek yönlü değildir. Hayranlık ve sempati yanında düşmanlık ve nefret de vardır. Örneğin SCHWOEBEL'in Hıristiyan kaynaklarına dayanarak betimlediği Türk tipi şöyledir: "ilkel, kana susamış, suçsuz Hıristiyanların üzerine saldırarak ayrım gözetmeksizin katleden..." Türk Hıristiyanlarca şeytanın kişileşmiş biçimi olarak algılanmaktadır, bkz. yJc., s. 220.

Ünlü tarihçi HAMMER bile "Turan sözünün Rumlarda biçim değiştirerek "Tyran"a dönüştüğünü ileri sürmektedir: Histoire de L'Empire Ottoman, c. I, s. 5.

Bu anti-Türk düşmanlığı yalnız Orta Çağda kalmayıp belki günümüze kadar sürecektir. Yüzyılın başında bir yazar Türkler hakkında"... Hıristiyan Avrupa'nın yeminli düşmanı, her çeşit ilerlemeye karşı, fanatik zalimler...": J. DENAIS, La Turquie Nouvelle et l'Ancien Régime, s. 9. Başka birisi ise "Doğu sorununu çözmek için en kestirme yolun Türkleri ortadan kaldırmak" olduğunu yazacak kadar ileri gidiyor: V. MARAC, La Question d'Orient, s. 20.

Burada yüzyılları aşan bu düşmanlıkların halkların bilinçaltında ne gibi tortular bırakmış olduğunu sormadan edemiyoruz. Bugünkü Türkiye ve Türkleri dünkü klişe ve streotiplerle mi görüyorlar? Türkler bakımından ise geri kalmışlık olgusunu bir çeşit görkemli geçmişe sığınarak unutmaya çalışmak eğilimi var mıdır?

Her iki yaklaşımın da yersiz ve kısır olduğunu, bu gibi sağlıksız tutumların halkları birbirine yaklaştırmakta birer engel olduğunu belirtmeye gerek var mı?

[14] Fransız tarihinde ve edebiyatında Türk konulu bir araştırma yapan C.D. ROUILLARD XVI. ve XVII. yy.'da Türk'ün Fransa'da Doğunun başlıca sembolü olduğunu belirtiyor. O kadar ki Osmanlılar hakkında her olağanüstü bir şey duydukça halk kendi kendine "Nasıl Türk olunur?" diye sormaktadır. J. Thevenot. L'Empire du Grand Turc, önsöz: F. BILLACOIS, s. 8.

olan Amerika ile ilgili olanlardan iki kat daha çoktur.[15]

XV ve XVI. yy.'lardaki Batı'da görülen bu "Türk modası" kuşkusuz o günkü güç dengelerinin Osmanlılar lehine değişmekte olduğunun bir göstergesi olarak anlamlıdır. Ama bu konuda daha çok durmadan askerî örgütün incelenmesine geçmek üzere bir kaç giriş noktasına dikkat çekmek istiyoruz.

Bu noktalar Osmanlıların dünya çapmda stratejik yaklaşımları olduğuna ilişkin bazı göstergeler olduğu için üzerinde durmaya değer.

İlk nokta uluslararası bir girişim ruhunu yansıtması bakımından dikkat çekicidir. XVI. yy. Osmanlı devleti Avrupa'nın en büyük gücüdür. Bu gücün tek dayanağı her zaman kaba güç değildir. Bazan uyanık ve ileri görüşlü devlet adamlarının izlerini de taşır. Ünlü Türk-Fransız ittifakı bunun en güzel örneklerindendir. İslâmın kılıcı olarak Avrupa içlerinde ilerleyen bir büyük devletin geniş görüşlü bir politika izlemedikçe bir Hıristiyan gücünün imdadına koşacağı düşünülemez. Oysa Kanunî Sultan Süleyman bu geniş görüşlülüğü gösterebilmiştir. Kral I. François'nin isteği üzerine Barbaros Hayrettin Paşa komutasında bir filoyu Fransa'nın yardımına göndermiştir

1543 Ağustos'unda Marsilya'ya ulaşan Türk filosu o gün için de bugün için de küçümsenmeyecek bir mevcutla, 30.000 denizciyle bir yıl Toulon kentinde kalmıştır.[16] Bu süre içinde Türkler Fransız kıyılarının korunmasından başka Fransızlar için Korsika adasını ele ge-

---

15 CIPOLLA, C. M., Guns and Sales. C.D. Rouillard ise 1481 ve 1660 arasında Türkiye ve Türkleri konu alan 300'e yakın kaynak saptamıştır, bkz. y.k.

ıs URSU, J., La Politique Orientale de François lei, s. 146-147.

çirmiş ve yine Fransızların işbirliğiyle o günkü bağımsız Nice Kontluğu'nu Fransa'ya katmışlardır.[17] Bunlar bilinçli bir dünya politikası izlenmek istendiğinin göstergeleri sayılabilir kanısındayız.

İkinci bir nokta, daha doğrusu aynı anlama gelen benzer girişimlerin düşündürdüğü, bir dünya gücü olma güdüleriyle ilgilidir.

Nitekim, İmparatorluk son derece genişlemişken, İmparatorluğun deniz gücü Akdeniz ve Karadeniz'e egemen iken Sultan Hindistan'ı ve Hint Okyanusunu ele geçirmeyi düşünmektedir. Dedesi II. Mehmet de "Yeni Roma'yı fethettiğim gibi eskisini de ele geçireceğim" dememiş mi idi?[18]

Bu sonsuz dünya egemenliği tasarıları içinde Kanunî Süleyman'ın Kaptanı Deryası'mn Süveyş Kanalı açmak ya da Amerika'yı fethetmek gibi düşüncelerine şaşmamak gerekir.[19] Bazan bu gibi hayâl gücü ürünlerinin uygulamaya çalışıldığı da görülecektir.

Bu girişimlerden birini daha anarak asıl konumuza dönüyoruz.

1569 yılında Don ve Volga nehirlerini birleştirecek bir kanal tasarısını gerçekleştirmek üzere bir grup askerî birlik yola çıkarılır. Astrahan'a kadar ilerleyen bu birlikler kanal yapımına da başlarlar. Ancak Rusların direnci ve kendilerine güvenilen Kmm Tatar Beylerinin yetersiz yardımları sonucu girişim başarısızlıkla sonuçlanır.

---

[17] Eski Nice kentinin bir duvarında gömülü bir top mermisi ve üzerinde "Nice'i bombalayan, Fransa müttefiki Türk Filosunun attığı mermi, 1543" yazılıdır: J.P. ROUX, y.k., s. 12.

18 SCHWOEBEL, y.k., s. 11.

w PETERS, R.F., Histoire des Turcs, s. 60.

Sokullu Mehmet Paşa'nın bu tasarısı o günkü teknolojik olanaklarla gerçekleştirilebilir miydi gerçekleştirilemez miydi tartışılabilir. Ancak bu gerçekleştirilemeyecek bir fantazi bile sayılsa bizim için yine de anlamlı bir girişimdir. Çünkü bu ve benzeri çabalar Osmanlı yönetiminin hiç olmazsa gelişme aşamasında, hiç olmazsa bazı yönetim kesimlerinde dünya güç dengelerindeki değişmeleri sezerek ona göre önlemler almayı düşünecek kadar ileri görüşlülük gösteren devlet adamlarının varlığını gösterir. Bu Osmanlı duyarlılığıdır ki bir tarihçinin "Okyanus **Devrimi"** diye adlandırdığı yeni güç gelişmelerini zamanında sezebilmiştir.[20] Fakat bu gelişmeler öylesine derin bir tarihsel birikimin sonucu^ dur ki bin yıllık askerîlik bile engelleyemeyecek güçtedir. Bir zamanlar bütün Avrupa'yı titreten bu askerîlik çağdaş gelişmelerle temellendirilemediği için Avrupa'nın hafife, hatta alaya almaya başlayacağı bir konu olacaktır.

4. — OSMANLI İKTİDAR YAPISI

Osmanlı askerîliği hangi siyasal yapı içinde yer bulmuştur?

Yapageldiğimiz tarihsel inceleme göstermektedir ki göçebe Asya toplumlarından beri Ordu ve merkezî devlet siyasal yapının anahtarlarını oluşturmaktadır. Öyleyse Osmanlı toplumuna hangi kuramsal çerçeve uygulanırsa uygulansın bu iki veri her çözümlemede tartışılmaz yerlerini almak durumundadır. Merkezî **Ordu** ve merkezî devlet her yaklaşımın ortak noktasıdır.

Osmanlı ordusunun örgütlenişine ve ordu-devlet

---

20 ALLEN, W.E.D., Problems of Turkish Power in the Sixteent.h Century, s. 13.

ilişkilerine geçmezden önce Osmanlılarda siyasal iktidarın toplumsal temelleri üzerine bazı aydınlatıcı tartışmaları anmakta yarar görüyoruz.

1960'lardan beri Osmanlı toplumu pek çok tartışmaya yol açmıştır.[21] Bir çok kez ortaya atılmış ve bazan bu tezler birbiriyle çelişir nitelikleriyle bile Osmanlı toplumunun daha iyi anlaşılmasına yardım etmişlerdir. Fakat bu çabaların en zayıf yanı belki de böylesi sorunlar ilk kez alışılmadık bir açıdan yorumlandığı için Batı'da geliştirilmiş kalıpların hiç bir uyarlamaya başvurulmadan aynen Osmanlı toplumuna çakıştırılmak istenmesidir. Bu yüzden birbirinin tam tersi olması gereken Feodalite ile Asya üretim biçimleri her ikisi de aynı toplum için savunulabilmiştir. Bu objektiflikten de yaratıcılıktan da uzak tutumlar sonucu tarihsel gerçekliğin anlaşılması gecikmiş sayılabilir. Yine de bu tartışmalar sayesindedir ki Cumhuriyetin başından beri sürdürülen bir tarihsel kopukluk bir ölçüde kapatılmaya başlanmıştır.

Acaba çeşitli model uygulamalarından sonra bir de kendine özgü yanları klâsik şemalardan ayrı tutulmasını gerektirecek bir Osmanlı olgusundan sözedemez miyiz? Böylece Batı'daki gelişmelerde görülmeyen bazı gerçeklikler hakettikleri yeri çözümlemede almış olamaz mı? Tartışma henüz kapanmadığına göre belki böyle bir Osmanlı "spécificité"sinden (özgüllüğünden) sözetmek de yarar sağlayabilir.

Biz Osmanlı düzeni üzerine yapılan tartışmaların kesin sonuçlarını beklemeden veri olarak herkesin be-

---

21 Bu tartışmaların bir gözden geçirilmesi için bkz. SENCER, M., Osmanlı Toplum Yapısı.

nimseyebileceği iki gerçeklik üzerinde durmak istiyoruz : Ordu ve merkezî devlet.

Bir bakıma Avrupa feodalitesiyle Osmanlı İmparatorluğunu birbirinden ayıran bu iki gerçeklik pek çok tarihçi ve düşünürün ortak noktalarıdır.[22] Ve yalmz bu özellikler bile Türkiye gelişmelerini Batı'dan ayırır. Çağdaş dünyada görülen merkezî devlet ve meslekî ordu aslında Batı'da XIX. yy.'da ortaya çıkmışken Türk toplumları bu iki olguyu yüzyıllar önce tanımış bulunuyorlardı.

Türkler, kuşkusuz o günün teiknolojik olanakları ölçüsünde daha göçebe aşamada bile uygulamaya çalıştıkları toprak bütünlüğü, siyasal iktidarın bölünmez ve karşıt tanımazlığı gibi ilkeleri çok önceleri tanımışken ki bu ilkeler sonralan çağdaş devletin niteliklerini oluşturacaktır, Batı bu durumdan çok uzaktı. Batı'da, Türklerin çağdaşları ulusal bir birliğe ulaşmak şöyle dursun feodal parçalanmalarla hem toprak bütünlüğü hem iktidarın birliği ve bölünmezliği XIX. yy.'a kadar birer hayal olarak kalacaktır.[23]

---

22 Bir kaç örnek vermek için anıyoruz; M. ERDOST: "Merkeziyetçi, feodal bir devlet", Türkiye Üzerine Notlar, s. 122. E. KONGAR-. "Güçlü bir merkezî iktidar", Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, s. 35. 1. CEM: "Siyasal bir merkeziyetçilik, kültürel bir yerinden yönetim", Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s. 88. S. DİVİTÇÎOĞLU : "'Yüksek devlet otoritesi," Asya Üretim Tarzı vo Osmanlı Toplumu, s. 140.

23 Avrupa'da feodal çağda iktidarın parçalanmışlığı bütün tarihçilerin birleştiği bir olgudur. R. GROUSSET "kurumları devleti felce uğratan bir sistem"den sözeder: L'Empire du Levant, s. 10.

E. CARRIAS "Baronların birer egemen kral gibi davrandıklarını dolayısıyla örgütlü ve ulusal bir ordu yerine Derebeyi sayısı kadar küçük ordular" olduğunu belirtmektedir: La Peasee Militaire, s. 31. Aynı yazar Fransa'da X. yy.'dan ordunun te-

Kuşkusuz Türkiye'de de bazan çevre-merkez çatışmalarına rastlanmıştır. Merkezî iktidar bunalıma düştüğünde ya da zayıfladığında bundan yararlanmak isteyen "feodal" davranışlar görülmüştür. Fakat her seferinde de merkez üstünlüğünü kurabilmiştir. Çünkü merkezin konumu Batı krallıkları gibi başına buyruk Senyörlerin isteklerine kalmış, iktikrarsız dengelemelerle kurulmamıştır. Osmanlıhnın ciddî birlik nedenleri vardır.

Bu nedenlerin başında ordu gelmektedir. Ordu ise tümüyle bir savunma örgütünden ibaret değildir. Özellikle taşra ordusu diyebileceğimiz Sipahi örgütü aynı zamanda bir toprak politikası aracı niteliğindedir. Yani ordu ve toprak yönetimi içice girmiş durumdadır. Böylece ordu-toprak ikilemi aracılığıyla askerî eylem ekonomik eylemden soyutlanmadan hatta onun bir bütünleyicisi olarak gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu da adına IKTA denen bir toprak dağıtım düzeni aracılığıyla yapılacaktır.

Ikta Selçuklular zamanında da uygulanmakla birlikte asıl, devletin toprak temelini oluşturacak biçimde Osmanlılarda uygulanacaktır. Iktanın dayandığı ilke "toprağın özel mülk sayılmaması"dır. İmparatorluğun bütün toprakları, özellikle en verimli olanları kişiler arasında alım, satım, miras ve benzeri özel hukuk işlemlerine konu olamaz.

---

mellerinin atıldığı XVII. yy.'a kadar "Kral Loire nehrinin güneyinde doğrudan kendine bağlı bir derebeyi bulunmadığını' saptıyor: s. 15.

P. CONTAMINE yine Fransa'da Kralın ne kadar silik bir rolü olduğunu, Krallığın büyük bir kısmının denetimi dışında kaldığını sayılarla göstermektedir: Guerre, Etat et Societe â la Fin du Moyen Age, Etüde sur les Armees des Rois de Francs, s. 130.

Demek ki toprak üzerinde özel mülkiyet sözkonusu değildir. Toprak, tanrı adına, devleti kişiliğinde temsil eden Sultana aittir.[24] Sultan bu topraklann belirli süreler için ve belirli koşullarla asker, sivil ve din seçkinlerine kullanım hakkını verir. Karşılığında da belirli bir vergi alır. Kuşkusuz bu dağıtımın ölçütü özellikle düzenin iyi işlediği zamanlarda, yani XVI. yy. sonlarına kadar, savaşta gösterilecek kahramanlık, devlete gösterilecek hizmet gibi bir çeşit kamu yaran niteliğinde idi.

Özet olarak, kaim çizgisiyle verilen bu düzen Osmanlı iktidar yapısının bel kemiğini oluşturur. Çünkü bir yandan merkez otoritesini taşra güçlerinin gelişmesinden koruyucu, öte yandan İmparatorluğun en önemli öğesi olan orduyu başlıca üretim aracı olan toprak ile kaynaştırıcı olmaktadır. Bu temel çerçeve belirli bir zenginlik sınırını aşan devlet görevlilerinin mallarına el konması, (müsadere) gittikleri yerlerde zamanla devlete karşı bir güç oluşturacak ölçüde güçlenmemeleri için sık sık görev yerlerinin değiştirilmesi v.b. önlem ve politikalarla merkezin hem devlet kadrosu hem de halk üzerindeki üstünlüğü pekiştirilmektedir.[25]

---

a* MABX-ENGELS de ilk saptamalarında buna değinmişlerdir: "özel toprak mülkiyetinin yokluğu" dikkate alınmadan Osmanlı İmparatorluğu anlaşılamaz: Marx'tan Engels'e, Londra, 2.4.1853. Engels de bu görüşü paylaşarak "Zaten bütün din ve siyasal tarih bunun üzerine kurulmuştur..." Manchester, 6.4.1853, bkz. Correspondance.

[23] Bunun için dirlik sahibi Sipahi atandığı yerde oturmak zorundadır. SCHWOEBEL, y.k., s. 252. Görevlendirmeler ise, genellikle bir yıllıktır: S.E. CREASY, History of the Ottoman Turks, s. 446.
F. LAJOS Macaristan'da 141 yıl egemenlik kullanan Türklerin Budan kalesine bu süre içinde 70 Paşa gönderdiklerini sapta-

Devletin halk üzerindeki egemenliği o ölçüdedir ki kişisel girişimlere, zenginleşmelere, daha belirgin bir anlatımla sermaye birikimlerine hemen hemen olanak yok gibidir. Küçük sanayi ve zanaat kolları da ya doğrudan doğruuya devletin, ya da devletin "çok ileri giden" bireyi durdurma eğilimine uygun anlayışta loncaların denetimleri sonucu önceden belirlenmiş kısıtlı bir ge^ lişme çizgisi izlemek durumundadırlar. Ticaret ise sanki gelişmesini sınırlı tutmak için ne kadar vergilendirme varsa dünülmüştür. Bir Men diğerine hem giren hem çıkan maldan vergi alacak kadar. Osmanlılarda ticaretin küçümsenmesi anlamsız değildir.

Bütün bu kısıtlayıcı, denetleyici eğilimlerin anlamı nedir? Herhalde devlet herşeyin ve herkesm üstünde olmak istemektedir. Ve işte burada da Batı'daki gelişmelerden farklı bir durumla karşılaşıyoruz. Feodalite bıraktığı kaçaklar, sızıntılarla, birikimlerle kapitalizme gebe kalırken Osmanlı devleti değişmez bir düzen (nizam-ı kadim) kurmak iddiasıyla sistemin her yanını sıkı sıkıya tıkayarak değişen dünya içinde değişmeyen bir dünya olmaya çalışmıştır.

Kuşkusuz henüz değişmemiş bir dünya ortamında böylesine istikrara yönelik bir devlet düzeni hem insan hem toprak üzerinde çağdaşlarından daha etkin olacaktı. Nitekim zamanının en geniş siyasal sınırlarına egemen olabilmek ve yine en kozmopolit bir nüfuzu[26] altı yüzyıl boyunca yönetebilmek ister istemez kişilerin

---

mıştır: Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi, I.Ü.E.F., Tarih Dergisi, c. XII, sayı 16, s. 9.

26 Türklerin yönettiği halklar çok büyük çeşitlilik gösterir. Çok soylu, çok dilli (İlk Osmanlı Meclisinde 16 değişik dil konuşulurdu), çok dinli (11) ve çok mezhepli ve kuşkusuz çok kül-

aleyhine ve devletin lehine bir otorite düzeniyle olabilmiştir.[27] Böylece merkezde güçlü ve istikrarlı, çevresinde ise saldırgan ve yayügan bir dünya devleti ortaya çıkmıştır.[28]

İşte bu otoriter/totaliter devlet yapısı yeryüzünün büyük dönüşümlerinden uzak kaldığından "Büyük Türk" durağan bir dünyanın özenilen bir oyuncusu iken değişen dünyanın şaşkın ve uyumsuz bir seyircisi oluverecektir.

Bir başka devlet geleneği, iktidarı kişiselleştiren bir gelenek de yine merkeziyetçiliği ve ordu - ağırlıklı toplumu pekiştirmiştir. Osmanlılarda iktidarı "Tanrının gölgesi" Sultan kişileştirir. Sultan böylece hem gökyüzünü hem yeryüzünü yargılar. Onun için din gücüyle devlet gücü çatışması baştan dışlanmıştır.[29] Bu iktidar mutlakiyeti devletin parçalanması, bölüşülmesi olası-

---

türlü idiler. D.E. PITCHER, An Historical Geography of the Ottoman Empire, s. 114. Nüfusun halklara göre dağılımı için bkz. II. Bölümün Sonu.

İşin en şaşılacak yanı da bu çeşitlilik içinde Türkler siyasal ve yönetim egemenliğini aşan bir kültürel etki peşine düşmemişlerdir. Hatta tersine bir etkileşimden bile sözedebiliriz. Örneğin Kuzey Afrika'daki bir kaç yüzyıl süren bir Türk varlığına karşın oranın Türkleştirilme6İ ya da Türkçenin yerli halkın dili olarak benimsetilmesi yoluna gidilmemiştir. Oysa daha sonra aynı bölgeye giren Fransızlar, üstelik dinleri de ayrı olmasına karşın, hem dillerini hem kültürlerini halka benimsetebilmişlerdir. 132 yıllık etkileme bugün bile Türklerin yapamadığı derinlikte iz bırakmıştır. Bu yörede Fransızca hala yaygın biçimde konuşulan bir dildir. Buradan Türk egemenlik anlayışının biraz yüzeysel kaldığını ve yerli halkların derin toplumsal, ekonomik ve kültürel katlarına inmeyen bir egemenlik türü olduğu sonucuna varabiliriz kanısındayız.

2T F. LAJOS, y.k., s. 14.

28 COLES, P., La Lutte Contre les Turcs, s. 45.

» İNALCIK, H., Osmanlı Padişahı, s. 68-79.

lıklarını da ortadan kaldırmaktadır. Hatta bunu sağlamak için Sultanların öz kardeşlerini öldürmeyi bile göze aldıkları çok sık olmuştur.[30]

Osmanlı düzeni mutlak monarşinin bütün belirgin özelliklerini taşır. Sultan sınırsız bir iktidar kullanır, denetilemez, görevden alınamaz... Sultan bu sınırsız yetkilerle kendini toplum üzerinde, bir Sultanın deyimiyle sürü gibi yönetilmesi gereken halkın (Reaya) çobanı gibi görmektedir. Bu tepeden inen devlet anlayışı (providentialisme) toplumun hem tepesinde hem de tabanında öylesine derinden yerleşmiştir ki belki de çağdaş Türk toplumunun kendi kendini yönetme denemelerindeki zorluklar, başarısızlıklar en eski kaynaklarım buradan almaktadır.

Sultanın düzen içindeki yeri o denli önemlidir ki bunu vurgulamak için Osmanlı düzenini bazı düşünürler kendi adıyla adlandırmışlardır : Sultanizm[31]

---

[30] İktidarı siyasal birliği bozmadan ele geçirmek için kardeşlerin öldürülmesi II. Mehmet'ten önce de başvurulan bir yöntemdi. Fakat bu yöntem Fatih'le Yasa haline dönüşmüştür. 1298-1808 arası 80 kadar Sultan kardeşi ya da yakını öldürülmüştür: A.D. ALDERSON, The Structure of the Ottoman Empire, s. 30, 31. Bu konuda bir "rekor"dan sözedilecek olur-sa bu III. MEHMET'indir: 19 kardeşini öldürtmüştür.
Yalmz Müslümanların başvurduğu bir yöntem olmayan kardeş öldürtme (fratricide) (y.k., s. 26.) insanlık dışı olmakla birlikte devletin birliğini, bölünmezliğini güvence altına alması bakımından son derece etkindi. Zaten İslâm'a göre de aynı anda bir devletin iki Sultanı olamazdı. Belirli bir yönetim değişikliği geleneği de yerleşmediği için eylemsel (de facto) olarak iktidarı ele alan hukuksal (de jure) olarak da almış sayılıyordu. (y.k., s. 75.)
1617'de uygulanmaya başlayan Osmanlıların en büyük erkek üyesinin tahta geçmesi ilkesi ile İmparatorluğun duraklama ve gerileme devirlerinin çakışması dikkat çekicidir.

si Aktaran BERKES, N., Türkiye'de Çağdaşlaşma, s. 26.

Burada birey-toplum-tarih ilişkileri ve rol dağılımı anılarak toplum ve tarihte kişilerin önemini küçümseyici eğilimlerin sakıncalarına değinilebilir.

Osmanlılarda din kurumunun iktidar yapısı ve askerîlikle ilişkileri oranında ele alınmasında yarar vardır. Kuşkusuz din Osmanlılarda son derece önemde bir yer tutmaktadır. Ancak buradan, özellikle İmparatorluğun yayılma dönemlerinde, tipik bir **teokratik** devlet sonucuna varmak da doğru değildir. Örneğin Katolik Roma' daki gibi kendi başına bağımsız bir ruhanî iktidar sözkonusu değildir. Yasama ve yargı düzeyinde bile din kuralları ayrımsız bir uygulama alanına sahip değillerdir. Dine karşı diyemesek bile en azından din dışı bazı yasama uygulama kuralları bulunduğu bilinmektedir, **(örfî hukuk)** Din ve din adamları siyasal iktidarın emrinde denemese bile güdümündedirler. Dinin devlet yaşamındaki en büyük işlevi de savaş için bir moral kaynak oluşturmasında görülebilir. Bu arada ülke içi uygulamaların uyruğa benimsetilmesi için açıklama ve haklı gösterme işlevi sayılmalıdır.

Bazı Batılı tarihçiler dinin Osmanlı devletinin genişlemesinde baş etmen olduğu biçiminde görüşler ileri sürülegelmiştir.[32] Osmanlı genişlemesini "İslâmm kılıcı" sayarak tek nedene indirgeyen bu yorum ne kadar gerçek payı taşırsa taşısın tarihsel gerçeğin ancak bir boyutunu oluşturur kanısındayız. Sünnîliğin egemen olduğu bir toplumda Bektaşîlik gibi bir tarikatın Yeniçerilik kurumunun içine kadar girebilmesi de bu konuda kesan yargılar oluşturmaktan çekinme gereğini vurgulayan bir örnektir.

---

32 İngiliz tarihçi P. WITTEK bu görüşü ileri sürenlerdendir ve "Gazi hareketi Osmanlı İmparatorluğunun kılavuz düşüncesidir..." demektedir: The Rise of the Ottoman Empire, s. 48.

Osmanlı iktidar yapısıyla ilgili gözlemlerimizi son bir belirtmeyle noktalayalım: Çağdaşlarından çok ayrı bir devlet-toplum ikilisi sunar. Bu yüzden Osmanlı devleti toplumuyla yabancılaşma ilişkileri içinde bir siyasal iktidar örneği oluşturmaktadır.[33] Öncelikle kurucu öğe Türklere karşı yabancılaşmış fakat diğer bütün halklar karşısında da değişik ölçülerde yabancılaşma eğilimleri taşımıştır.

İstikrarlı toplum kurma kaygısıyla oluşturulan kurumlar ve kurallar sonunda karşımıza halktan kopuk bir devlet türü çıkarmıştır. Bu devlette geniş toplumsal kitleler hiç bir biçimde kendilerini iktidar katma duyuramazlar. Devlet kadroları olabildiğince çeşitli toplumsal çıkar ve özlemlerden arındırılmış bir anlayışla kurulmaya çalışılır. Bunun en güzel örneği göreceğimiz gibi Yeniçerilik kurumudur. Osmanlılıkta devlet neredeyse a-sosyal, toplum-dışı bir olgudur. Toplum dışından oluşan devlet, dönüp topluma yol ve yön verir.

Bu durumda Batı'daki gelişmelerden apayrı bir yolun Osmanlılar için açılmasına tanık oluyoruz. Bir yandan tepeden inmeci bir siyaset geleneği, öte yandan kendi doğal gelişmesine bırakılmamış bir toplum. Bu iki siyasal ve toplumsal gerçektir ki Batı'daki kendiliğinden, organik gelişme türüne karşılık, Batı gelişmesi ve saldırganlığı karşısında uyarılmış, savunmacı gelişme türünü yaratmıştır[34]

İşte Orta Asya'dan kıskançlıkla korunarak getirilen askerîlik böyle bir siyasal yapı içinde yeniden biçimlenecektir.

---

33 BERKES, N., y.k., s. 22, 27.

3* D.A. RUSTOW'un "Defensive modernization" dediği gelişme türü budur. Bkz: K. KARPAT'm Social Change and Politics in Turkey, s 94.

5 — OSMANLI ORDU ÖRGÜTÜ

Sürekli bir toprak genişlemesi politikası izleyen bir devletin askerî varlığının her şeyden önce gelmesi olağandır. Osmanlı devletd de öncelikle askerî bir İmparatorluktu.[35] Anadolu öncesi Türk toplumlarında olduğu gibi savaş hâlâ bir geçim kaynağıdır.[33] Toplum bütünüyle savaşa yönelmiş, savaşa göre örgütlenmiş; askerîleşmiş, ordulaşmıştır. İmparatorluğun altı yüzyıllık ömrünün yarısının savaşlarla geçtiğini anmak bu durumu kanıtlamaya yeterli olacaktır.

İmparatorluğun başkentleri bile sık sık değişerek Batıya doğru ilerlemeleriyle askerîliğln güzel bir örneğini daha verirler.[37]

Bu askerîlik başlıca üç örgütte kurumsallaşmaktadır : 1) Sınır (uç), 2) Taşra ve 3) Merkez orduları.

Önce de değindiğimiz gibi sınır orduları İmparatorluğun Jlerleyen kolunu oluşturan uç birliklerdir. Bu öncü güçler özellikle gelişme dönemlerinde önem taşımış ve devleti bir bakıma peşinden sürüklemiş askerî odaklardır. Öyle ki uç birliklerini denetimi altında tutabilmek kaygısıyla devlet uç noktalarına yakın olmak için başkentlerini sürekli olarak uçlara doğru taşımıştır.

---

55 Bu yargıyı yineleyen pek çok yazardan birini anmakla yetiniyoruz. DAVİSON, R.H., Reform in the Ottoman Empire, s. 00.

36 Davison'a göre "Savaşmak Osmanlılarda devletin ilk işi, yönetmek ise ikinci işi idi." bkz. y.k., s. 90.

37 1455'de İstanbul'da karar kılıncaya kadar Osmanlıların başkentleri şöyledir: Karacahisar, Yenişehir, Bursa, İznik, Dimetoka, Edirne.

Asıl iki büyük ordudan birini oluşturan Taşra ordusu doğrudan doğruya tarımsal üretimle içice bir örgütlenmeyi örnekler. Daha çok atlılardan oluşan birlikler olduğu için Sipahi adıyla anılan bu ordu kolu hem, tabandaki savaşçısı aynı zamanda üreticilik yaptığı için hem, üzerindeki Timar sahibi tarım vergilerini topladığı için uzun süre devletin en büyük iç gelir getiricisi olacaktır. Sipahi ordusu üretimle savaşı bütünleştiren bir ordudur. Barış zamanında tarım emekçisi olan Reaya Sultanın her çağrısında savaşa koşan bir Cebeli olur. Sipahi askerleri Türk köylüsünden oluşur. Savaştaönemli görevler üstlense de devlet karşısındaki varlığı geçici nitelikte olduğu için, kurumsal bir süreklilik göstermediği için Sipahi askerleri köylü kökenli bir ordu oluştursa da köylülük sorunlarını devlete yansıtabilmekten uzaktır.

Halk tabakalarının çıkar ve özlemlerini devlet katma iletebilecek bir toplumsal katman oluşturmalarına karşın Sipahi askerleri doğdukları toprağa adeta devletin çivilediği insanlar olarak bu işlevi gerçekleştirememişlerdir. Çünkü Reaya oğlu Reayadır. Reaya doğan Reaya ölür. Doğduğu ya da bağlı olduğu topraktan uzakta yakalanan Reaya on yıllar sonra bile takrar eski yerine gönderilir. Bütün bu, insanlan toprağa bağlama kaygısı istikrarlı devlet arayışının bir sonucu olsa gerekir. Herkesin yerini bildiği ve kimsenin yerinden kıpırdamadığı bir toplum herhalde düzenli olur diye düşünülmüştür. Ve uzun süre de böyle olmuştur.

Sipahi ordusu yatay bir ordudur. İmparatorluğun her yerinde bulunan bir askerî örgüttür. Savaşlardan başka taşrada merkezin varlığını anımsatan bir güçtür. En azından merkezin yerel vergi toplayıcılığını üstlenmiştir. Sultanın kendilerine belirli kamu görevleri karşılığında verdiği topraklarm mülkiyetine sahip ola-

mayarak işletilmesi ve vergilendirilmesiyle yükümlüdürler.

Sipahiler böylece hem askerî hem ekonomik olmak üzere iki işlevi yerine getirmektedirler. Bir yandan kendilerine verilen toprağın büyüklüğüne göre bu topraklarda çalıştırılan köylülerin "artık ürünü"nü merkeze aktarmak öte yandan da Sultanın emri üzerine savaş zamanlarında sayısı toprakların büyüklüğüne göre önceden saptanmış askeri donatmak ve hazır etmek. Bu hizmetler karşılığında da yine toprak büyüklüğüne göre yıllık bir ücret almak (Timar sahipleri 3.000 ile 20.000 akçe, Zeamet sahipleri 20.000 ile 100.000 akçe ve Has sahipleri de 100.000 den yukarı olmak üzere ücretlendiriliyordu.) Gerek bu gelirleriyle gerekse toprak sisteminin giderek bozulmasıyla Sipahiler kendi maaşlarını kendileri vergiler üzerinden almaya başlamaları sonucu beLki de Osmanlı toplumunda özel mülk ve sermaye biriktirebilecek konumdaki tek değilse bile başlıca toplumsal kesimi oluşturuyorlardı. Vakıflar ya da benzeri kamu hizmeti amacıyla başlatılmış bazı girişimlerin özelleşmesi yoluyla bir sermaye birikimi yanısıra olası bir Osmanlı Burjuvazisi herhalde taşra askerî yapısı içinden çıkabilirdi. Fakat yer yer değindiğimiz özel girişimleri, birikimleri ve kamuyu gölgede bırakan yükselişleri yakından izleyip denetim altına almaya özel gayret gösteren devlet yapısı bu gibi sınıfsal gelişmelere göz açtırmayacaktı. Ne zaman sistemde çözülme başlayacak o zaman da Batıya göre geç kaimmiş olacaktı.

Sipahiler Osmanlı tarihinin başlarında ordunun temelini oluştururlarken Yeniçerilerin zamanla önem kazanmaları nedeniyle önemleri de sayıları da giderek azalmıştır.[38]

---

38 UZUNÇARŞIU, İ.H., Kapıkulu Ocakları, s. 620. Bu sayılan Ba-

Sayılarla Sipahiler ve Yeniçeriler

Yıllar	1500	1550	1560	1590	1600	1800
Sipahiler	130.000	90 bin			30.000	
Yeniçeriler			12.000	30 bin	50.000	100.000

Yeniçerilik Osmanlı ordusunun merkez kolunu oluşturan ve Türk askerîliğini dış dünyaya tanıtan örgüttür.

Yeniçerilik maaşlı, sürekli ve profesyonel bir ordudur. Bu niteliğiyle daha önce de değindiğimiz gibi çağdaş orduların öncüsü ve habercisi sayılabilir. Nitekim Yeniçerilik bir çok Avrupa ordusuna örnek olmuştur.[39]

Kuruluşu XIV. yy. ortalarına çıkan (1362 ?)[40] Yeniçeriliğin başlıca özellikleri bilinmektedir: Türklerin egemenliği altındaki Hıristiyan halkların çocuklarmdan kurulan, ömür boyu bekar, aile ve toplum bağlarından koparılmış, islamlaştırılmış, Sultanın kayıtsız şartsız emrinde olacak biçimde yetiştirilmiş, seçkin bir askerî örgüt.

Bu örgütün Osmanlı toplum ve devlet anlayışı üzerinde son derece ciddi ve kalıcı etkiler bıraktığımı düşünebiliriz. Hatta bilinen zorluklarla ortadan kaldırıldıktan sonra da onun simgelediği devlet ve ordu anlayışının daha uzun süre yaşayacağını söyleyebiliriz.

---

tılılar daha yüksek gösteriyor; WEISSEMAN, Yeniçerileri 140.000 (Les Jasnissaires, s. 31), d'OHSSON ise 200.000 diyor: Tableau Genâral de l'Empire Ottoman, c. VII, s. 330.

39 WEISSEMAN, y.k., s. 5.

40 Fransa'da Kral VII. Charles'm Asker toplanması hakkındaki buyruğundan bir yüz yıl önce böyle bir örgüt kuruluşu dikkat çekmelidir: GUILLJNY, E., L'Armée Ottomane, s. 504. Aynı saptamanın onayı için bkz •. HAMMER, J.de, Histoire de l'Empire Ottoman, c. s. 121,

Bu nedenle Yeniçeriliğin üzerinde biraz ayrıntılı durmakta yarar görüyoruz. Yeniçeriliğin temeli olan Devşirme yönetiminin önceleri Selçuklu ordularında kullanıldığı bilinmekle birlikte kapsamlı ve sürekli bir yöntem olarak Osmanlıların çok ileriye götürdükleri açıktır.[41] İlk olarak I. MURAT'm Uç Beylerinin bağımsızlaşarak yarı-feodal güç odakları oluşturmalarına engel olmak için merkezî bir askerî güç kurmak istemesiyle başlatıldığı sanılan Yeniçerilik yalnız askere alma yöntemleriyle değil aynı zamanda eğitimiyle de, çağdaşlarından değişik bir askerî "pedagoji" uygulayarak, dikkat çekmiştir.

Bu askerî pedagoji eski Roma diktatörlerinin en sadık askerleri olan Pretorien'lerle günümüz robotlarını andıran bir savaşçı türünü yaratmaya yönelmiştir. Tam bir meslek ordusu sözkohusudur ve meslek ordularında görülen hizmetine girdiği otoriteye sonsuz itaat olgusu burada en yüksek noktaya ulaşmıştır. Askerî eğitimin temelleri yine eski Türk geleneğinden alınmıştır. Öyle ki Orta Asya'dan gelen kazan ve ocak gelenekleri Yeniçeriliğin "terminolojisini oluşturmaktadır. Askerî rütbeler bile mutfak sözlüğünden alınmıştır. Tek örgütsel yenilik eskiden daha çok atlı askerîlik egemen iken Yeniçerilerle birlikte Piyade savaşçıların orduda yerlerini almasıdır.[42]

Yeniçeri eğitimindeki bir başka yenilik ise din bakımındandır. Koyu bir Sünnîliğin egemen olduğu bir İmparatorlukta Bektaşîlik gibi yadsınan bir din anlayı-

---

41 M. AKDAĞ Konya'da Selçuklu ordusunda Yunan, Ermeni, Rus v.d. soylardan askerlere rastlandığım belirtmektedir: Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, s. 416. Ayrıca bkz. *2.* CAHEN, y.k., s. 38.

42 MONTEIL, V., Les Janissaires, s. 22.

şmm merkezî ordu gibi bir kurumda etkinlik kazanması gerçekten açıklanması gereken bir durumdur. Hıristiyan çocuklarının bir çeşit Bektaşîlik gibi hoşgörülü bir mezhebin sağlıyacağı bir yumuşak uyumla Osmanlı düzenine bütünleştirilmesi için mi göz yumulmuştur? Sıkı disiplin, bekâr yaşamı ve ömür boyu bağlılık görevlerinin daha kolay benimsetilmesi için mi? Ayrıca Bektaşîliğin taşıdığı insancıl, evrensel değerlerle Yeniçerilerin savaşkanlıklan nasıl bağdaştırılmıştır.? Bunlar ve başka sorular tarihçilerin açıklamalarını bekliyor.

Türklerin yerleşik düzene geçişle birlikte ortaya koydukları bir askerî örgüt olan Yeniçerilik eski geleneklerinden bir ölçüde değişik bir nitelik taşımaktadır. Çünkü şimdiye kadar kendileri üstlenmiş oldukları savaş işinin bir kısmını Yeniçerilikle birlikte başka halklardan topladıMarı tutsaklara gördürmeye başlayacaklardır. Burası son derece önemlidir. Demokratik denmese de devlet güvenliğini halk güçlerinin katkısıyla sağlamak demek olan eski askerîlik ve şimdiki Sipahilik karşısında Yeniçerilik toplumla bütünüyle bağlarını koparmış, neredeyse toplum dışı bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Yalnızca toplum dışı değil aynı zamanda toplum üstü bir varlık olarak Sipahilere oranla devlet ve toplum gözünde onlardan daha üstün bir prestij kazanmıştır. Çünkü neredeyse kutsal bir dokunulmazlıkla, korunarak devletin kilit noktasında bir konumda yer almışlardır.[43]

Hem toplum dışı hem toplum üstü böylesine güçlü

---

[43] Yabancı bir gözlemci, Jean Thevenot, "Yeniçeriye el kaldıran birini ölümden kurtaracak zenginlik dünyada yoktur." demektedir :, L'Empire du Grand Turc, s. 192

bir örgüt sonunda **siyasal iktidann yabancılaşmasına** yolaçacaktır.

Yeniçerilerin toplum dışılığına en tartışılmaz örnek askere alınma yöntemleridir. Bilindiği gibi özellikle ilk dönemlerde esas olarak Devşirme yolu ile Yeniçeri ocağına asker alınmakta idi. 5-20 yaşları arasında öksüz, yetim, çoban, kel, fodul, köse, evli olanlarla Türkçe bilenler dışlanarak çeşitli aralıklarla seçilen Hıristiyan çocukları özel bir eğitimden geçirilerek kendi halk ve ailelerine tümüyle yabancı bir ideoloji ve kişinin (Sultan) hizmetine verilmektedirler.[44] Sonunda çarpıcı bir görünümle karşılaşmaktayız: Balkanlardan toplanmış Hıristiyan ailelerinin çocukları dönüp halklarına, belki de kendi ailelerine karşı Türklerden daha gözü pek bir savaşkanlıkla saldırmakta hatta Sultanı Türklere karşı bile koruyacak ve Sultandan çok sutancı bir bağlılığın örneklerini vermektedirler. Böyle bir yöntemin Balkan halkları üzerinde korkunç izler bıraktığı düşünülebilir ve kuşkusuz öyledir de. Fakat henüz ulusçuluk dalgasının kavrayıcı bir biçimde yayılmadığı güvensizlik, karışıklık içindeki Avrupa'da Osmanlıların bazan kurtarıcı ve geçim kapısı olarak da görüldükleri olurdu. Onun için onlarm her zaman devşirmeyi bir çeşit "kan vergisi" ve Osmanlıları zalim ve çocuk hırsızı görülmediklerinin de örnekleri vardır. Zamanla Yeniçerilik öylesine çekici bir iş olacaktır ki pek çok Hıristiyan genci Büyük Sultanın hizmetine girebilmeyi bir düş gibi görecektir.[45]

Yeniçerilik bu halklar için bir çeşit toplumsal yük-

« Tarihçi HAMMER bu yöntemle her devşirmede 1.000 adamdan yarım milyon Hıristiyan çocuğunun İslâmlaştınlarak asker yapıldığını hesaplamaktadır: y.k., c. I, s. 126.

45 WEISSEMAN, y.k. s. 13.

selme olanağı yaratırken Türklerden, bundan yoksun kaldıkları için, çocuklarını Hıristiyan göstererek Sultanın ayrıcalıklı kulları arasına sızmaya çalışanlar olmuştur. Bu da gösteriyor ki artık Yeniçerilik Kurumu Türklerin Orta Asya geleneklerine bir anlamda kopukluk getirmiştir. Şöyle ki eskiden Türklerin tekelinde sayılan savaşçılık mesleği bu kurumla yabancılara geçmektedir. Üstelik askerlik kavramı Türklerde salt ordu ile sınırlı tutulmadığından devşirmeler yalnız orduda sağlanan ayrıcalıklardan değil fakat bütün devlet görevlerinde yükselme olanaklarından yararlanır olmuşlardır. Bu yükselme salt yürütücü düzeyde de kalmayarak siyasal piramidin en yüksek zirvesine kadar varmıştır.[46]

Bu ayrıcalıklar giderek Yeniçerileri devlet içinde en etkin topluluk konumuna yükseltmiş ve Saray içindeki güç dengelerinde karar merkezi durumuna getirmiştir. Öyle ki ortadan kaldırılma gereği anlaşıldığında bunun gerçekleşmemesi için ayaklanmalar, Sultan değişiklikleri... gibi ciddi devlet sorunları yaratacaklardır. Böylece dilde, kültürde, ekonomide yabancılara açılan kapılar orduda da açılmış olacak, Türklerin en eski mesleği yabancıların eline geçecektir.

Osmanlı ordularıyla ilgili gözden geçirmelerimizi sona erdirmeden bu orduların mevcutlarının genel bir değerlendirmesini yapmak yerinde olacaktır.

Her ne kadar Osmanlı ordu mevcudu devirden devire değişiklik geçirmişse de her zaman için çağdaşla-

---

46 Devlet yönetiminin Türklerden başka soylardan gelen kişilere açılmasına bir örnek olmak üzere yalnızca Baş vezirlik düzeyine gelmiş olan çok sayıda kapı kulundan şunları sayabiliriz : 2 Yunanlı, 2 Ermeni, 3 Hırvat, 2 Arnavut, 1 Rus, 1 Macar, 1 İtalyan... KOÇAŞ, S., Atatürk'ten 12 Mart'a, s. 1272.

rından büyük olmuştur. Sürekli savaşa hazır bir kaç yüz bin mevcutlu orduları hemen hemen hiç bir Avrupa devleti kuramamıştır. Avrupa'da XVIII. yy. sonuna kadar mevcudu 50.000'i aşan ordu görülmez. 100.000'i aşan ordular ise ilk olarak XIX. yy. başında NAPOLEON zamanında görülecektir.[47]

Genel olarak Osmanlı ordusu çağdaşlarından daha büyük bir varlık göstermekle birlikte bunu her gözlemci kendine göre değerlendirmekte ve sonunda birbirinden farklı ve birbirile çelişen sayılarla karşılaşmaktadır. Bu değerlendirmeler en az yüz binden başlayıp bir milyona bile ulaştığı olmaktadır.[48]

Bu büyük sayılar bir yandan Türklerin bir zamanlar askerî konularda evrensel düzeyde bir öncelik ve ba-

---

«7 VVEISSEMAN, y.k., s. 88.

48 LYBYER, A.H., çeşitli gözlemcilerin değerlendirmelerini aktarmaktadır. Kendine göre Sultan Süleyman zamanında Osmanlı ordusu 200.000'e ulaşmaktadır. ZINKEISEN'e göre yalnızca atlı birlikler 565.000'dir. KNOLLES'm hesabı 719.000'e ulaşmaktadır. En yüksek değerlendirme CHESNAU tarafından yapılmıştır: 1549 yılında Osmanlı ordusu bir sefer anında yaklaşık 16 km. uzunluğunda bir kortej oluşturacak biçimde 8 ya da 10.000 çadırla 1.000.000 asker çıkarmıştır: The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent, s. 107.

16 Mart 1439'da Costantinople împaratoru'nun hizmetinde bulunan Şövalye Jehan TOZELO Türk Sultanının sarayından Bourgogne Dükü Philippe Le Bon'a yazdığı raporda "Sultanın ordusunu 100.000 olarak belirtmektedir. Aktaran: De la BROOUIERE, y.k., s. 263.

WEISSEMEN İstanbul'un alınışı sırasında kuşatmaya katılan asker mevcudunu 250.000 olarak değerlendiriyor, y.k., s. 42.

Halil İNALCIK 1528 yılındaki Osmanlı ordu mevcudunu resmî bir malî rapora dayanarak 150.000 olarak hesaplarken 1610'a doğru durumun dökümünü şöyle vermektedir:

şan gösterdiklerini fakat öte yandan böyle başarıların kalıcı olabilmeleri için başka alanlarda benzer başarılarla pekiştirilmesi gereğini vurgular. Toplumsal gelişmede öyle bir tarihsel dönem gelmektedir ki bu dönemde artık yalnız başına askerî egemenlik düşünülemez. İşte şimdi askerîliğin diğer bazı insan ve toplum değerleri karşısında gerilemesi aşamasına gelmiş oluyoruz.

A. Kapu kulu askeri t

Yeniçeriler (Piyade	37 627
Acemi oğlanları ve bostancular	9 406
Cebeciler (Silâhlara bakanlar)	5730
Topçular	1552
Top arabacıları	684
Kapu kulu süvarisi:	
Altı bölük halkı	20 869
Sefere padişahla beraber giden saray halkı	12 971
Kapu **kulu mevcudu toplamı**	**88839**

B. Eyalet Askeri i

Tımar ve Zeamet tasarruf eden sipahiler cebeluleri;	115000
Rumelide Yörükler	38 820
Bundan sefere giden	6 470
Rumelide Müsellemler	30 570
Bundan sefere gidenler	5 **095**
Anadolu eyaletinde piyade ve müsellemler	26 500
Bundan sefere gidenler	6 900

Bu çizelgelerdeki mevcutlar yükümlüleri de göstermektedir. Savaş durumunda görevli (muvazzaf) olanlar ise 200.000'dir. Aynca olağanüstü zamanlarda halktan yine asker toplanırdı: H. İNALCIK, Osmanlı Devletinde Türk Ordusu, s. 55, Türk Kültürü, 1964, sayı: 22.

Karşılaştırmak için P. CONTAMINE'in Fransız Krallığının maaşlı asker mevcutlarımı anmakta yarar var: Krallığın en üstün zamanında, 1340'da 44.700 iken (s. 70.), 1470'de en iyimser bir değerlendirme ile 16.000'e düşüyor, (s. 303.), Guerre, Etat et Societâ â la Fin du Moyen Age

6 — YÜKSELEN BATI VE GERİLEYEN OSMANLI İMPARATORLUĞU

Daha önce değindiğimiz Batıdaki değişikliklere karşı Osmanlılar belirli belirsiz bir duyarlılık göstermişlerdir ama bu daha çok savaş alanlarındaki yerinde saymalar üzerinde görülmüştür. Osmanlılar yer yer Türklerin yenilmezliğinin tersini kanıtlamaya başlayan Batılıların bu canlanışının gerisindeki derin gelişmeleri özellikle Okyanusları aşarak yalnızca Osmanlı dünyasını değil bütün dünyayı çevreleyen geniş bir evrensel yayılma karşısında olduklarını uzun zaman anlayamamışlardır. Belki hiç anlayamamışlardır. Savaş alanlarının bütün bir toplumun bilim, teknoloji ve insan gücü birikimlerinin bir göstergesi olduğunu ondan öte kişisel kahramanlıkların çağ dışı kaldığını göremedikleri için de bu alanlardaki gerilemelerinin nedenlerini tümden düzenlerinde aramak yerine yine yalnızca askerî alanla sınırlı yenileşmelere yönelmişlerdir.

Batının Okyanuslara yönelmesi dünya güç merkezlerinin Doğudan Batıya kaydığının bir göstergesi olmuştur. Osmanlıların yıkımına yol açacak olan bu evrensel dönüşümün bilinen ana çizgilerini anmakta yarar vardır :

* Geleneksel ticaret yollan Akdeniz dışına kayarak Osmanlı devletinin gümrük gelirlerinde önemli kayıplara yol açacaktır.
* Merkantilist Avrupa'nın Osmanlı ülkelerinde yayılması mevcut yerel zanaat ve sanayii yıkarak gerçekleşecektir.
* Yeni keşfedilen Okyanus ötesi ülkelerden, özellikle Amerika'dan Avrupa'ya getirilen değerli metallerin yarattığı enflasyon Osmanlı ülkesi-

ni ham madde, beslenme maddeleri ve emeği ucuz bir ülke durumuna getirecektir.[49] Bundan sonra da günümüze kadar değişmeyen ve sürekli tek yönlü işleyen (Batınm sattığı işlenmiş maddeler lehine, doğunun sattığı ham maddeler aleyhine) bir ticaret hadleri düzeni yerleşecektir.

* İmparatorluğun güçlü zamanlarında cömertçe verilmiş kapitülasyonların zamana göre gözden geçirilmeyip tek yönlü (Batılılar lehine) işletilmesine seyirci kalınacaktır.
* Askerî gelirler (ganimet, vergi, toprak genişlemesi, v.d.) giderek azalırken, harcamalar sürekli artacaktır. Bunun için 1450-1918 arasında, beş yüz yıla yakın bir sürenin yarısının savaşla geçtiğini anmamız yeter kanısındayız.[50]

Bütün bu gelişmelere bir de Batıda görülen bilim ve tekniklerdeki ilerlemeler eklenirse her bakımdan dünya güç merkezinin Avrupa'ya kaymış olduğunu gözlemiş oluruz.

Batının yükselişi olarak adlandırdığımız bu gelişmeler yavaş yavaş her alanda bu arada savaş alanlarında da kendini duyurmaya başlayacaktı. Nitekim "Yenilmez Türk" imajı ilk yarayı 1571'de İnebahtı yenilgisiyle alacaktır. Fakat tarihçiler Osmanlı yayılmasının en yüksek noktasını bir yüz yıl sonra olarak görürler. Gerçekten de 1682 ikinci Viyana kuşatmasından sonra belirli bir yerinde sayma ve özellikle 1699'da Macaristan'ın yitirilmesini içeren Karlofça anlaşması ile Türklerin Avrupa dönüşü başlamış olur.

---

49 BELDICEANU, N., Le Monde Ottoman des Balcans, s. XI-74.
50 RUSTOW, D.A., K. KARPAT'm Social Change and Politics'inde e, 115.

Osmanlı düzeninin çözülüşünü ayrıntılarıyla incelemek konumuzu da bilgi alanımızı da dışlar. Fakat askerî olgulara ışık tutacak ölçüde bazı gerçekleri yinelemek de gerekir. Bu amaçla gerileme nedenleri olarak bilinen bazı gelişmelerin altını çizmeye yöneliyoruz.

Yukarda değindiğimiz dış dünyadaki ekonomik dönüşümler yanısıra İmparatorluk içinde de hem askerî hem ekonomik bazı gelişmeler olmaya başlamıştır. Her şeyden önce içice örgütlenmiş olan askerî ve toprak yapısında bazı bozulmalar görülmeye başlar. Eskiden toprak dağıtımı belirli başarı ve kamu yararı ölçütlerine göre yapılırken zamanla herkese verilir hale gelecektir. Devlet maliyesi zor durumlara girdikçe Timar topraklarının vergilerini peşin ödeyebilenlere toprak vermeye başlar (iltizam). Bu durum hem askerîliği yarışmacı temellerinden koparır hem de devlete peşin ödediği vergiyi halktan kat kat fazlasıyla çıkarmaya çalışan bir çıkar çevresi (mültezim) türetir. Bu arada hazırlamak zorunda oldukları askerleri çıkarmayan bu grup giderek İstanbul'a karşı bir çevre gücü olmaya başlar. Devletin hem asker toplama hem vergi toplama gücü düşer. Bu imparatorluğun başlangıçta dışlayabildiği yarı-feodalleşme olgusudur. Mısırlı MEHMET ALİ PAŞA'nm ayrılıkçı davranışı ile taşra eşrafının Padişahdan aldıkları ödünleri simgeleyen Sened-i İttifak bu feodalleşmenin göstergeleri sayılabilir.

Bu (cyan-feodal aristokrasi»[51] bir Türk kapitalizmine yol açabilir miydi? Bu soruyu olumsuz karşılamak durumundayız. Çünkü Toprak düzeninin bozuluşuyla ortaya çıkabilecek olan bir özel mülk sınıfı Batıda bur-

---

51 İNALCIK, H., The Nature of Tradional Society, Poiltical Modernization in Japan and Turkey'de, s. 48.

juva sınıflarının gerçekleştirdiği toplumsal değişimleri üslenmekten çok uzaktı. Her şeyden önce olası bir kapitalizme yol açabilecek olan bu çözülme Batıdan bağımsız ve özgün bir Osmanlı burjuvazisi yaratabilmek için çok geç kalmıştı. Cömert kapitülasyonlardan sonra İngilizlerin 1838 Ticaret sözleşmesiyle başlattıkları ve İmparatorluğu bütünüyle Batı pazarlarına açan girişimlerle dış etki asıl yönlendirici olarak devreye girmiş oluyordu.

İşte bu tarihsel aşamada Batı ile Türk toplumunun en belirgin ayrımı gündeme geliyordu: Batı kendiliğinden, organik ve olağan bir gelişmeyi gerçekleştiren, Türkiye ise dış uyarı karşısında seçkinlerin toplumu değiştirmeye çalışacağı bir gelişme türü.

Ekonomik gelişmeler karşısında dinin belirleyici bir etkisi olup olmadığı tartışmasına girmeksizin M. RODINSON'la birlikte[52] İslâmm kapitalist birikimi önleyici bir niteliği olmadığını fakat M. WEBER'in püriten Hıristiyanlıkta bulduğu kapitalist ilhamın islâmda pek bulunmadığını söyleyebiliriz. Kaldı ki din kadar din dışı bazı değer ve geleneklerin parayı, ticareti, üretimi ihmal eden bir tutumu pekiştirmeleri de önemlidir.

Doğu/Batı farklılaşmasının bir başka boyutu devletin dolayısıyla ordunun başında bulunan önderliğin yarattığı sorunlardır. Önceleri Sultanın kişiliğinde kendini gösteren güçlü merkeziyetçilik bir dinamizm kaynaklığı oluştururken XVII. yy. sonu bırakılan Sultanın kardeş ve yakınlarını öldürme geleneğiyle birlikte tam bir iktidarsızlık odağı olarak devleti sahipsiz bırakır. Artık tahta Osmanoğullannın en yaşlısı geçmeye baş-

52 RODENSON, M., İslam et Capitalisme, s. 232.

lar ve yakınlarını öldürmek yerine Kafes'e koyar. Ama eskisine göre daha insancıl görünen bu yöntem devletin başını felce uğratan bir durum yaratacaktır. Şöyle ki tahtta boşalma olduğunda dış dünya ile hiç bir ilişki kurmaksızm ortalama otuz yılını bu Kafes'te geçiren ve en azından yabancılaşmış, çoğu kez kişiliksizleşmiş Veliahtlar İmparatorluğun kaderini üstlenmeye başlarlar.[53]

Böyle Sultanların çevresi de eskiden olduğu gibi uslu ve masum kullardan oluşan sadık hizmetlilerden çok kişisel olduğu kadar diğer devletlerin çıkarlarını da engelsizce izlemeye uygun bir ortam yaratıyordu. Sahneyi etkili devlet adamlarmm yerine Gözdeler, Valide Sultanlar, Harem Ağalan, v.b. doldurmaya başlıyor. Tek kelimeyle fiilî bir iktidar boşluğu.

Sultanın özel ordusu Yeniçeriliğe gelince bütün İmparatorluk kurumlarmda gözlenen bozulma orada da başlayacaktır. Sultanların zayıflaması karşısında devlet içindeki güçlerini anlayan Kapı kulları giderek Kapının kendisine sahip çıkmaya kalkışacak kadar ileri gideceklerdir. Bütün yasaklar birer birer kaldırılıyor; evlenmek, ticaret ve küçük mesleklerle uğraşmak, v.b. Yetkiyi kötüye kullanma, yolsuzluk, disiplinsizlik o ölçüye varacaktır ki özel bir eğitime bağlı olan Yeniçerilik babadan oğula geçen zahmetsiz bir gelir kaynağı, hatta ölenlerin bildirilmeden maaşlarının alındığı başıbozuk bir kurum halini alacaktır. Bu kurumun askerlikle bir ilişkisi kalmamıştır ama bu gerçeği ilân edebilecek Sultanın tahtan edilmesine kadar tepkiler doğmaktadır. Çünkü bir zamanların "Türk gücünü" sim-

[53] Zaten 1600 yılından sonra eskiden yaptıkları gibi ordularının başında sefere gitmeyeceklerdir: DAVISON, y.k., s. 32.

geleyen bu kurum şimdi karşılıksız bir ikbâl kapısı olmuştur. Bu kurumu ortadan kaldırabilmek uzun süre bir devlet sorunu olacak, 1808'de III. SELİM yeni bir ordu kurmak (Nizam-ı Cedid) suçundan tahttan indirilecektir.

Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldırmak sözüyle tahta geçirilen II. MAHMUT ise kendini tahta getirenlerin kimliğini bildiği için Yeniçeriliği 1826'da kaldırmak durumunda kalacaktır.

7 — ORDUDA YENİLEŞTİRME GİRİŞİMLERİ

Savaş alanlarında arka arkaya alman yenilgiler Osmanlı İmparatorluğunda şok etkisi yapmıştır. Batıdaki gelişmeleri ancak savaşlar aracılığıyla anlayan Osmanlılar çözümü yine askerî düzeyde arayacak onun gerisindeki yapısal değişimleri dikkate almayacaklardır.

Batılılarla aynı silâhlarla savaşmadıklarını gören devlet ileri gelenleri Batı karşısında gerilememek için onların silahlarıyla savaşmak gereğini anlayarak bazı yeniliklere başvurmuşlardır. Fakat her yenilik bir diğerini gerektirdiği için sonu gelmez bir reformlar zinciri halkalanmaya başlamıştır.[54]

Bu reformlar bilindiği gibi öncelikle Ordu içinde başlatılmıştır, ve orduyla sınırlı tutulmak istenilmiştir. Çünkü gerileme psikolojisiyle birlikte yenilikleri yadırgayan bağnaz ve duygusal tepkiler de yaygınlaşmıştır.

---

54 Bu reform zincirinin ilk halkasını N. BERKES 1718 yılında Sultanın hizmetindeki bir Fransız subayının reform raporunda buluyor: Bu subay La Rochelle çevresinden LOUIS XIV'ün Neaıte Fermanıyla sürülen Huguenot'lardan De ROCHEFORT' dur. Türkiye'ye sığman bu Fransız subayı Sarayda askeri danışmanlık yapmıştır. Bkz. BERKES, y.k., s. 104.

Orduda yapılan yenilikler kaçınılmaz görülen türden düzeltmeler sayılıyordu. Fakat çağdaş gelişmelerin giriftliği ve yeni savaş teknolojisinin ancak daha geniş bir fen ve bilim ortamında gerçekleştirilebileceği görüldükçe reformların sınırı genişlemeye başladı. Salt teknik aktarmasıyla başlayan askerî yardımlar giderek öğrenci gönderme, yabancı subay getirme, yeni öğretim kurumları açma ve bu kurumlarda geleneksel öğretimde yeri olmayan çağdaş fen bilimleri okutma... gibi çeşitlilik ve yoğunluk göstermeye başlayacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı reformculuğu kendiliğinden ortaya çıkmış toplumun kendi kendine gereksinme duyduğu bir reformculuk değildir. Dış dünyanın uyardığı bir reform anlayışı sözkonusudur.[55] Üstelik ordu konusuyla sınırlıdır. Bu yüzden reformlar köklü ve yapısal nitelikli olmayıp yüzeysel ve parçalı olmuştur. Bu da günümüze kadar sonu gelmeyen bir reform uğraşma yol açmıştır.

Orduyu yenileştirmek iddiasıyla başlatılan reformlar önceleri İslama dönmüş Avrupa'lılarca yürütülmeye başlamıştır. Bu konuda ilk adı geçen yabancı 1729' da Sultanın hizmetine girmiş olan ve Osmanlı topçusunu yeniden düzenleyen Comte de BENNEVAL'dir. Sonradan HUMBARACI (topçu) AHMET PAŞA diye anılan bu kişinin yerini 1770'li yıllarda Macar soylu bir başka Fransız olan Baron de DOTT alacaktır.[33]

---

55 RUSTOW, D.A. bu tür modernleşmeyi benzerlerinin Rusya, Japonya ve Çin'de de görüldüğü bir çeşit savunma mekanizması ile açıklıyor: "Defensive ve Modernization". K. KARPAT Social Change... s. 94.

56 SEIGNOBOSC, Turcs en Turquie, s. 85. (Bu asker yazara göre sıkı Türk-Fransız ilişkileri o ölçüdedir ki Türkiye'ye ikinci bir Fransa gözüyle bakmalıdır.": y.k., s. 85.

İngiliz MUSTAFA olarak da anılan Britanya deniz subayı CAMPELL de Donanmanın yenileştirilmesine katkılarda bulunacaktır. Yine Fransız subayları işbirliğinde 1794'de yeni bir ordu kurma çalışmaları başlatılacaktır. Başarısızlıkla sonuçlanacak olan bu girişim, reformları devlet katında bir sorun olarak ele alan III. SELİM'i tahtından edecektir.

XVIII. yy. sonunda İstanbul'a Fransız Cumhuriyeti temsilcisi olarak geçen general Albert DUBA YET yanında armağan olarak bazı top parçaları ve içinde ordu mühendis hizmetlerini düzenleyecek olan LAFITTE'in de bulunduğu mühendis ve teknisyenler getirdiğini görüyoruz.[57]

1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra ilk olarak Batı usulü bir Askerî okul açılıyor (Hendesehane) ,[58] Her iki olay da çok önemli sonuçlar verecektir. Böylece ilk kez subaylar toplum dışı tutsaklardan değil doğrudan doğruya halk katlarından almıyordu. Üstelik yine ilk kez Batı bilim ve yöntemleriyle eğitim yapılmaya başlanmıştı. Bu durum uzun dönemde çok önemli siyasal sonuçlar verecekti. Çünkü ordu ile sınırlı tutulmaya çalışılan reformlar geri tepecek ve ordu siyasal iktidara en ciddi muhalefet odağını oluşturacaktır.

Askerî yönden Batıya açılma sonraları diğer ülkelerin yardım ve işlbirlikleri ile günümüze kadar sürecektir. Fransızlardan sonra Almanlar askerî yardım kaynağı olarak; Osmanlılarla ilişkiye geçmişlerdir. Frei-

57 CREASY, S.E., History of the Ottoman Turks, s. 459.

58 Paris'te bile öğrencileri Saint-Cyr, Polytechnique gibi okullara hazırlayan bir Ecole Militaire Ottoman açılıyor: MARDİN, Ş., The Genesis of Young Ottoman Thought, s. 213.

herr von der GOLTZ Osmanlı Askerî Okulları Genel Müfettişliğini yaptıktan sonra yerine gelen General OVK LİMAN van SANDERS ilk olarak orduda bir komuta mevkiine atanmıştır. Bu ordu içine girme eylemi bir gün öyle bir noktaya gelecektir ki 1918'de I. Dünya Savaşının son bulduğu günlerde Osmanlı ordusunda Almanların 646 subay, 6.686 asker olmak üzere toplam 25.400 mevcudu görev yapacaktı.[59] Bir ordunun kime ait olduğunu unutturacak kadar mevcudunda yabancı askeri bulunması her halde dış yardım olgusunun nerelere varabileceğine iyi bir örnektir. Üstelik bu durum askerlik bilmeyen bir halkın başına gelen bir durum da değildir. Ve yine bütün bu sonu gelmez yardımlar büyük başarılarla değil tam tersine yardım aldıkça gerileyen bir İmparatorluğun en sonunda bütün varlığını kaybedeceği bir Dünya savaşıyla sonuçlanacaktı. O dünya savaşı ki bilinçsiz bir askerîliğin nasıl sözde dostlar ve yardımcılar elinde çarçur edilebileceğine iyi bir örnek olmuştur.

8 — GERİYE TEPEN REFORMİZM

Osmanlı reformizmi geriye tepen bir dönüşüme yol açacaktır : Askeri kadroların politize olması. Çünkü her toplumsal tasarının öngörülmedik, istenmedik, beklenmedik sonuçları doğar. Reform girişimleri de Osmanlıların niyetlenmediği bazı yan sonuçlar doğurmuştur ki* bunlar başlangıçtaki amaçları da aşmıştır. Başlangıçta yalnızca ^ordunun yenilenmesi, bunun için de Batıdan yalnızca askerî teknoloji aktarılmasıyla sınırlı tutulmak istenen reformlar sonunda subayların siyasal bilinçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Çünkü teknoloji bir ba-

59 RUSTOW, D. D., Military, Political Modernization in Japan and Türkey'de, s. 356.

şma aktarılamazdı ve bu aktarma bile en az bir din dışı bilgi edinilmesini gerektiriyordu. Örneğin yabancı dil bilmek.[50] Yabancı dil ise askerî bilgiler yanısıra başka şeyleri de okuyup öğrenmeyi olanaklı kılıyordu.

Böylece askerî kurumun yenileştirilmesi bu kurum mensuplarının kaçınılmaz olarak Batının laik, pozitif ve rasyonel düşünceleriyle karşılaşmalarına yol açmıştır. Bu düşüncelerle yetişen yeni kuşaklar ise giderek askerî sorunlardan ülke sorunlarına çözüm aramaya başlamış buradan da zamanlarına göre devrimsel sayılacak siyasal görüşler edinmeye başlamışlardır.

Askerlerin bilinçlenmesi başlıca üç topluluk çevresinde gelişecektir. İlk olarak Yüksek Okullardaki gizli dernekleşmeleri anmak gerekir. Sayıları yirmiyi bulan ve zamanın ilerici Harb Okulu Komutanı SÜLEYMAN Paşanın hoşgörülü yönetimi altında gelişen bu dernekler ABDÜLHAMİD düzenine karşı ilk muhalifleri bir araya getirmekte idi. Bunlar o günkü öğrenci-subay çevresiydi.[31]

İkinci bir topluluk daha erken oluşmuş ve hem asker hem sivil üyeleri olan siyasal bir bilinçlenme merkezi idi. İtalyan MAZZINI - Karbonari örgütlerinden esinlenerek 1865 yılında İttifak-ı Hamiyet adıyla kurulmuştur. Abdülhamid'in Makedonya'daki bağımsızlıkçı grupları sindirmek üzere gönderdiği bu kuşak orada karşılaştığı Narodnik düşünceli gerillacılardan komitacılığı alarak daha da radikalleşmişlerdir.

Başka bir grup Abdülhamid'in zulmünden yurt dışına kaçmış muhaliflerden oluşmuştur. 1867'de Paris'

---

[60] MARDİN, Ş., İlk yabancı dil öğretiminin yapıldığı kurumlardan biri olarak Ordu'yu sayıyor., yJc., s. 213.

«ı İNALCIK, H., The Nature of Traditional Society, yi., s. 413.

te "Parti de la Jeune Turquie" adıyla bir parti kuran ve sonradan Jön Türkler olarak anılacak olan topluluktur. Bunlar Paris'ten başka Londra, Cenevre, Kahire ve diğer Avrupa ülkelerinde etkindirler. Kendi çıkardıkları gazeteleri olduğu gibi Türkiye'deki muhaliflerle de Avrupa ülkelerinin konsoloslukları aracılığıyla haberleşmektedirler.

İşte bu muhalefet ortamıyla sıkı sıkıya ilgili bir asker kuşak gelişmektedir. Fakat bir terslik olarak ilk askerî-siyasî olay sözünü ettiğimiz "ilerici" akımlara pek uygun düşmeyecektir. Çünkü Kuleli olayı olarak bilinen bu ilk askerî darbe girişimi "Anayasal bir hükümetin kurulması"nı istese de siyasal içerik olarak Batı düşmanı ve islamcı bir harekettir. Bu hareketin kısa sürede başarısızlığa uğratılıp karışanları sürgüne gönderilmesine karşın kalıcı bir yönü olduysa o da herhalde 1859'dan başlayarak en az bir yüz yıl sürecek olan ve çağdaş Türk ordusunun müdahale geleneğini başlatmış olmasıdır. Artık yeni bir siyasal güç kaynağı oluşmuştur : Ordu.

Ordunun siyasal yaşama ilk belirgin müdahalesi 1867'de sayılabilir. Bir asker (SÜLEYMAN PAŞA), bir sivil (MİTHAT PAŞA) ve Şeyhülislâm yine yüz yıl sürecek olan bir üçlünün (asfcer-sivil-aydm) ilk çekirdeğini kurmuş oluyorlar. Bu üçlünün dini temsil eden kesimi daha sonra laik aydınlarca değiştirilecektir. Fakat bu üçlü temel olarak Türk siyasal yaşamının hem İmparatorlukta hem de Cumhuriyette vazgeçilmez öğeleri olacaklardır. Hemen hemen her bakımdan bir kopukluğu örnekleyen Osmanlı düzeni/Cumhuriyet ikilemi belki de bu bakımdan bir süreklilik gösterir. Kuşkusuz ideolojik içerikler yine zıtlık göstererek. Bu üçlü ordunun günümüzde değilse bile yakın geçmişteki si-

yasal davranışlarını da etkilemiştir. Türk ordusunun Demokrasi deneylerini koşullandıran müdahalelerini bu asker-bürokrat-aydın üçlüsünü dikkate almadan en azından 1960'lara kadar anlamak ve açıklamak olanaksızdır.

9 — İKİ OSMANLI DEVRİMİ

XIX. yy.'m son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu daha çok muhalifleri jumallemeye yarayan Avrupa'nın en geniş telgraf şebekelerinden birine ve yine muhalifler için Abdülhamid'in zehirli kahvesine sahip olmakla birlikte bu ve diğer baskıcı önlemler oldukça yoğun bir muhalif düşünce etkinliğini önleyememiştir. Nitekim bu zamanda Kemalizmi de eklersek üç siyasal değişimle noktalanan üç ana düşünce akımı gözlüyoruz:

Düşünce akımları	Siyasal değişimler	İçerikleri
Genç Osmanlılar	1876 I. Meşrutiyet	Osmanlı
Jön Türkler	1908 II. Meşrutiyet	Türk-Osmanlı
Kemalistler	1923 Cumhuriyet	Türk

Her üç durumda da askerlerin vazgeçilmez rolü açıktır. 1876'da ilk anayasanın ilanını Abdülhamid'i açıkça tehdit ederek sağlayan Süleyman Paşa'dır. Gerçi Sultan 19 Mart 1877'de Meclisi açtırdıktan sonra baskı ve kurnazlıkla daha bir yıl bile geçmeden 13 Şubat 1878' de kapatacaktır ama ordunun ve ittifaklarının gücünü herkes gördükten sonra. Bu yüzden her müdahale sonrası görülen ordunun dikkatle izlenmesi olayı Kızıl Sultan'm daha bir dikkatle yaptığı bir iş olacaktı. Subaylar ve askerî öğrenciler adım adım izlenecekti.[32]

62 BERKES, N., y.k., s. 302.

İlk anayasa öncesi düşünce iklimini Osmanlılık denebilecek ve Kozmopolit (çok uluslu) İmparatorluğun parçalanmasını ne pahasına olursa olsun önleme kaygısı etkiliyordu.[33] Henüz Türklük ya da Türkçülük gündemden çok uzaktır. Tek yenilik sorunların ilân edilecek bir anayasa ile çözülebileceğidir. Yeni Osmanlılar bir çeşit anayasalı bir Federalizmle Osmanlılığın ayakta tutulabileceğini sanmaktadırlar.

Yeni Osmanlılığın devrimi Türkiye'nin yüz yıl sonra bugün bile çözemediği bir Anayasacıhk geleneği getirmiştir. Bu geleneğin Türk kamu yönetimine bıraktığı iz belki de sorunların yasal düzenlemelerle çözülebileceği inancıdır. Onun için bu yaklaşımın ardında çoğu kez toplumsal ve ekonomik gelişmeleri, kültürel değerleri ihmal eden bir yönetim anlayışı görülebilir.

Dünya siyasal literatürüne bir tutum olarak geçen Jön Türklere gelince, bu ikinci kuşak reformcular da birincilerin anayasacılığmı sürdürmekle birlikte İmpa-

---

63 Osmanlı çok-ulusluluğu XIX. yy. sonuna doğru 21 milyonu müslüman olan 36 milyonluk bir nüfus oluşturuyordu. Aşağıdaki dağılıma bakılırsa Osmanlılığın aslında makul bir gerçekçilikten başka bir şey olmadığı anlaşılır:

XIX. yy. Sonunda Osmanlı Nüfusu (Uluslar)

Slavlar	6	milyon
Yunanlılar	2	«
Romanyalılar	4	«
Ermeniler	2,5	«
Araplar	6-8	«
Arnavutlar	1,5	«
Kürtler	1	«
Türkler	10-12	«

Kaynaklar: 1888 Osmanlı Nüfûs sayımı, VINET, V., Géographie Administrative: La Turquie d' Asie'de.
DAVISON, R. H., Reform in the Ottoman Empire, s. 40.

ratorluk içinde gittikçe yabancılaşan Türkleri[34] savunucu bir eğilim belirtmektedirler. Ayrıca yabancı yardımlara karşı biraz kuşkuyla bakmaktadırlar. Gerçi sonradan kendileri de yabancılarsız edemiyeceklerdir ve Abdülhamid'den de ileri bir Alman dostluğunda karar kılacaklardır[35] ama hiç olmazsa başlangıç niyetleri biraz kendine dönüş yönündedir. Böylelikle diğer halkları korkutmadan "Türkiye Türklerindir" gibi özlemler ileri sürmeye çalışmaktadırlar.

Başlangıçta bir çok gizli örgütten biri olarak kurulan Jön Türk Derneği "İttihat ve Terakki" (1894-95) giderek önem kazanacak ve özellikle subaylar arasında taraftar toplayacaktır. Jön Türk haraketi subayların politize olması için çalıştığı kadar başarılı da olmuştur. M. KEMAL'in askerlerin bu kadar politikaya karışmalarını uygun bulmadığı için İttihat ve Terakki yöneticileriyle anlaşmazlığa düştüğünü biliyoruz. Zaten İttihatçılar da yine kendileri bunun çıkmaz yol olduğunu anlayarak 8 Ekim 1912'de ordunun siyasetle uğraşmasını yasaklayan bir yasa çıkarmak zorunda kalacaklardır.[36]

1908 devriminin ortamı İstanbul'dan çok Avrupa' ya yakınlığıyla, kozmopolitliğiyle elverişli bir ortam sağlayan Selanik[67] gibi Avrupa Türkiye'sinde gelişme olanağı bulmuştur.

---

[64] Öyle durumlar oluyordu ki Türkler kendi ülkelerinde **yabancı** bir ülkenin yasasına göre ve yabancı yargı organları önünde yargılanıyorlardı: THOBIE, J., Les Interêts Economiques, Financiers et Politiques Français... s. 18.

[63] ORTAYLI, î., İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, s. 118.

66 BAYAR, C, Ben de Yazdım, c. II, s. 516.

67 XIX. yy. sonuna doğru Selanik 60.000 Yahudiye karşılık, **24.000** Hıristiyan ve 30.000 Müslüman nüfusa sahipti. Bu **yüzden Jön**

İşte otuz yıldır askıda kalan anayasayı yeniden uygulamaya koydurtan ortam. İstanbul'un dışında hatta Türklüğün dışında bir ortam görünümünde idi.

1908 Temmuzunda başkaldıran bir grup askerin başmda dağa çıkan NİYAZİ ve ENVER Beyler, düzeni yeniden kurmak üzere Sultanın üzerlerine gönderdiği Anadolu askerleri de kendilerine katıldıktan sonra Latin Amerikalıların deyimiyle bir Teîegrâfico devrimini başarırlar. Gerçekten 1908'de devrimciler Selanik'tedirler ama devrim İstanbul'da gerçekleşir. İşin ciddiliğini anlayan Abdülhamit "otuz yıl önce zaten kendisinin ilân etmiş olduğu anayasayı halkın uyanıp, bilinçlendiğini dikkate alarak uygulamaya koymaktan mutluluk duyduğunu" bildirir. Fakat bu arada ilk fırsatta duruma egemen olmak için de çalışmayı da unutmaz. Dış güçlerden de yardım almayı kabullenerek tarihe 31 Mart Olayı (13.4.1909)[68] olarak geçen karşı-devrim eylemine girişirse de Selanik ordusunun İstanbul üzerine yürümesi üzerine İttihat ve Terakkinin bütünüyle devleti ele geçirmesine yol açmış olur.. Ordu ise çoktan jermanize olmuştur.

Jön Türk iktidarında Ordu tümüyle politize olacaktır.[29] Bu durum haklı olarak zamanın Alman elçisine "Türkiye'de Orduyu kontrol eden güç biz oldukça Almanya'ya muhalif hiç bir hükümet iktidarda kalamaz" dedirtecektir.[70] Nitekim gelişmeler bütün acıklüıklarıyla birlikte bu gerçeğin sonuçlarını vereceklerdir.

Türk hükümetleri üzerinde Siyonizm ve masonluğun önemli etkisi olduğu ileri sürülür: GARNIER, J.P., La Fin de l'Empire Ottoman.

es AKSİN, S . 31 Mart Olayı, s. 291.

69 AHMAD, F., Young Turks ,s. 48.

70 AVCIOĞLU, D., 31 Martta Yabancı Parmağı, s. 144

10 — OSMANLI ASKERÎİİĞİNİN ÇÖKÜŞÜ

I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğunu çöküntüye sürükleyecektir. Hasta Adam artık ölecektir. Daha hastalığında mirasını paylaşmaya başlayan taraflar şimdi rahatça bölüşüm masasına oturabilirler. Zaten ölmeden bir "Borç İmparatorluğu"[71] haline dönüşmüş olan devlet, borçlarını yaşamıyla ödüyordu.

Ortadan kalkan ya da kaldırılan bir İmparatorluğun kuşkusuz ordusu da varlığını yitirecekti. Dünya savaşma bir milyona yakm bir mevcutla giren Osmanlı ordusu savaş sonunda yok denecek bir düzeye inecektir. Zaten ilerde göreceğimiz gibi Müttefik devletler savaş sonrası Bırakışma ve Anlaşmalarla Osmanlı İmparatorluğunu nerede ise ordusuz bir devlet durumuna bırakacaktır.

Bu çöküş belgelerinin ilki imparatorluğu ordusuzlaştırmayı amaçlayan ve böylece savunma yeteneğinden yoksun bırakılmış, neredeyse sahipsiz bir toprak parçası durumuna düşüren Mondros Bırakışmasıdır. İlk bakışta görüleceği gibi aslında sözkonusu olan karşılıklı bir bırakışmadan çok tek taraflı bir teslim oluştur.

30 Ekim 1918'de Linini adası Mondros limanında demirli bulunan Agamemnon savaş gemisinde, Akdeniz Bölgesi İngiliz Başkomutanı Sir Somerset A.G. Calthorpe ile Osmanlı Donanma Bakanı Rauf Bey ve iki yetkilinin imzaladıkları Bırakışma sözleşmesi gerçekte Osmanlıların Müttefiklere teslim tutanağıdır. Anadolu direnişinin ortaya çıkış koşullarını anlamamız bakımından

---

[71] BERKES, N., buna "Düyunu Umumiye İmparatorluğu" demektedir: bkz. y.k., s. 31.

bu tutanağın ana maddelerini özetle anmamızda yarar vardır:

— Boğozlardaki kaleler ve Toros tüneli Müttefiklerce işgal edilecek (1. ve 10. md.)

— Sınırların denetlenmesi ve iç düzenin korunması için gerekli askerî birlikler dışında Türk Orsu derhal terhis edilecek (5. md.)

— Bütün savaş gemileri müttefüklere teslim edilecek (6. md.)

— "Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı" tanınacak (7. md.)[72]

Görlüdüğü gibi Osmanlı devleti özellikle bu son döneminde İmparatorluğun kurucu öğesi olan Türklerin bütün fizik ve entellektüel güçlerini sonuna kadar harcamıştır. Üstelik hep yenilgiler için, hep yitikler için. Toprağından koparılan Türk köylüsü cepheden cepheye, gittikçe anlamsızlaşan bir savaş için binlerle ölmeye sürülmüştür.

İşte I. Dünya Savaşı çıkışında Türkiye yüzyıllardır "İslâmın kılıcı" olmaya çalışırken kendi öz halkının kalkanı bile olamamıştır. Üstelik İslâm ülkeleri de ona sırtını çevirecektir.

Böylece bin yıllık ünlü Türk askerîliği, bağrından çıktığı halkı bile koruyamayan zavallı bir macera olarak sona eriyordu.

---

72 MERAY, S.L., OLCAY, O., Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, s. l.

BÖLÜM III

KEMALİST ORDU

"Osmanlılar... daha çok his ve hırslarının etkisiyle hareket ettiklerinden Viyana'ya kadar gittikleri halde, gpri çekilmeye mecbur olmuşlardır. Ondan sonra Budapeşte'de de duramadılar, geri çekildiler. Belgrat'ta da yenildi ve geri çekilmeye mecbur edildiler. Balkanları bıraktılar. Rumeli'den çıkarıldılar. Bize içinde henüz düşman bulunan bir vatanı miras bıraktılar. Bu son vatan parçasını kurtarırken olsun hırslarımızdan, İlişlerimizden öz veride bulunarak ağır başıı olalım. Kurtuluş için..."

M. Kemal, Nutuk, c. II, s. 636.

"Yeni Türkiye Devleti, Cihangir bir devlet olmayacaktır."

M. Kemal, 16/17 Ocak 1923, İzmit Gazetecilerle Konuşmasından.

1 — ULUSAL ASKERÎLİĞİN DOĞUŞU

Çağdaş Türk Ordusu kimliğine son biçimini Kurtuluş Savaşı içinde verecektir. Gerçi bin yıllarlık tarihsel bir kalıtımı etinde ve ruhunda taşımaktadır, yüz yıllık yeni bir bilinci içine sindirmek üzeredir ama asıl varoluşunu son bir ateş ve kan smavmdan geçerek gerçekleştirecektir. Bu savaş aynı zamanda birbirine zıt iki ordu tezinin çatışmasıdır : Kemalist Ordu ve Gerilla. Onun için bu bölüm yukardaki başlığı taşımaktadır. Bu adlandırma başka türlü de olabilir. Örneğin Kema-

lis Ordu yerine Düzenli (Nizamî) Ordu, Gerilla yerine Milis, Çete ya da Düzensiz (Gayrî Nizamî) Ordu denebilir. Ama değişmeyecek olan amaçlanan sorunun dile getirilmesidir. Bu da şöyle söylenebilir : Kurtuluş Savaşı boyunca M. Kemal'in önderliğinde gelişen ulusal direnme olgusunun başlıca aracı, büyük savaştan sonra Batılıların barış andlaşmalarına koydukları silahsızlandırma ve askersizleştirme girişimlerinin sonucu, adı olan kendi olmayan bir ordudur. Görüleceği gibi bu sözde bir ordudur ama yine de düzenli bir ordudur. Hiç olmazsa düzenliliği kendine kaçınılmaz bir kural sayan bir kuruluştur.

Bu geleneksel askerî gücün yanı sıra, hatta ondan önce davranan, en azından başlangıçda; toplumun dış saldırganlık karşısında en doğal tepkisini canlandıran paralel bir halk savaşçılığı gözlenmektedir. Toplumun sanki içgüdüsünü örnekleyen bu, parçalı, eşgüdümsüz ve düzensiz eylemlerle olağan ordu arasındaki ilişkiler nasıl bir gelişme izlemiştir? Dağınık ve kendiliğinden bir görünüm sunan bu düzensiz savunma çabaları bazan "ordu" adını bile almaya geçerek geleneksel askerî güç karşısında nasıl bir perspektif getirmekte idi? Doğal, yasal savunma aşamasını atlayarak devletleştirme girişimine bile kalkışan bu düzensiz ordusal olgularla Kemalist Ordunun çeşitli düzeylerde karşılaşmaları yeni diyemesek bile değişik bir açıdan gözden geçirildiğinde ne gibi çıkarsamalar elde edilebilir?

Çağdaş Türk Ordusunu iyi tanımak için son derece gerekli olan bu bölümün konusunuyeniden tanımlayacak/sınırlayacak olursak, özetle başlıca üç sorun çevresinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz:

— Kemalistlerin karşı karşıya kaldıkları toplum-

sal düzen seçenekleri ve bu seçeneklerin düzenli/düzensiz ordu tartışmasma/üişkisine yansımaları,

— Kemalist düşüncenin ordu konusundaki yan ürünleri ve bunun düzensiz ordulaşma eğilimlerine karşı somutlaşma biçimleri,

— Hem toplumsal düzen seçimi hem de ordu anlayışları bakımından Kemalistlerin uluslararası ortamdan esinlenen iç kıpırdanışlar karşısındaki tutumları.

Bu sorunlar belki de tarihte ilk kez Türk askerîliğini kendi ulusunun hizmetine girmeye yöneltecektir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu çalışmanın ne tarihsel ne belgesel bir iddiası vardır. Yalnızca tarihçilerin saptadığı olgular üzerinden yeni bir yorumlama girişimi sözkonusudur. Çalışmanın tek özgün yanı genel olarak, Türkiye'de bilimsel çevrelerin yabancı kaldığı bir alanda, Ordu-Toplum ilişkileri üzerine kaçınılmaz olarak yetersiz birikimlerin yardımıyla bilinen tarihsel olayları yeniden irdelemesidir. **"Ordubilim"** diyebileceğimiz askerîlik olgusunun kendine özgü niteliklerini konu alan bilgi dalıyla genel toplumsal ve siyasal bilgilerimizden oluşan bir birikim Türk toplumunun tarihsel gelişimini değişik bir açıdan gözlememize olanak tanıyabilir mi? Böyle bir yaklaşım topluma ve bilime nasıl bir katkı getirir? Bu gibi sorulara olumlu karşılıklar bulmak araştırmacının dileğidir.

2 — OSMANLI TOPRAKLARINDA ASKERÎ DURUM

Tarihçi Stanford J. Shaw 1920'ler Anadolu'sunu işgal, iç savaş parçalanmanın yarattığı tehlikeler bakı-

mmdan 1402'nin Anadolu'suyla karşılaştırıyor[1] Gerçekten de I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu XV. yy. başında geçirdiği sarsıntıyı aratmayacak bir yıkım içindedir. Bu yıkımın ilk tutanağı olan Mondros bırakışmasına yukarda değinmiştik.[2]

Mondros Bırakışmasından iki yıla yakın bir süre geçmesine karşm ve bu arada Anadolu'da bir halk direnişi başlamasına karşın 10 Ağustos 1920'de Sevres'de imzalanan andlaşma ise bu teslim tutanağını onaylamaktan da öte Türklerin tümüyle Avrupa'dan atılmasını ve Anadolu içlerine kadar uzanan bir işgal planını karara bağlayacaktır.[3] Altı yüzyıllık bir devletin tarihini noktalayan bu anlaşmanın başlıca maddelerini anmak yine o günkü askerî durumu saptamak bakımından gereklidir :

— Boğazlardan savaşta ve barışta bütün ticaret ve savaş gemilerine geçiş hakkı verilecek ve bu hakkı Müttefiklerden oluşan Uluslararası Boğazlar Komisyonu düzenleyecek (Md. 37)

— Kürtlere yerel özerklik verecek İngiliz, Fransız ve İtalyan üyelerden oluşan bir komisyon oluşturulacak ve Kürtlerin bağımsızlık isteğinde bulunmaları halinde Milletler Cemiyeti Konseyi karar verirse Türkiye de buna uyacak (Md. 62.)

— İzmir'in Yunan yönetimine devri ve Yunanlı

1 SHAW, Stanford J., ve Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II, Cambridge University Press, New York, 1977, s. 352.

2 Bkz. II. Bölümün sonu.

3 MERAY, Sena L., OLCAY, Osman, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, s. 45 ve sonrası.

lara burada asker bulundurma hakkı verilecek, beş yıl sonra da yerel parlamentonun isteğiyle Yunanistan'a katılabilecek (Md. 65-83).

— "Türkiye, eski Osmanlı İmparatorluğu Avrupa kıtasındaki ve işbu andlaşma ile sınırları ötesindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Yunanistan yararına vazgeçer" (Md. 84)

— Aynı şekilde Mısır, Sudan ve Kıbrıs İngiltere'ye, Fas ve Tunus Fransa'ya, Libya ve Ege Adaları İtalya'ya verilecek, Suriye, Irak, Filistin, Hicaz ve Ermenistan ya bağımsız ya da manda düzenine geçecek (Md. 88-122)

— Türkiye'nin bulundurabileceği askerî kuvvet Padişah'ın 700'ü geçmeyecek bir özel koruma birliği (Hassa Kıtaatı), iç düzen ve güvenliği sağlamak üzere 35.000 kişiyi geçmeyecek Jandarma birlikleri ile karışıklık durumunda jandarmayı destekleyecek ve 15.000 kişiyi geçmeyecek özel birliklerden ibaret olacaktır. (Md. 152)

— Askerlik gönüllü ve 12 ay olacaktır. (Md. 165 - 166)

— Bir tek subay okulu kalacaktır. (Md. 168)

— Hiç bir sahra topu ya da ağır topa izin verilmeyecektir. (Md. 100)

— Hafif silahlarla donatılan yukarda adı geçen birliklerden geri kalan bütün silah ve cephane Müttefiklere teslim edilecektir. (Md. 172)

— Mondros Bırakışmasıyla gözaltı edilen bütün savaş gemileri Müttefik devletlere teslim edilecek ve Türkiye'ye balıkçılık ve polis hizmeti için

7 gambot ve 6 torpido bırakılacaktır. (Md. 181)
— Türkiye'nin savaş gemisi yapması ya da edinmesi yasaktır. (Md. 182)

Görülüyor ki Türkiye yenilgisinin fiyatını çok pahalı ödeyecektir. Ordu yerine neredeyse bir polis örgütünü andıran sözde "askerî) birliklerden başka balıkçılardan, orman bekçilerine, güdümlü balonlardan Boğaziçi araba vapurlarına kadar askerlikle uzaktan yakından ilgisi olan herkes ve her şey askerlik dışı tutulmuştur.

Bu durumda bir ülkede ordu ne durumda olabilir? Olsa olsa bir iskelet! Gerçekten de askerî varlık bir iskeletten farksızdır. Anlaşmalar gereği "zorunlu terhis" haberi ordularda tam bk çözülmeye yol açacak ve Kurtuluş Savaşı sonuna kadar sürüp gidecek olan bir "asker kaçakları" olgusu ortaya çıkacaktır. Öyle ki kaçak olmak kural kalmak kural dışı bir durum gibi görülmeye başlanacaktır.

Savaş başında, Ağustos 1914'te seferberlik ilanıyla İmparatorluk ordu mevcudu 650 bine çıkarılmışken savaş sonunda 70-80 bine düşmüş, Mondros ve Sèvres" den sonra bu mevcudu 50 bini geçmeyen söz de bir ordu durumuna düşmüştür.[4] O da dışa dönük bir ordu olmaktan çok içe dönük özel bir ordudur. Nitekim Anadolu direnişi karşısında işgal kuvvetlerinden önce bu ordunun "Kuvay-ı İnzibatiye, Kuvay-ı Ahmediye, Nigahban-ı Vatan, Hilafet Ordusu..." gibi kollarını bulacaktır.

---

4 SELEK, S., Anadolu İhtilâli, s. 102-105. D. Avcıoğlu da savaş sonrası ordunun durumunu o dönemin komutanları ağzından örneklerle, sayılarla ve konumlarıyla anlatıyor: Millî Kurtuluş Tarihi, c. III, s. 969-982.

İlk dünya savaşının insan, toprak ve onur kayıpları o ölçüdedir ki halkın geleneksel olarak saygı duyduğu askerlik mesleği ve ordu da gözden düşmüş ve giderek bir ordu ve subay düşmanlığı başgöstermeye başlamıştı.

İşte bu devletsiz, hükümetsiz ve ordusuz kalmış topraklarda sonunda bugünkü Türkiye Cumhuriyetini oluşturacak olan ulusal eylemin ilk kıvılcımlarını Mondros'la birlikte görmeye başlıyoruz. Hatta Bırakışma öncesinde savaştan yenik çıkılacağı anlaşıldıkça askerî depolardan gizli gizli silah ve cephane kaçırılarak ileride başvurulacak son bir mücadele için saklandığı biliniyor.[5]

3 — ANADOLU'DA TOPLUMSAL SAVUNMA İÇGÜDÜSÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMLERİ

İmparatorluğun parçalanması, Anadolu'nun bile yer yer işgal edilmeye başlanması ve Türklerin belki de bir devlet bile kuramayacakları korkusu askerinden, köylüsüne, tüccarından aydınına kadar bütün Türkleri sarmış durumdadır. Üstelik bu, ulus ve devlet gibi genel ve soyut kavramların tehlikeye girmesinden öte insanların kişi ve aile olarak da var olma hakları tehlikeye girmiştir. Bu yüzden can ve mal güvensizliği genel bir savunma iç güdüsüne yol açacaktır. Durum hem toplum hem de bireysel düzeyde var olma sorunu olarak algılanmaya başlamıştır. Böylece içinde bulunulan acıklı durumlara karşın ülkenin her köşesinden, top-

[5] Bu bağlamda, Enver Paşa güdümündeki Teşkilât-ı Mahsusa (Gizli, özel güvenlik örgütü) Başkanı **Eşref** Sencer **Kuşçubaşı'** nın kendi çiftliğini kaçak silâh ve cephane deposu yaparak ilk direniş eylemlerine bir üs yaptığı anlaşılmaktadır, bkz. C. KUTAY, Çerkeş Ethem Dosyası, c. II, s. 326.

lumun her kesiminden ve kendilğinden bir tepkiler, direnişler ve başkaldırılar zinciri oluşmaya başlamıştır.

Daha M. Kemal Samsun'a çıkıp eyleme geçmeden Anadolu kıpırdanmaya, yer yer direnmeye başlamıştır. Ulusal direniş başlangıçta kendilğinden ortaya çıkan bir halk eylemi olmakla birlikte aydınlarm dürtüsü bu aşamada da gözlenmektedir. Kılık değiştirerek, kişilik değiştirerek, meslek değiştirerek köy köy, kasaba kasaba dolaşarak içine düşülen acıklı durum karşısında nasıl davranılması gerektiğini Anadolu insanmm kulağına fısıldayan hatta ona silah, cephane sağlayan, yol gösteren eski subay, eski politikacı, yönetici, öğretmen, gazeteci, v.d. pek çoktur.[6]

Demek ki Ulusal Savaşım iki yönde ve birbiriyle ilişkili olarak gelişmiştir. Halk içinde ve ordu içinde.

Genel olarak adına Kuvayi Milliye denen ulusal direniş güçleri kendilerine özgü örgütlenmiş ve savaşım biçimleri göstermişlerdir. Bunların genel özelliği gerilla olarak adlandırılabilir. Yalnız sonradan politize olmuş bir gerilla. İşgale karşı çıkış herkesçe benimsenen ortak bir özelliktir ama bu gerilla çeşitli ve bazan çelişkili niyetlerle biraraya gelmiş karışık bir topluluktur.

---

8 Celâl BAYAR Batı Anadolu'da gece gündüz dolaşarak nasıl halkı direnişe yönelttiğini ayrıntılarıyla anlatmaktadır, bkz. Ben de Yazdım, C. 6, Aydın'da 57. Tümen Komutanı Albay Mehmet Şefik (Aker)'in Yörük Ali'ye silâh, cephane ve iki yedek subay vererek Yunamlarla savaşması için çağrıda bulunduğu da bilinmektedir.

Eski Donanma Bakanı Rauf (Orbay) Bey, Kazım (Özalp) Paşa ve diğer pek çok asker ve sivil Anadolu'ya geçerken köy ve kasabalardan geçerek halkın ileri gelenlerini, çete başlarını düşmana karşı koymaya çağırdıkları gözlenmektedir. Kazım ÖZALP, Milli Mücadele, s. 8...

Sözkonusu gerillanın insan kaynağı eşkiya, efe, zeybek, asker kaçağı, salıverilmiş mahpus, suçlu, sanık ve macera düşkünleri... gibi daha çok lümpen, marjinal ve başıbozuk, hatta serseri denebilecek öğeleri de içine alan ve bu yönleriyle pek sağlıklı sayılamayacak bir toplumsal tabandır.[7] Pek çok kişi suçunu bağışlatarak bu fırsatla aklanmak için gerillaya katılmaktadır. Belki gerilla içindeki en sağlam kesim gönüllülerle bir çeşit asker alma gibi toplanan 'yükümlüler'den oluşmaktadır. Çünkü bunlar ya görev ya da istekle cepheye katılmaktadırlar.

Zeybek ve Efe geleneği belki de uzak zamanlardan kalma bir askerîliğin kurumsallaşmadan ortaya çıkmış bir biçimidir. Buna göre çevrede saygınlık kazanmanın bir yolu da eşkiya olarak merkezî otoriteye karşı çıkmak, geçici ve sınırlı da olsa kendi başına buyruk bir yerel otorite olarak dilden dile dolaşan söylentilere, destanlara kahraman olmaktır. Merkezî hükümetle savaş, karışıklık, bunalım gibi zor durumlarda andlaşmalar yaparak 'yüze çıkmak' (bağışlanmak) ve böylece dokunulmaz, ayrıcalıklı bir mevMye ulaşmak eşkiyanın ideali oluyordu. Bu durumda silahlarını taşıyabiliyorlar, jandarma kovuşturmasından uzak kişisel ve kamusal bütün haklarını kullanabiliyorlardı. Kemalistler bu kişileri önce savaşa sonra da topluma kazandıracak ve Cumhuriyetle birlikte de Zeybek-Efe geleneğini tümüyle ortadan kaldıracaklardır.[8]

T Örneğin Kuvay-ı Seyyare içinde **"Katiller Taburu"** adıyla Tesalyalı Hafız Bey komutasında 150 gönüllü ve 400 ağır hapis cezalıdan bir birlik var: Çerkez Etem'in Hatıraları, s. 86.

8 C. BAYAR, Zeybek ve Efelerin bağışlanarak Kurtuluş Savaşına katılmalarında payı olduğunu anlatmaktadır: C. 6, s. 1748-1750. Nitekim kendisi Demirci Mehmet Efe'nin danışmanı olmuş-

Sağlıksız ve riskli de olsa sivil nitelikli savunma üzerinde ısrarın iç ve dış psikolojik ve siyasal nedenleri vardır. İç neden yıllardır süregelen savaşların orduyu ve subayı halk gözünde öcü olarak göstermesidir. Bu yüzden halk yeni bir savaşı, üstelik yenik subayların önderliğinde bir savaşı benimsemekten çok uzaktır. Bu halk^subay soğukluğunu hesaba katarak subayların ikinci planda kalacağı sivil görünümlü bir örgütlenmeye gitmek gerekiyordu. Öte yandan hiç olmazsa bazı komutanlar yeni bir resmî savaş girişimiyle İstanbul hükümetini Müttefikler karşısında zor durumda bırakmaktan kaçmıyorlardı. Bu yüzden içe ve dışa karşı ordu ve askerliği hatırlatmayan' bir direnme biçimi seçmek gereıkiyordu. Bu öyle bir direnme olmalıydı ki ne halkm tepkisini çeksin ne de dış saldırıların, işgal planlarının bir gerekçesi olsun. Aynı zamanda da dış dünyaya karşı, her yandan toprağına, özgürlüğüne el konmakta olan bir halkın kendiliğinden yasal savunmaya kalkışması olarak ortaya çıksın.

Bu iç ve dış sınırlılıklar örgütlenmekte olan gerilla ile çözülmekte olan ordu arasında bir çeşit işbirliğine ve eşgüdüme yol açıyor. Kendi adına ve kendi başına eyleme geçemeyen ordu böylece halkm güdümüne giriyor. Fakat bu görünüm arkasındaki ordu ve subayın halkın örgütlenmesine katkısı büyük olacaktır. İlk gerillanın ortaya çıktığı Ödemiş'te bu durum ilk örneğini verir. Bir yandan işgal karşısında ordu mevcudu ve silah/cephane/donatım elden çıkartümamaya çalışılırken[9] öte yandan işgal tehdidi altındaki yörelerde

---

tur: c. 7, s. 2096. Balıkesir Kongresi de Ulusal Alay Komutanı seçiyor: Tercüman 9.6.1981.

9 XVII. Kolordu Komutan vekili Bekir Sami Ödemiş Takip Komutanlığına gönderdiği 28.5.1919 tarihli bir emirde 'Düşma-

silahların köylülere dağıtılması yoluna gidilmektedir.[10]

Kuvay-i Milliye, Kuvay-i Seyyare, Çeteler, Mücahitler, Milis Kuvvetleri, Millî Müfrezeler gibi adlarla ya da komutanlarının, bölgelerinin adlarıyla anılan bu halk direniş güçleri birden çok işlev üslenmiş ve genellikle de başarılı olmuşlardır. Başta işgalci güçlere karşı Türk halkının tepkisini dünya kamu oyuna sergilemek gibi küçümsenemiyecek bir iş yapmıştır. Fakat bütün bu işlevi sembolik kalmamış; Yunan güçlerinin ilerlemesini engellemek düzenli ordunun yeniden örgütlenmesine zaman ve olanak tanımak, daha sonra da yardımcı güç olarak görev yapmak gibi ciddi işler üstlenmiştir. Yine de başlangıçta işgale karşı kurulmuşken giderek iç ayaklanmalarla karşı-devrimci güç ve girişimleri önlemede önemli hizmetler görmüştür.

Yıkım halindeki bir toplumda böylesine önemli görevler hangi maddi kaynaklarla gerçekleştirilebilmiştir? Bu sorunun karşılığını araştırmak halk-savaşçı birliğinin nasıl kurulduğunu göstermek bakımından yararlı olacaktır.

Gerilla örgütlenmesinde gözlenen odur ki savaşçılar başı-bozukluklardan emekli subaylara kadar bir çeşitlilik gösterirken buna güç veren kitle tabanı siyasal ve maddî açıdan eşraf, insan gücü bakımından ise halktır.

---

na ne tek bir silah ve ne de tek cephane terk etmemeleri ai ve... Kolordu karargâhına katılmalarını" bildirmektedir. y.k., s. 1899.

10 Aydın 57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) 25.5.1919'da Ödemiş Asker-alma Şubesi Başkanına gönderdiği şifrede "Kaymakamla gizli konuşarak silahları köylülere dağıtmasını yoksa kendisinden başka kimsenin bilmeyeceği bir yere gizlemesini" emretmektedir: y.k., s. 1900.

Genel olarak emekli, ordudan ayrılmış ya da ulusal duygularla katılan subaylar bu milislere komuta etmektedir. Komutanları sivil olan milislerin yardımcılıkları askerî bir kişi olmaktadır.

Milislerin şekil disiplini ise kuşkusuz düzenli orduya göre çok zayıftır. Donatım yetersizliğinden kim ne bulursa giymekte, daha doğrusu her savaşçı gelirine göre ya da giderlerini karşılayanların katkısma göre, giyinmekte, dolayısıyla milis birliklerinde her zaman şekil birliği ve düzeni görülememektedir. Bununla birlikte savaşçıların olabildiğince benzer giydirilmesine çalışılmaktadır.[11]

Silah ve cephane gereksinmesi de öz kaynaklardan sağlanmaktadır. Kuşkusuz düşmanın silahı ve dağılmakta olan Osmanlı ordusunun silahı da başlıca kaynakları oluşturmaktadır. Ancak milise katılan savaşçı silahıyla gelmektedir. Tamir ve yedek parça sorunu ise köy atölyelerinde yerel araç ve yöntemlerle çözülmektedir.

Savaşçı bulmaktan çok savaşçıları beslemek, barındırmak, giydirmek ve silahlandırmakta (lojistik) zorluk çekildiği görülmektedir.

Yerel boyut ve özellikler değişmekle birlikte genel olarak örgütün temeli kırk kişilik bir bölüktür. Üç bölük bir tabur, üç tabur bir alay oluşturmakta ve çatışma olmadığı zamanlar mevcudu en aza indirilmiş iske-

---

ıt "Örneğin, Ege bölgesinin özellikle Efelikten gelme savaşçılarının giysileri şu şekilde oluşmaktadır: Kırmızı fes, fes üzerinde değişik renklerde oymalı çember, kollu cepken, mintan, kuşak, kuşak üzerine deri silahlık, dimidon denilen geniş ağlı kısa pantolon, uzun yün çorap, çizme veya yemeni.": A. MÜDERRİSOĞLU. Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, s. 189.

let birlikler esnek bir askerî yapı oluşturmaktadır. Böylece gerilla şişkin tüketici bir orduya dönüşmeden savaşçıları isme gücüne göre sürekli değişen, nöbetleşe bir askerîlik örneği vermektedir.[12] Bu kağıt üzerindeki örgüt şemasını cephe gerisinde her an savaşa katılabilecek mangalar dolduracaktır. Haber beklerken de köydeki işler görülebilecektir. İletişimi her köyde Alay komutanına bağlı bir manga başı sağlayacaktır. Alay Komutanını bir Genel Kurmay olmadığından Redd-i İlhakın en üst kuruluşu olan yerel Kongre atayacaktır. Diğer komutanlar da halkın ileri gelenleri arasından en az üçte bir oyla seçilmektedirler.

Her ne kadar yukarda en belirgin çizgilerle tanıtılan gerilla bütün Türkiye'ye yayılmış geniş çaplı, kapsamlı bdr örgüt olamamışsa da hiç olmazsa tarihsel koşulların gerektirmesi durumunda geliştirilip, Türkiye yüzeyine genelleştirilebilecek bir gerilla modeli ortaya koymuştur.

Güney-Doğu Anadolu'da Fransızlara karşı Karadeniz'de Pontus çetelerine karşı da sivil ulusal güçler oluşmuş ve önemli görevler yapmışlardır. Ancak Ege gerillasının yer, zaman ve karşısındaki düşman bakımından hem daha kapsamlı hem daha tehlikeli bir işlev yaptığı için ayrı bir yeri vardır. Düzenli ordu ile ilişkilerde de önemli ayrımlar göreceğiz.

Batı Anadolu'da ilk Kuvay-i Milliye İzmir'in işgalinden hemen sonra Ödemiş'te kuruluyor. Kurucuların kimlikleri de ilginç bir nitelik taşıyor: İlçe Jandarma Komutanı Yüzbaşı TAHİR FETHİ, Şube Başkanı ALİ RIZA ve Kaymakam BEKİR SAMİ Beyler. Silahlı-silah-

---

« y.k., s. 213.

sız bürokratlar dayanışması kurtuluş eyleminin başlatılmasında da görülmektedir.*

Yüzbaşı Tahir Fethi halkın girişimlerine ilgi göstermesi üzerine Ödemiş deposundaki 1600 silahı gönüllülere dağıtarak başlarına geçiyor. Başlangıç 120 kişiden oluşan milis gücü giderek büyüyor ve bölgeye yaygınlaşıyor. Böylece İzmir'in işgalinden iki hafta geçmeden Anadolu halkı tepkisini ortaya koymuş oluyor.

Subaylar ve aydınların yönlendirilmesi, önderlik etmesi hareketin bir halk hareketi olmasını unutturmamalıdır. Yoksul, varlıklı bütün halkın katkısıyla gerçekleştirdiği mali kaynakları gözden geçirildiğinde de açıkça ortaya çıkar. Hareket ne İstanbul'dan ne de Ankara'daki daha kurulmamış hükümetten yardım almamıştır. Hatta Erzurum Kongresi delegelerinin yolluklarına katkıda bulunur. Ankara'da hükümet kurulduktan sonra bile uzunca bir zaman kendisi desteğe gerek duyan bir merkez olmuştur.[13] Bu durumda Kuvay-i Milliyenin tek gelir kaynağı yine kendi kaynağı oluyordu : Halktan alınan "nakdî ve aynî teberru".**

Para ve mal bağışı aslında kimden ne alınacağı pek belli olmayan bir vergi olarak başlıyor. Kuvay-i Milliye komutanları topluyor, Müdafa-i Hukuk yöneticileri saptıyordu. Bu durum zamanla hareket aleyhine propagandaları güçlendirecek ölçüsüzlüklere ve zorbalıklara varmıştı.[14] İlginç bir gözlem ise varlıklı kişilerin

---

* R. APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 60-64.

13 "...Maliye hazinesinin en varlıklı zamanımızda mevcudu iki yüz bin lirayı geçmiyordu" : C. BAYAR, Ben de Yazdım, c. I, s. 4.

** Yalnız milisin değil düzenli ordunun donatımımı da halk üstlenmiştir. Fevzi Çakmak, Gizli Celse Z., c. I, s. 123.

H A. MÜDERRİSOĞLU, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, s. 187.

bir bağış yarışma girmeleridir. Zengin tüccar, çiftçi ve büyük toprak sahiplerinin, soylu taşra ailelerinin bazan eylemli olarak direnişe katıldıkları hatta önayak oldukları bilinmektedir.

Görlüdüğü gibi Kurtuluş Savaşı kendiliğinden gelişen bir halk eylemidir ve Milisler halktan kopuk, kendi başına savaşan grupçuklar değildir. Tersine ideale yakın bir halk-savaşçı kaynaşması kurulmuştur. Gerillayı desteklemek üzere kurulan bölgesel örgütler mücadeleyi olabildiğince tekelden yönetmek, donatmak ve desteklemek için karar ve önlemler almaktadırlar. Hatta seferberliği üstlenecek bir "halk ordusu" kuruluşuna varacak biçimde kimlerin cepheye gönderileceği, nasıl para ve mal toplanacağı ayrıntılarıyla kararlaştırılmaktadır. Böylece bir yandan bir "halk ordusu" kurulurken bir yandan da vergi, yönetim, iç güvenlik gibi kamusal görevler üstlenecek Kongre, dernek, v.b. adlarla yerel "hükümetler" kurulmaya başlanmaktadır. Nitekim Kuvay-i Milliyelerin şimdiiki Vergi Takdir Komisyonları gibi çalıştıklarını görüyoruz. İstanbul Hükümetinin almış olduğu aşar vergisi de bir süre sonra Kuvay-i Milliyeyi finanse etmeye başlıyor.[15]

Kurtuluş Savaşında çeşitli ve çelişkili süreçler içiçedir. Bu savaşta en başat süreç kuşkusuz ulusall^şma sürecidir. Gerilla bu sürecin somutlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sürecin başında henüz ulusallık tam varlığını gösterememekte ve bir Osmanlı yurtseverliği önde gelmektedir. Hatta ilk kurtuluş örgütlerinin adları Osmanlılıkla ilgilidir : "Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi, İzmir Müdafaa-i Hu-

15 A. MÜDERRÎSOĞLU, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynaklan, s. 204.

kuki Osmaniye Cemiyeti..." gibi. Daha sonraları ulusallaşma ağır bastıkça "Osmaniye" yerine "Milliye" geçmeye başlar. Böylece çok-uluslu bir imparatorluğun kurucu ulusu da en sonunda uzun yüzyıllardır unuttuğu kendi öz varlığını yeniden keşfetmiştir.

Bağımsızlaşma süreciyle çelişkili bir gelişme ise ilerde daha geniş ele alacağımız 'gerillanın özerkleşmesi' olgusudur. Şimdilik bu olgunun baştan sezildiği için eşrafm bizzat çeteci olarak bu birliklerin başında yer almaya çalıştığını belirtmekle yetinelim.[16] Bunlara başka süreçler de katılacaktır.

Bütün bu süreçlerin ortasında ana sorun egemen bir ideolojik çizginin oluşmasıdır denebilir. Yalnız şu noktayı ayırdetmekte yarar vardır: direnişin başlangıcında yani bölgesel, kendiliğinden ve içgüdüsel çıkışlar niteliğindeki örgütlenmelerde içten bir yurtseverliğin ötesinde katı bir ideolojik tasarıya rastlanmaktadır.

Bu aşamada gerilla hareketlinin kaçınılmaz ve genel bir ideolojik bir tasarıyı içerdiğini söylemek zordur. Bu eylemler kişilerin ve toplulukların dış saldın karşısında kalmanın doğal tepkisini dile getirmektedir. Somut direniş ve kımıldanışlara ideolojik bir içerik verilmeye başlanması ikinci bir,aşamada ortaya çıkmaktadır.

Bu sonraki aşamada ideolojik yönelişle askerî araç ve strateji seçimi öngörülebilir sonuçlar doğuracak bir görünüm kazanmaktadır. Örneğin bir halk direnişi ola-

---

16 Doğu ERGİL'in deyimiyle Kuvay-i Milliyenin tabanını oluşturan bu "sosyal haydutların "kendi başına, özgür amaçlar ve kazançlar güdebilmelerini önlemek için, hareketi denetim altında tutabilmek için" eşraf bizzat savaşçılığı bile göze almıştır. Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, s. 79.

rak devrim ve kurtuluş ancak geleneksel olmayan araç ve örgüt biçimleriyle gerçekleştirilebilirdi ya da gerilla yöntemini benimsemek, ister istemez ideolojik sürprizlere açık bir seçenek demek oluyordu. Bu nedenle ordu modeli seçimi aynı zamanda toplum tasarısı seçimi demekti. Göreceğimiz gibi Düzenli/Düzensiz ordu tartışmasının ardında böylesine temel bir sorun yatmaktadır.

4 — KEMALİST ORDUNUN KURULUŞU

Bir yandan halk örgütlenişi gün ışığına çıkarken öte yandan ordu çevreleri de ulusal bir karara yöneliyor. Ordunun Osmanlılıktan Türklüğe geçişi neredeyse blok halinde gerçekleşecektir. Yüksek rütbeli subayların özgeçmişlerini inceleyen D.A. RUSTOW'a göre (Türk soyundan olmayanlar da dahil) 17 komutandan 12'si Anadolu davasına katılmıştır.[138] Yine aynı yazara göre askerler sivil büroktarlara göre daha büyük bir oranda yeni devlette görev almışlardır : % 93 - % 85[16b]

[16a] RUSTOV, D.A., The Army and the Founding of the Turkish Rubublic, World Politics, XI, 4.6.1959.

[16b] RUSTOW, D.A., Military, Political Modernization in Japan and Turkey'de, s. 388.
Rustaw'dan yararlanarak devrimci subayların hem daha Anadolucu hem de daha genç olduklarını vurgulayan STEINHAUS da Millî Mücadeleye katılanların yaş ortalamasının çok genç (1880 doğumlu ve sonrası) İstanbul'a bağlı kalanların ise emekliliğe yakın (1876) olduklarım belirterek şu dökümü aktarıyor: Atatürk Devrimi Sosyolojisi, s. 83.

	Doğum Yerleri		
	Balkanlar, Trakya	Anadolu	^, Diğer
Anadolu'ya katılan subaylar (1919-1922)	% 68	% 32	—
İstanbul'da kalanlar	70	12	18

Amasya genelgesinin ortaya çıkışma kaynaklım eden ilk üçlü birlik Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında kuruluyor. Başlıca güvenceleri tek ayakta kalan 15. Kolordu ve Komutanı Kazım Karabekir'dir. Rauf Orbay'm sonradan Karabekir'e yazdığı mektupta da belirttiği gibi" Karabekir'in M. Kemal'i kesin desteklemesi Kemalist hareketin başarılmasında, en azından başlamasında önemli yer tutuyor. Erzurum Kongresine giderlerken İstanbul İçişleri Bakanı Ali Kemal, M. Kemal'in görevinden alındığını ve ona göre davranılmasmı valiliklere bildirirken K. Karabekir onu Erzurum'da büyük bir törenle karşılıyor. M. Kemal'e bağlılık yemini eden kurmay subayları bile K. Karabekir'den görev isterlerken K. Karabekir'in M. Kemal'e verdiği destek gerçekten önemlidir.[18]

Askerî birlik ve dayanışmanın M. Kemal'in ordudan ayrılmış kişiliğine bağlılık göstermesi Kurtuluş Savaşının da onu izleyen dönüşümlerin de kilit noktasıdır. Gerçi ordunun İstanbul'a karşın bir direniş geliştirmesini benimseyecek subaylar çıkacaktır ama genel olarak birliğin korunduğu gözlenecektir.

Evet ordu yeni bir savaşa hazırlanmaktadır. Yalnız ordunun önderliğinde bir savaşa halk hazır değildir. Bu yüzden İ. İnönü'ye göre "Millî Mücadele... halka karşın

---

17 K. KARABEKÎR, İstiklâl Harbimiz, vesikalar.

18 K. KARABEKİR, M. Kemal'e : "Komutamda bulunan subay ve erlerin saygı ve ululamalarını sunmaya geldim. Siz bundan önce olduğu gibi bundan sonra da bizim saygın komutanımızsınız. Kolordu komutanına özel araba ile yanınıza bir takım atlı getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam." y.k., vesikalar.

yapılmıştır."[19] Hiç olmazsa şu denebilir : ordunun/subayın önderliği yer yer halka karşın gerçekleşmiş bir önderliktir. Kuşkusuz Kemalistlerin sonradan halk kitlelerinde uyandırdıkları güven bu karşıtlığı ortadan kaldıracaktır, ama başlangıçtaki halkın ordu ve subay karşısındaki çekimserliği, isteksizliği çok belirgindir.[20] Bu yüzden savaşın bir süre sivil görüntüyle yürütülmesi daha uygun görülür. Bunu bazı çevreler sonradan sürekli bir ordu düşmanlığına dönüştürmek isteyeceklerdir.

Gelişmeler karşısında giderek İstanbul Hükümetinin hiç bir etkisi kalmadığından yerel direniş örgütleri bütün hükümet işlevlerini üstlenmeye, örneğin çevrenin güvenliğini sağlamak için 'ulusal jandarmalar' görevlendirmeye başlarlar.[21]

Öte yandan açıkça direnişe henüz katılmamış olan ordunun da dolaylı ya da el altından yardımlarının ilk örnekleri de görülmeye başlayacaktır. 1919 Haziran sonu ulusal güçler Aydm'ı geri almak için saldırıya geçerler. Karşı taraf topla karşılık verince milisin morali bozulacaktır. İstenir ki çevredeki askerî birlikler de karşı ateşte bulunsun. Bu istek karşısında 57. Tümen Komutanı Albay ŞÜKRÜ (Aker) Beyin tutumu sonradan sayısız örneği görülecek olan yurtsever bir davranıştır. İstanbul'u da zor durumda bırakmamak için açıkça

---

[19] İNÖNÜ subaylara: "Padişah düşmanımızdır, yedi düvel düşmanımızdır. Bana bakın kimse işitmesin. Millet düşmanımızdır" diyecek kadar ileri gidiyor: İnönü'nün Hatıraları, Ulus, 17 Mayıs 1968.

20 Bu yüzden bir Kurtuluş Savaşı için en olağan önlem olan seferberliği savaşın başında değil çok ileri bir aşamasında (Sakarya) başvurulabilecektir. (14/15 Eylül 1921).

?! C. BAYAR, Ben de Yazdım, s. 1957.

başkaldırarak görevden alınıp yerine İstanbul'a bağlı dolayısıyla Milise karşı yeni bir komutanın atanmasına yol açmamak için kendine bağlı birliklerin komutanlarım kendine karşı "başkaldırmalarım" önererek danışıklı bir ortak eylemle Yunan topçusuna karşılık verilmesini sağlar.[22]

Böylece çoğu yerde taktik nedenlerle düzenli orduların geri planda danışıklı bir eylem birliği yürüttüklerini görüyoruz. Bu kuralları, ölçüleri belirsiz işbirliği hem toplumun ortak savunma içgüdüsünü gerçekleştiriyor hem de bazı çelişkilere yol açıyordu. Yönetimiyle, tabanıyla, maddî kaynak ve donatımıyla birbirine karşıt değilse de ayrı anlayışlarda iki paralel ordu ortaya çıkmaktaydı. Çete başları subayları gölgede bırakan birer 'ulusal kahraman' sayılırken kendi kendilerine yetki ve otorite tanımaya başlamışlardır. Askere almak, asker kaçağı izlemek, cezalandırmak, komutanlık kurmak, bağış toplamak... gibi devlet görevlerini yavaş yavaş milisler ya da onları destekleyen örgütler üstlenmeye başlamışlardır.[23]

S2 y.k.. s. 1968.

23 Demirci Efe yayınladığı bir emirde "1310-1314 doğumlu erlerin silahlan, donatım ve giysileriyle kırksekiz saat içinde şubelerine başvuracak, değilse bildiriye uymadıkları anda yakalanarak yargılamasız idam ve evlerini yaktıracağımı ilân ederim' demektedir: C. BAYAR, Ben de Yazdım, c. 7, s. 2098. Öte yandan savaşçılar üzerinde otorite kurmak hem de çete başlarına onurlu bir mevki vermek için:

"Demirci Efe Aydın Bölgesi Komutanı
Yörük Ali Efe Güney Aydın Bölge Komutanı
Hacı Şükrü Aydın Zeybek Ordusu Komutanı"

seçilmişlerdir. Bölgenin askeri makamı 57. Tümen Komutam Albay Şefik bu düzenlemeyi doğru bulmamakta fakat Celal Bayar bunu o günün koşulları gereği yerinde bulduğunu belirtmektedir, bkz.: c. 7, s. 2140.

Bazı ordu komutanları gerilla ile çatışma olasılığını baştan görmüşlerdi[24] Ancak bu olasılığa karşın bir süre içinde olsa taşarının kaçınılmaz koşulunun birlikte savaşmakta olduğunu gözönünde tutarak gerillayı hoş görmeye çalışıyorlardı.

Bu ortamda 1920 sonuna dek ordu resmen savaşmak yerine milislerin yanı sıra gizlice savaşa katılmıştır. Demek ki direnişin başlangıcı sayabileceğimiz 1919' un ortası ile 1920 arası düzensiz ordu/savaş içiçedir. Batıdan doğuya doğru gittikçe düzenli ordunun daha etkin ve gerilla ile daha sağlıklı bir işbirliği içinde olduğunu görüyoruz. Örneğin Fransızlara karşı Güney Anadolu'da girişilen savaşlarda ordu subaylarının görevi ordunun ve Heyeti Temsiliye'nin bilgisi içindedir.[25] Doğuya gittikçe İstanbul'un etkisini yitirmesi, buna karşın Anadolu içlerinde ordu kadrolarını da etkileyen yeni bir siyasal merkezin oluşmakta olması buna neden olmalıdır.

M. Kemal ve arkadaşları Gerillayı nasıl görüyorlardı? Bir kaç değinmeyle konuyu çözümlemeye katmakta yarar vardır.

Gerilla Osmanlı subayı için yabancı bir konu değildir. Balkan komitacılığı ordunun belleğinde canlılığını korumaktadır. M. Kemal için ise gerillanın ayrı bir yeri vardır. Kurmay öğrenciliği sırasında Strateji (Ta-

---

sı K. KARAPEKİR, (İstiklâl Harbimiz s. 395) "Demirci Efe tarafından gelmiş bir kurulu da görüşmelerin birine Kemal Paşa çağırmıştı. Bunun uygun olmadığını, sonra bu gibi adamların şımarıklığının yapacağı zorluk ve kötülüğü söyleyerek (bunun) sürüp gitmesine engel oldum." demektedir.

25 Bu bölgede takma adlarla üç subayın görevlendirilişi için bkz. S. SELEK, s 316.

biye) dersinin gerilla konusuna özel ilgi gösterdiği bilinmektedir.[23]

Yıllar sonra bu ilgisini uygulamalı olarak Libya'da gerçekleştirmek olanağını da bulacaktı. Nitekim Derne'de Osmanlı Kuvvetleri Komutanı olarak yerli şeyh ve halkın gücünden de yararlanarak İtalyanlara karşı başarılı bir direnme örneği vermiştir.[27] Trablus savaşına katılışı da olağan bir askerî görevlendirmeden çok kişisel bir girişim niteliğindedir. Sanki Osmanlı devletinin unutmak istediği bir toprak parçasını devlete karşın savunmak istercesine Savaş Bakanına karşın ve üstelik ancak üçüncü girişimle Mısır üzerinden geçmek üzere 2 Ekim 1911'de gönüllü olarak İstanbul' dan hareket ediyor. Böylece düzenli ordu ve gerilla bileşimi bir direnç kurarak İtalyanları, kendi deyimiyle "sahil noktasına hapsedeceği" bir girişimi başarmış olacaktır.

M. Kemal'in III. Ordu Müfettişliği de gerilla eylemleriyle belirli bir bağlantı taşımaktadır. Samsun çevresinde ortaya çıkan ve güvenliği bozan Pontus gerillalarına karşı gelişen Türk çeteleri ve bu çeteciliği desteklemek için dağa çıkan Teğmen HAMDİ adında bir subayla bir kaç askerin İngilizlerin gözünde kötü örnek oluşturması ve bu gibi kımıldanışları bastırmak için Bab-ı Ali'ye baskı yapılması da bu görevin verilmesinde etkili olmuştu.[28]

---

26 "Gerillayı bastırmak da onu yapmak kadar zor iştir." Bu sözler M. Kemalin Harp Akademisinde Tabiye öğretmeni Trabzonlu Nuri Beyindir ve M. Kemal'in zihninde yer etmiştir: Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 35.

27 y.k., S 40.

28 y.k., s. 51. Sovyet tarihçisi A. Noviçev "1919-1920 yıllarında Kemalistlerin Anti-köylü Politikası" adh incelemesinde M. Ke-

Sonuç olarak gerilla M. Kemal için yabancı bir konu değildir. Tam tersine hem kuramsal hem uygulama düzeyinde bu örgüt ve savaş türünü iyi tanımış ve onun zayıf ve güçlü yönlerini anlamıştır. Nitekim hiç bir zaman sürekli bir askerî düzen olarak benimsemediği gerillayı gerektiğinde geçici bir savunma yöntemi olarak benimsediğinin örneklerini vermiştir.[29]

Ancak orduyu yeniden kurmak esastır. Her şey oradan geçecektir. Düzenli bir ordu kuramayan Anadolu Kemalistlerin gözünde yük olmaya mahkumdur.

Atatürk Büyük Nutkunda gerilla konusundaki düşüncelerini açıkça dile getirmektedir. Gerillanın düzen* li ordunun henüz kurulamadığı yer ve sürece geçici bir çözüm olabileceğini belirttikten sonra "Fakat ciddî inzibat ve koşulsuz ve tereddütsüz itaati gerektiren ciddî askerî görevlerin, ancak düzenli ordu ile gerçekleştirilebileceğini unutmaya elbette yer yoktu" demektedir.[30] Aynı biçimde M. Kemal'e göre "Çevre köylerin

---

mal'in Samsun'a çıkışını tartışarak kendisine verilen görevler arasında şöyle bir yönergenin oluşuna dikkati çekiyor: "Bazı yörelerde Sovyetler (Şura) bulunmaktadır; bunlar asker topluyorlar ve gayrı resmi olarak ordu besliyorlar. Benzer Sovyetler kesinlikle önlecek, mevcutlar ortadan kaldırılacak, askerler tutuklanacak, silâhlar toplanacak ve Ordu ile temas sağlanacak." aktaran Y. KÜÇÜK, y.k., s. 708.

29 Milis düzeniyle savaş girişimlerini hoş görmesi bir örnektir. Başka bir örnekse gerektiğinde son bir girişim olarak kendilerinin de gerillaya başvurabilecekleridir: Ka^ım (Özalp) Paşa Sabahattin SELEK'e Sakarya savaşımn yenilgisiyle sonuçlanması durumunda Sakarya'nın batısına geçip, Mihalıç ormanları ve Nallıhan bölgesinde gerilla savaşına girişmeyi düşündüğünü M. Kemal'in de bunu uygun bulduğunu açıklamıştır, bkz. Anadolu İhtilali, c. s. 263.

30 M. Kemal ATATÜRK, Nutuk, c. II, s. 468.

muharebe hatlarına yapabileceği savunmadan hayalî sonuçlar beklemek makûl olamazdı."[31]

Bu konunun Kurtuluş Savaşının belli başlı sorunlarından birini oluşturduğu açıktır. Herkes herhangi bir anında İnönü'nün sorduğu soruyu kendine sormuştur : "Gerilla savaşı mı yapacağız, düzenli bir savaşa mı hazırlanacağız?"[32] Anlaşılan bu sorun o günün Ankara'sında da Anadolu'sunda da uzun uzun tartışılmıştır. M. Kemal gibi İnönü de gerilla seçeneğini kuşkuyla karşılamaktadır. Ona göre "Gerilla savaşı ile bir sonuç almak olasılığı ufukta görülmüyor."[33]

Batı Cephesi düzenli ordusunu yeniden kuran ve bu yüzden Çerkez Bthem'in başkaldırmasına yol açan İnönü'nün gerçekçi durum muhasebesini burada anmakta yarar görüyoruz : "Gösteri yürüyüşleriyle, telgraflarla ve en sonunda gerilla ile bir sonuç alabilir miyiz? İçinde bulunduğumuz koşullar en sonunda bir savaşa varacaktır. Büyük ölçüde bir çatışmaya varacaktır. Karşımızdaki Yunan Ordusunu yenmemiz gerek. Benim hesabıma ve kanıma göre, Türkiye bugünkü hali ile Yunan Ordusunu yenebilir. Bunu yapabiliriz. Ama ordumuz yok. Bir ordu kadrosu var. Bu kadro ile bu güçle bir şey yapamayız. Yenemeyiz. Çıkar yol, orduyu kurmak ve büyük silahlı çatışmaya hazırlanmaktır."[34]

Kemalistler kararlıdırlar ama ordu kurmak, ordu kurmaya karar vermekten daha zordur. Ulusal direniş başlatılalı bir yılı geçtiği halde ortalıkta ordudan çok

---

31 yi., S. 465.

32 i. İNÖNÜ, Milli Mücadele, Anılar, Ulus, 8.4.1968

33 yi.

34 Ulus, 104.1968.

milis vardır. Meclisin açıldığı Ankara'da bile ciddi bir askerî güç yoktur. O kadar ki M. Kemal kendinin ve hükümetin güvenliği için Topal Osman çetesini koruma birliği olarak almıştır.[35]

Ordu kuruluşunun zorluklarını yine İnönü en iyi dile getiriyor : "Orduyu kurmak için asker alıyoruz, sabahleyin giydiriyoruz, donatıyoruz, silahlandırıyoruz, akşam üzeri hepsi gidiyorlar."[33]

Düzenli ordunun kuruluşundaki zorluklara önce de değinmiştik yine de değineceğiz. Buna karşılık gerillanın doğuşu ve genişlemesi aynı zorluklarla karşılaşmamaktadır. Hatta gerillanın gelişmesi düzenli ordunun kurulmasına engel bile olmaktadır. Çünkü özellikle belirli bir ideolojik içerik kazanır kazanmaz gerilla rakip bir ordu gibi davranmaya başlayacaktır.

Gerillanın gelişme nedenleri arasında toplumun savunma duygusunu gerçekleştirmek gibi hem soylu hem de gerçek güdülerden başka nedenler de vardır ve bunlar birinciler gibi soylu sayılamazdı, girişilen yağmalardan pay almak ve düzenli ordudaki er ve subayların aldığı maaşlardan bir kaç kat fazla maaş almak gibi maddi,[37] suç ortaklığı, öldürülme korkusu gibi manevi nedenler. Bu konuda İsmet Paşanın Çerkez Et-

---

35 Güvensizlik o ölçüdedir ki Ali Fuat Paşanın tanıklığına göre M. Kemal'in hem oturduğu hem de yardımcı ve bakanlarıyla özel toplantılarını yaptığı Ziraat Okuluna bile ateş açıldığı olmaktadır. Aktaran: C. KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s. 87.

38 Ulus, 28.4.1968.

37 Bir İngiliz denetleme subayının gizli raporunda milis askerinin günde 50 subayının ise 100 kuruş ücret aldığını öğreniyoruz. Raporda belirtildiği gibi bu ücret bir işçininkinden düşüktür ve gönüllülerin gerillaya salt para nedeniyle katılmadıkları düşünülebilir. Fakat karşılaştırmayı düzenli or-

nem'in kardeşlerinden Resifle olan bir konuşması ol-, dufeça açıklayıcıdır:

"— Siz gittiğiniz yerde vuruyorsunuz kırıyorsunuz, yağma ediyorsunuz, sonra da bu halkın içinden bu halkın çocuklarını alıyorsunuz ve bunlar sizin sâdık adamlarınız oluyor. Nasıl yapabiliyorsunuz bunu? Güldü:

— Usulü vardır onun, dedi. Ben:

— Nedir, nasıl bir usûldür, dedim. Reşit Bey anlatmaya başladı:

— Gidersin ,dedi, işin gereğini yaparsın, sonra da orada gözüne kestirdiğin adamları alırsın, onları suç ortağı yaparsın. Kendilerine talan yaptırırsın, düşmanı olanlara düşmanlarını vurdurtursun .Suça bulaşmış olurlar. Artık bunlar köylerine gidip de vatandaşları ile doğal ilişkiye giremez duruma gelirler. Bütün yaşamları boyunca, kurtuluşları size bağlılıktadır.

Reşit Bey bana kendi usûllerini anlattığı zaman sordu:

— Bunları yapabilir misiniz? Ben:

—Sizin yaptıklarınızın hiçbirini yapamayız, dedim. O da=

— Öyleyse Ordu'yu da yapamazsınız, demişti."[38]

Sonradan başlıca anlaşmazlık konularından birini oluşturacak olan bu tutuma Kemalistler yalnızca taktik nedenlerle-rakiplerinin güçlenmesinden korktukları için- değil aynı zamanda belirli bir meşruiyet anlayışları gereği karşı çıkacaklardır.

Orduyu yeniden kurmak sayısız nedenlerle zorlaşmaktaydı. Bir defa, yukarda da değindiğimiz gibi Osmanlı hükümeti Mondros'tan sonra halka askerliği kal-

---

dudaki er ve subaylarla yapmak daha gerçekçidir ki bunlara belirgin biçimde daha az ödeme yapılabiliyordu. Rapor için bkz. B. ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleri..., c. I, s. 98-99, No: 37.

38 Ulus, 28 Nisan-6 Mayıs 1968.

dırdığını bildirmişti. Bundan sonra ne silah altındaki askerî birliğinde tutmak ne de yeni asker almak mümkün olacaktır. Üstelik sayıları yüzbinleri bulan bir asker kaçağı sorunu doğacaktır ki bunun yarattığı hırsızlık, yağmacılık, öealma gibi toplumun zaten olmayan huzurunu tümüyle ortadan kaldırarak genel bir güvensizlik ortamı yaratacaktır. Uzun savaş yıllarının bıraktığı yokluk, bıkkınlık ve hastalıklar halkın gözünde askerliğin doğurduğu kötülükler olarak görülmüş ve asker gidip hastalanmak ya da ölmektense yaşama güvencesi ile hapiste yatmayı yeğler olmuştu. Öte yandan bu duruma bir çözüm bulmak için girişilen eylemler çoğu kez ölçüyü aşarak keyfiliğe ve hukuk dışılığa kaymakta idi. Bu yönde bir örnek bile durumu anlatmaya yeter: yakalanan her on asker kaçağından birinin arkadaşları önünde kurşuna dizilmesi orduya asker bulmada başvurulmuş yöntemlerden biridir.[39] Mahkemesiz, savunmasız yargılanmalar, idamlar ise sık görülen uygulamalardır.

Olağan yöntemlerle bir kurtuluş savaşının hazırlanıp, örgütlenemeyeceği anlaşıldıkça keyfiliğe kaçmadan düzenli ordunun gereksinmesi olan askerin sağlanabilmesi, silah altında tutulabilmesi için olağanüstü de olsa yargısal fakat devrimci yöntemler bulunmasına inananlar çoğalmaya başlar. Bu bağlamda ilk önlem "Hiyanet-i Vataniye Kanunu"dur. Bu yasa BMM'nin tartışmalı meşruiyetini elde kalan Osmanlı ülkesine egemen kılması bakımından da anlamlıdır. Çünkü böylece yalnız başkaldırmalar, ayaklanmalar önlenmekle kalmıyor aynı zamanda Ankara ile İstanbul arasında ilk yetki çatışması yaratılıyordu. Fakat bu ve başka nedenlerle yargı organları durumun gerektirdiği

39 Ergun AYBARS, İstiklâl Mahkemeleri, s. 41.

çabuklukla çalışamamaktadırlar. Bu yüzden BMM yargı yetkisini de kendi üzerinde toplayarak ünlü İstiklâl Mahkemelerini kurarak tam bir devrim yargısı gerçekleştirecek ve ordu ile meclisin duruma egemen olması ancak böylece güvence altına alınabilecektir.

Bu devrim yasaları sonunda Kurtuluş Savaşının başarıya ulaştırmakta önemli işlevler gerçekleşmişse de o günün olağanüstü ortamının getirdiği havada yasaların da yetkilerin de kötüye kullanıldığı durumlar olmuştur. Örneğin idam kararlarının Meclisçe onaylanması gerekirken buna her zaman uyulmadan Komutanlıkların onayıyla yetinildiği ya da çete savaşlarında, özellikle Çerkez Ethem eliyle kötü uygulamalara sık sık başvurulduğu bilinmektedir.[40]

Üstelik bu sorumsuz terörün günahını da Ankara' daki Meclis yüklenmektedir. Çete birliklerinin bir an önce denetim altına alınması kararma bu da bir neden olacaktır.

İstiklâl Mahkemeleri düzenli ordu kurulması için kaçınılmaz bir önlem olarak düşünülmüş ve üyeleri meclisin kendi içinden seçilmiş devrim mahkemeleridir.[41] Başlangıçta adından da sezilebileceği gibi İstiklâl Mahkemeleri yalnızca asker kaçaklarını yargılamak üzere kurulmuştu: Firariler Hakkında Kanun[42] Daha sonra Kurtuluş Savaşmı, ulusal güvenliği, kamu düzenini tehlikeye düşüren her çeşit suç ve suçlulara kar-

---

« **y.k., s. 52.**

[41] Bu konuda bir araştırma yapan Ergun Aybars'a göre bu kuvvetler birliğine örnek başlıca meclistir. Bu meclisin de örnek aldığı Fransız Devrim Mahkemeleri üyelerinin meclis dışından seçilmesi bakımından Türk örneğinden daha az tipiktir. Bkz. İstiklâl Mahkemeleri, s. 66.

42 Kanun No: 21, 11 Eylül 1920.

şı etkin bir silah olarak işlev yapacaktır. Bu arada milislerin denetim altına alınmasında da önemli katkılarda bulunacaktır.[43] Bunun sonucu olarak da bu mahkemeler sayesinde düzenli ordunun giderek güçlendiği görülecektir.[44]

5 — KEMALİST ORDU, BOLŞEVİKLİK ve GERİLLA

Ordunun kuruluşunda karşılaşılan zorluklar salt asker, silah ve donatım gibi insan gücü ve araç-gereç sorunlarından değil fakat bazı siyasal çevrelerin buna yardımcı olmaması, hatta ordu içinde siyasal güç oluşturmak ya da orduya karşın bir siyaset izlemek gibi so-

---

[43] BMM'nin İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşu ve asker kaçaklarının bundan sonra bu mahkemelerde yargılanacağını bildiren yazışma Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik karşı çıkar. Bundan sonra Ethem'in yenilgisine kadar Ankara/Eskişehir çatışma halinde olacaktır. Yenilgi üzerine de 9 Mayıs 1921'de Ethem ve kardeşleri ve suç ortaklan yokluklarında idama mahkum olacaklak, yakalananlar da idam edileceklerdir. y.k., s. 85.

[44] AYBARS'ın değerlendirmesine göre üç yılda kaçakçıların yoğun olduğu Kastamonu, Amasya, Konya, Eskişehir ve Ankara'dan yaklaşık 100 bin asker çıkarılmıştır, y.k., s. 202.
İstiklâl Mahkemeleri yaklaşık 60.000 sanıktan 243'ü yokluğunda olmak üzere 3000'e yakın idam karan vermiş bunun büyük çoğunluğu askerden yeniden kaçarsa uygulanmak üzeredir. Mahkeme kararıyla asılanlar 1054 görünmekle birlikte bu gerçekte daha çok olabilir: E. AYBARS bunun 1500'e çıkabileceğini düşünmektedir: İstiklâl Mahkemeleri, s. 228.

Kuşkusuz mahkeme kararıyla asılanlardan başka Çetecilerin sorgusuz, yargısız astıkları olduğu gibi ordu içinde bile tam bir yetki, sorumluluk ve denetim karmaşası içindeki ortamda mankemesiz ya da meclisin onayı olmadan adam asan komutanlar görülmüştür. Çerkeş Ethem'in ise iç ayaklanmaları bastırırken ne kanlı yöntemlere başvurduğu bilinmektedir. Öyle ki astığı adam sayısı bilinmemektedir.

runlaj yaratmasından da doğmuştur. Bu sorunların başında gelen Bolşeviklik konusu başlıbaşına bir inceleme konusu olmakla birlikte biz bunu yalnız düzenli ordu/ gerilla tartışmasını ilgilendireceği kadarıyla ele almayı, çatışmanın boyutlarını kavramak bakımından kaçınılmaz görmekteyiz. Bu aynı zamanda Kemalit Ordunun günümüze kadar süregelen duyarlılıklarını da gözlememize olanak verecektir.

1919 yılı başında Osmanlı ordusu tam bir dağınıklık içindedir. Disiplin, düzen, hiyerarşi gibi geleneksel askerî değerler alt üst olmuştur. Askerî örgütteki bu gevşeme ve otorite zaafı her çeşit girişime açık bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Ordu sivil kesimin bütün siyasal akım ve entirikalanna açık olduğu için sızmalar, yönlendirmeler ve etkileme çabaları eksik olmuyordu. Nitekim İsmet İnönü o günün önceliklerini sıralarken ilk önce ordunun savaşa hazırlanmasından sözetmekle birlikte aym zamanda orduya siyasetin sokulmaması üzerinde ısrarla durmakta ve milis olgusunu biraz da kuşkuyla bu açıdan değerlendirmektedir.[45]

Kurtuluş Savaşı uluslararası zorunluluklar gereği Kemalistleri Sovyetlere yöneltirken bir yandan egemenliğin kıskançlıkla korunmasına çalışılırken diğer yandan da onlardan yardım alabilmek için hiç olmazsa bir süre bolşevizan izlenimler verme gereği duyuluyor. Bu Sovyetlere açık ortamda bazı sol eğilimlerin filiz verdiği ya da geleneksel siyasetlerin Sovyet taraftarı bir tutumu benimser göründüğü gözlenecektir. Bu akımlara yeni kurulmakta olan bir toplumun yol arayışlarında

---

45 "Orduya siyasetin girmesi için bütün kapılar açıktır", Ulus, 27.5.1968.

ortaya çıikabilmiş tasanlar olarak değinmekte yarar vardır.

Sözfeonusu tasarıların en eskisi kuşkusuz İttihat ve Terakkidir. Savaştan sonra kapanan bu partinin üst yöneticileri Almanya ve Rusya başta olmak üzere yurt dışına gidiyorlar. Çeşitli örgütlenmelerle Kurtuluş Savaşından sonra ülkeye yeniden egemen olmak yönünde çalışma gösterirken bir yandan Sovyetlere yakınlaşmak bir yandan da Kemalistlerin bizzat yapmadıkları bir işi yapmaya girişmek gibi ikili bir çalışma gösteriyorlar: İslâm dünyasını batı emperyalizmine karşı ortak bir savaşa yöneltmek. Nitekim 1920 Eylülünde Baku'da toplanan "Doğu Ulusları Kurultayı"nda ENVER Paşa Kuzey Afrika Devrimcilerini temsil etmiştir. 1921 baharında da Moskova'da Bir İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı Kongresi toplayarak Suriye, Mısır, Trablusgarb, Tunus-Cezayir, Arnavutluk ve Medine'den temsilcilerle (Türkiye seksiyonu: Halk Şûralar Fırkası) Pan-Türkist ve Pan-İslamist bir çelişkili karmaşa oluşturmuştur. Bu arada 15 Mart 1921'de Berlin'de TALAT Paşanm öldürülmesinden sonra bütün İttihat ve T. artıklarım çevresinde toplayan Enver Paşa Anadolu Devriminin tökezlemesini beklerken bir yandan da orada örgütlenmeye çalışıyordu. Fakat Kemalistlerin uyanıklığı diğer sızma girişimlerini engellediği gibi Enver Paşa'ya da fırsat tanımadı.

Yunanlılara karşı sürdürülen savaşın kesin başarıya ulaşamaması olasılığı karşısında Sovyetlerin M. Kemal'e seçenekler düşünmüş olmaları doğaldır. Nitekim Enver Paşa bunlardan biridir. Almanya'dan Moskova' ya geçmiş olan Enver Paşa Kafkasya'ya gelişmeleri yakından izlemek ve belki de gerektiğinde Anadolu'ya geçmek üzere Kafkasya'ya gönderilir. Sovyet Dışişleri Ko-

miseri ÇİÇERİN 17 Ağustos 1921 günü A.F. CEBESOY'a şöyle demektedir: "Rusya'nın eylemsel bir yardım etmek istese de böyle bir olanağı olmadığı gibi Türkiye'nin de bunu istemeyeceğini biliyoruz." ve eklemektedir : "Acaba Enver Paşa'nm sağlayabileceği müslüman güçleriyle Anadolu'ya geçmesi mümkün olamaz mı?"[46]

Sovyetlerin bu gibi beklenti ve yoklamalarına karşılık İttihat ve Terakki bir çeşit solculuk görünüşü altında İslamcılığı da Osmancılığı da hatta Türkçülüğü de karıştırarak eski hayallerin peşinde sürüklenmeye devam edecektir.[47]

İttihatçılar hiç bir zaman bolşevik olmamakla birlikte dayanabilecekleri tek gücün Sovyetler olabileceğini gördüklerinden bolşevizan değilse bile sosyalizan görünüşler ve izlenimler vermekten kaçınmamışlardır.[48]

İttihatçıların kurduğu bir direniş örgütü olan Karakol Örgütü de Enver Paşa ile ilişkilidir., ve bir yandan islam diğer yandan bolşevik yanlısıdır. Bu örgütten ittihatçı BAHA SAİT ile bir Kafkas komünist temsilci bir ittifak antlaşması imzalarlar ve onaylanması için M. Kemal'e yollarlar. (26 Şubat 1920) M. Kemal bunu

---

[46] A.F. Cebesoy, Moskova Hatıraları, s. 229.

[47] İttihatçılar bu hayallerini üçlü bir alanda gerçekleştirmeyi planlıyorlar: Anadolu (Hilafet ve Saltanat dairesinde), Türkistan (Türklük alanı) ve İslam alemi (Araplann bağımsızlaşarak bir konfederasyonda birleşmeleri düşünülüyor). Bu amaçla Halil Paşa Azerbaycan'a, Nuri Paşa Kafkasya'ya. Enver Paşa Türkistana gidiyorlar. Bkz. Talat Paşa M. Kemal mektuplaşması, TEKELİ, 1., İLKİN, S., Milliyet, 29.2.1920.

[48] "Fakat biz komünist değiliz, Hilafet ve Saltanat dairesinde sosyalizm ilkelerine uygun ve halk egemenliğine dayanan bir siyaset izliyoruz." Enver Paşa'nm İstanbul'daki arkadaşlarına mektubundan aktaran: M. TUNCAY, Türkiye'de Sol., s. 121.

sert bir tepkiyle karşılar ve Karakolculara yetkilerini aşmamalarını bildirir.[49]

Enver Paşa çevresinin Kemalist harekete karşı yönelttikleri başlıca eleştirilere gelince, ki askerî olanları bizi doğrudan ilgilendirecektir, oldukça çelişkili eleştirilerdir. Bir yandan kemalist kadronun kendilerinin engin deneyleri yanında yetersiz kaldığı, M. Kemal'in kişisel 'diktatörlüğü', 'asker partisi elinden ülkeyi kurtarmak gerektiği' ileri sürülmekte ve böylece geleneksel orduya karşıymış gibi izlenim verilmekte öte yandan sınıf temeline dayanan ordu anlayışına da karşı çıkılmaktadır.[50] Sonuç olarak kesin bir İttihatçi ordu anlayışı saptamak zordur. Belki de kişisel hırslarla çağın gerisinde kalmış ideallerin yarattığı bir şaşkınlıktır bu.

Böyle bir ideolojik konumdaki Enver Paşa bir yandan aracılarla Anadolu ordularına sızmaya çalışırken diğer yandan kendisi de Anadolu'ya geçmek için fırsat kollamaktadır. Hatta kılık değiştirerek bir er gibi kendine yakın birlikler içinde Trabzon yoluyla Ankara'ya varıp M. Kemal'i devirmek gibi tasarılar kurar. Ama bütün bunlar, sayısız tehditler altındaki M. Kemal ve çevresini endişelendirmeye yeter. M. Kemal açıkça Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesini yasaklar. Bazılarına göre Sakarya Savaşının yenilgiyle sonuçlanması halinde Enver Paşa'yı Anadolu'ya geçmekten kimse alıko-

---

« AVCIOĞLU, D., Millî Kurtuluş Tarihi, s. 486-487.

[50] İttihatçıların ordu konusundaki tutarsızlıklarını vurgulayan iki cümleyi M: Tuncay'dan aktarıyoruz: "... bir ulus asker etkisinden ve medrese ruhundan kurtulmayınca ilerlemeden ve emansipö olmadan çok uzak kalır", "Türkiye'de Kızılordu gibi, belirli bir smıf temeline dayanan bir ordu da kurulamaz." İttihatçı Küçük Talat (Muşkara) ve Nail Beylerin M. Kemal'e 22.10.1922 tarihli mektubundan, y.k., s. 112 ve 117.

yamaz ve büyük olasılıkla bir iç savaşın başlamasına yol açardı.[51]

Sovyetler Kemalist hareketin başarısızlığı olasılığını düşünerek elde yedek bir güç olarak tuttukları Enver Paşa'yı Sakarya savaşından sonra tümden yalnız bırakmışlardır. O da yaşamını acı bir serüvenle noktalamak üzere Orta Asya içlerine koşacaktır.

Unutmamak gerekir ki Enver Paşa kendi başına bir mit olmuştur ve Ordudan Meclise kadar azımsanamayacak kişi ve çevreler kendisine bağlı kalmıştır.[52] Bu bakımdan Kemalistlerin oldukça çekindikleri bir rakip oluşturmuştur.

Komünist olmadıkları halde bolşeviklerin belirli bir desteğiyle varlık gösterenler yanında bir başka dış kaynaklı rakipde M. SUPHİ çevresidir. Doğrudan doğruya Sovyet himaye ve taraftarlığıyla tanınan bu çevre Baku'yu ele geçirdikten sonra Kemalist hareketi destekler görünerek Anadolu'ya yönelmeye başlamışlardır. Sızmalarla kendiliklerinden örgütlenmeye ve propagandaya girişmeleri ise Kemalistler için bağışlanmaz bir suç olmuştur. Çünkü Suphi çevresinin simgelediği şey onlar için en kabul edilmez olandı: kendi denetimleri dışında üstelik dış bağlantılı bir yığın hareketi![53]

---

sı SELEK, S., Anadolu İhtilâli, c. II, s. 2275.

52 Örneğin Anadolu'yu dış dünyaya bağlayan pek az sınır kapısından biri olan Trabzon uzunca bir süre Enver Paşa'nın kalesi olmuştur. M. Suphi'nin boğulduğu geminin kaptanı Yahya Kâhya üç yüz kişilik birliğiyle sonuna kadar Trabzonda Enver Paşa'nın varlığını temsil etmiştir.

53 HARRİS, G., The Origins of Communism in Turkey, s. 60-61. Suphi çevresinin dış bağlantılılığı öylesine açıktır ki ayrıntılı kanıta başvurmak bile gereksizdir. Bir belgeyle bu çevrenin kuruluşunun bile dışarda gerçekleştirildiğini belirtmek-

Sovyetlerin Kemalistlerden başka Enver Paşa ve M. Suphi yanısıra düzensiz ordu iddialarını zirveye ulaştıracak olan **Yeşil Ordu** (Y.O.) ve onun komutanı Ethem üzerinde de bazı gelecek umutlan taşıdıkları ve bunun için de bu hareketin gelişmesini de yakında izledikleri kesindir.

Bu konuda Ethem'in iddiaları bütün kuşku götürürlüğüne karşın Sovyetlerin kendisine vermiş olabilecekleri umutları dile getirmesi bakımından anlamlıdır: "Moskova yoldaşları Türk ^Devrim ileri gelenleri arasında beni daha güvenilir buluyorlardı ve bu kanılarını açıkça ortaya koymuşlardı."[54] Burada birinci noktada bir parça gerçek payı varsa da ikincisine ilişkin bir kanıt bulmak olası değildir. Sovyetlerin dışarda Enver Paşa ve Mustafa Suphi içerde de Çerkez Ethem'i Kemalistlerin yenilmesi olasılığına karşı yedekte tuttukları düşünülebilir. Ama, açıkça ve öncelikle M. Kemal üzerine oynarken onun karşıtlarına güvendiklerini açıklamaktan herhalde kaçınacaklardı. Nitekim Ethem'den de Enver Paşa'dan da kendilerine daha yakın sayılan Mustafa Suphi'lerin öldürülmesine bile Raison **d'Etat** gereği seyirci kalmışlardır. Çünkü Sovyetler de biliyorlardı ki o günkü Türkiye'de komünizm bir kitle hareketi olmaktan çok bunalımlı uluslararası ilişkilerin elverişli kıldığı bir ortamın geçici ve zorlama bir ürünüdür. Bu yüzden Anadolu hareketinin müslüman dünya gö-

---

le yetinelim: 13.8.1920'de Beyazıt'tan gönderdiği bir raporda şöyle demektedir :"Bakû'da Komünistler tarafından Türkiye için önceden Azerbaycan'da bulunan Türklerle tutsaklardan bir kısmından bir Türk Bolşevik Birliği kurulmaktadır. Miktarı bine yakındır. Örgüt ve yönergesi ile propagandalar Ruslarmkinin aynıdır." Bu ve diğer birliklere de M. Suphi sahip çıkmaktadır; bkz. K. KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, s. 850.

" Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 109.

zünde kazanmakta olduğu prestiji, onları tümüyle kendi yanlarına çekemeyeceklerini bilerek hiç olmazsa geniş bir Doğu-Müslüman kesimi Batıya karşı başkaldırmakta bir öncü-araç olarak kullanmakta yarar umuyordu. Ancak kaynaşan bir Anadolu'da yalnız bir seçeneğe oynamak verimli bir politika olmayacağından Sovyetler de Kemalistlerin dışındaki güçlerle de üiş"ki kurmayı unutmuyorlardı.

Daha önce de değindiğimiz gibi M. Kemal'in Uluslararası ortam karşısında ikili bir hesabı vardır : Bir yandan Sovyet Devrimine taraftar görünmek, hatta gerekirse bu rejimi benimsediğini ilan ederek ya da en azından "Batı emperyalizmine karşı savaş açtığını" ileri sürerek Sovyetlerden yardım almak; öte yandan Anadolu'nun sovyetleşmekte olduğu tehdidini Batılılara aigılatarak üzerindeki Batı baskısını kaldırmak ya da azaltmak.

1. Dünya Savaşı sonrası ortamda görülen değişiklikler ve Kurtuluş Savaşı yeni Türkiye'nin kuruluşunda ortaya atılan toplum önerilerinin biçimlenişi ve değerlendirilişi üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Uluslararası ortamın başlıca değişik öğesi henüz tamamen gerçekleşmemiş olan Sovyet devrimidir. Kurtuluş savaşı önderleri bunalım ve çaresizlik içinde bu devrime yakınlaşmada yarar görüyor. Değişik düşüncelerle Sovyetler de Türkiye'ye ilgi duyuyor. Daha Büyük Millet Meclisi açılmadan önce Türk ve Sovyet yetkilileri verdikleri demeçlerle bir yakınlaşma olasılığının ilk belirtilerini dile getirmektedirler.[55]

Diğer yandan Kurtuluş Savaşının ilk aşamasında yüksek komuta arasında her konuda olduğu gibi Sov-

55 Türk-Sovyet İlişkileri için zengin kaynakça bu adı taşıyan S. YERASİMOS'un yapıtıdır.

yetlerden yardım alınması ve rejim sorunu üzerinde yoğun bir yazışmaya tanık olmaktayız.[56]

Bu yazışmalardan ilginç sonuçlar çıkarılabilir. En önemlisi; M. Kemal de dahil bir çok komutan Bolşevizmin Türkiye koşullarına uygulanmasında karşılaşacağı zorluk ve isteksizliklerine karşın bağımsız bir Türkiye için gerekirse bir çeşit Bolşevizm'e bile geçilebileceği üzerinde durmuşa benzemektedirler.[57] Tutucu sayılabilecek komutanlar bile "Bizim düşmanlarımızın düşmanı olduğundan (Sovyetlerle) müttefik olacağımızı" açıkça halka ve orduya duyurmaktadırlar.[58]

Artık bilinen bir gerçektir ki bu yarıyarıya gerçek yarıyarıya göstermelik olan bolşevik yanlısı tutumun bir amacı Sovyet yardımını güvence altına almaksa diğeri de Batı dünyasını bolşevikleşme tehdidiyle korkutmak olmalıdır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin görevlendirdiği temsilcilerin görüşmeleri Sovyet yardımı olasılığını ortaya koymakla birlikte bu yardımın yeni Türk rejiminin biçimlenişine ne ölçüde etki yapacağı henüz bilinmemektedir.

Sonradan gözardı edilmek istenen bir gerçek iyice bilinmek ve anlaşılmak durumundadır: Mutlaka Bolşeviklik gerekecekse Türk komutanları Bağımsızlık

---

56 Önemli konular komutanlar arasında geniş bir görüş alışverişinden sonra karara bağlanmaktadır. Hatta ordunun kuruluşu bile bir çeşit "askerî demokrasi" yöntemiyle yürütülmektedir: "Komutan atanırken kimin emrine verilecekse onu kabul edip etmeyeceği soruluyordu"; İ. İNÖNÜ, Ulus, 28.5.1968.

57 "Bağımsızlığı yitirmektense bolşevik olmayı yeğ tutmak" benzeri sözler Kemalistlerin herkese duyurmak istedikleri bu niyetlerini yansıtmaktadır. Bkz. B. ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. I, s. 378.

58 KARABEKİR, K., İstiklâl Harbimiz, s. 21.

korunduğu takdirde bu fiyatı ödemeye razı görünmektedirler.[59]

Türk-Sovyet yakınlaşmasının en açık ve tartışmasız sonucu uluslararası ilişkiler alanında gerçekleşecektir. Türkiye'nin doğusunda Sovyetlerin henüz tam egemenliklerini yerleştiremedikleri İngiliz etkisindeki Türkistan, Ermenistan ve Gürcistan bölgelerinde ortaklaşa askerî girişimlerde bulunulması her iki tarafça da uygun bulunmaktadır. Bu bağlamda Doğu Cephemizin subayları başka işbirliği örnekleri yanısıra Batum'da Bolşevik devrimi yapılmasına katılmak ve 1920 ilkbaharında DENİKİN'in Beyaz Ordusunu yenen 11. Kızıl Ordunun komutasına girmek gibi ciddi ortak eylemler yapmışlardır.[60]

BMM'nin açılışından hemen sonra M. Kemal'in LENİN'e çektiği telgrafla ilk resmi ilişkiler başlamış olur. Bu telgrafta Emperyalizme karşı işbirliği için para ve askerî yardım istenmektedir. Yine Sovyetlere gönderilen ilk resmî kurula verilen direktiflerin ikincisi anlamlıdır : "Türkiye'nin amaç; şimdiki ulusal sınırları içinde ve dışarda tam bağımsızlık içinde ve bu ilkenin gerçekleşmesi koşuluyla Rusya ile gelecek ve kader birliği yapmaktı."[31] Birinci maddede adı geçen ittifak öne-

---

59 TUNCAY, M., Türkiye'de Sol Akımlar, s. 100. M. Kemal bile Bolşevizmi "İslâmiyetin en yüce kural ve yasalarını içeren" bir düzen olarak kabul etmektedir: Zabıt Ceridesi; c. 3, s. 186. (14.8 1920)

60 HARRİS, G., The Origins of Communism in Turkey, s. 59. Mecliste Ermeni saldırılarına karşı "Rus Hükümetinin Kızıl Ordusu ile B.M.M. Ordusu Nahcivan'da birbirleriyle maddeten birleşmiş oldu." haberi verilince (Alkışlar) olduğunu tutanaklardan öğreniyoruz. Zabıt Ceridesi, c. 3, s. 187.

61 M. Kemal gizli bir Meclis toplantısında kurtuluş ve savunma için asıl dayanağın dışarda değil içerde aranması gerek-

risi Sovyetlerce dikkate alınmayacaksa da bilinen Sovyet yardımı başlatılacaktır.

Aslında ne inanarak ne de istereyerek Bolşevik olmak sözkonusudur. Başlıca amaç kurtuluşu güvence altına alacak maddi destek sağlamaktı. Bunun için çok şey yapmaya hazır olunsa da her şeyiyle bolşevik bir rejimi benimsemek olası değildir.[32]

Bu, Sovyetlere açık ortamda orduda olsun halkta olsun sınırlı da olsa bazı bolşevizm eğilim ve davranışlar gözlenmektedir.[52] Hatta komutanlar arasında Sovyetlerle birlikte evrensel bir devrime katılmaktan sözeden bugünkü dille Troçkist tezler bile dile getirenler vardır.[63] Zaten M. Kemal'in büyük çaplı önderliği de burada kendini göstermektedir. Disiplin ve hiyerarşinin söz ve düşünce çeşitliliğini bastırması gereken bir kurum içinde bile doğru kararı verebilmek için ve bu karara onu uygulayacak olanların gönüllü katılmalarını sağlamak için neredeyse bir çeşit "askerî demokrasi" denemekten çekinmemektedir. Onun Kurtuluş Savaşı boyunca yapmış olduğu yazışmaları üzerinde yaptığımız bir incelemede bu yazışmaların büyük çoğunluğunun komutanlar ara-

---

tiğini belirttikten sonra şöyle demektedir: "... Biz Yürütme Kurulu, Bolşeviklik Rusyasıyla ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz.", bkz. G.C.Z. c. I, s. 48. Başka bir gizli toplantıda da "Bizim bakış noktamız, bizim ilkelerimiz herkesçe bilinmektedir ki Bolşeviklik ilkeleri değildir." demektedir. Zabıt Ceridesi, c. 3, s. 187 (14.8. 1920).

[62] AVCIOĞLU, D., bolşevik seçeneğinin tutucu çevrelerde bile nasıl ciddi ciddi düşünüldüğünü o günün konuşma ve yazışmalanyla sergilemektedir. Bkz. Millî Kurtuluş Tarihi, c. II.

63 56. Tümen Komutanı Bekir Sami (Günsav), saptayan: R.N. ÎLERİ, Atatürk ve Komünizm, s. 47.

smda geçtiğini ve bunun iki yönlü, yoğun bir görüş alışverişi biçiminde yapıldığını gözlemiş bulunuyoruz.[34]

Ordunun birliğini devlete başkaldırmış bir komuta altında tutabilmek için ister istemez tabana belirli bir söz ve davranış hakkı tanıma gereği bazı riskleri de birlikte getirecektir. Nitekim çeşitli birliklerde bazı kural dışı biçim ve gösteriler başgösterir. Birliklerin flamalarında, subayların giysilerin İslâm ve Komünizmi çağrıştıracak biçimde yeşil ve kırmızı renkler görülmeye başlar. Tabanda ve kendiliğinden ortaya çıkan bu gibi özentiler giderek üst düzeyde de hoşgörülür, benimsenir olmuştur.

K. Karabekir bile Bolşeviklere özenerek apoletlerini omuzdan kola indiren askerleri kınamak yerine bunu kurallaştırıyor.[65] Mecliste bile kırmızı püsküllü fes, çelenli kalpak v.b. giyimler siyasal eğilim belirten moda olarak görülüyor. Aynı bağlamda "yoldaş" hitabının M. Kemal'in kullanmasına kadar yaygınlaşması ilgi çekicidir.

M. Kemal'in Türkiye'nin toplumsal geleceği üzerinde sola açık bir kapı bıraktığı yakın arkadaşlarına

---

64 BOZDEMİR. Mevlüt, M. Kemal'in Muhatapları, yayınlanmamış inceleme.

65 Subay apoletlerinin değiştirilmesi üzerine çıkan dedikoduları soruşturan Genel Kurmay Başkanının yazısına verdiği karşılıkta şöyle demektedir: "... 11. Fırka Komutam Cavit Beyin birliğinde subayların Bolşevik simgeler takıverdiklerini ve erlerin de başlarına Bolşevikler gibi yıldız taktıklarını haber aldım. Bundan başka aynen Kırmızı Ordu simgelerinin takılmasını da sakıncalı gördüm. Bir önlem olmak ve aynı zamanda en küçük ayrıntının bile emirsiz yapılmasına müsaade olunmayacağım anlatmak için takılan Kırmızı Ordu simgelerini kaldırmak yerine Millî Savunma Bakanlığına sunduğum simgeleri taktırdım." İstiklâl Harbimiz, s. 8,61.

yazdığı mektup ve telgraflarda kullandığı içten anlatımlardan da çıkarılabilir. A.F. Cebesoy'a gönderdiği bir yazıda toplumsal dönüşümlere açıklık ya da kapalılıktan çok bunun zamanlaması ve yöntemi üzerinde durarak; "Durumu belirttiğim gibi Doğu ve Batı ile belirli bir sonuca varmadan devrimlerden (inkilâbat) kaçınmak ve dolayısıyla M. Suphi yoldaşa da yazdığım gibi ne yapılacaksa hükümet aracılığıyla yapmaktır."[36] demektedir. Yine K. Krabekir'e yazdığı bir yazıda şöyle diyor : "Eğer komünizm kabul edilmek gerekirse bunu ancak Millet Meclisi kabul edebilir. Bir takım istek, ve devrimlerle (ihtilâller) olmaz."[37]

Açıkça anlaşılıyor ki Komünizm'in benimsenmesinden çok bunun yol ve yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Siyasal bakımdan önder seçkinlerin denetimi hukuk bakımından ise bir çeşit meşruiyet anlayışı kemalistlerin her çeşit seçiminde ilk koşuldur.

Kurtuluş seçenekleri düşünülürken M. Kemal'in kendisi değilse bile Kurmay İstihbarat ve Siyasiyat Şubesi Müdürü HÜSREV (Gerede) Bey'in Amerikan mandasını 'ehveni şer' ve 'en son kurtuluş çaresi' olarak düşündüğü anlaşılmaktadır.[38] Fakat daha önce Bolşeviklerle yardımlaşma seçeneği sonuçlandırılmalıdır, "sınır-

---

66 CEBESOY, A.F., Millî Mücadele Hatıraları, s. 475.

67 KARABEKİR, K. İstiklâl Harbimiz, s. 834.

68 Hüsrev Beyin 7 Haziran 1919'da K. Karabekir'e yazdığı mektup, bkz. y.k., s. 61.

K. Karabekir belge-kanıt göstermeden "İstila felaketinden kurtulmak için yalnız Bolşeviklik değil, Amerikan mandasını kabul fikrinin de M. Kemal Paşa ve çevresi tarafından kabul edileceği görülecektir" demektedir, aynı yer, s. 58.

K. Karabekir "ulusal güçle sonuna kadar uğraşmakta" kararlı görünüyorsa da yine de Amerikan mandası için kendisi da "en son bir kurtuluş yolu olabilir" demektedir, bkz. s. 58.

daş olup düşman saldırısına karşı koymayı sağlamak için silah, cephane, erzak almak yönlerini sağlam kazığa bağlamak gerekir."[39]

Gözlendiği gibi Bolşeviklik karşısında oldukça gerçekçi ve dikkatli bir yaklaşım sözkonusudur. Olasılıklı zamanlama diyebileceğimiz ve her şeyi yeri ve zamanı geldikçe ele almak ve koşulları kesin olarak zorlamadan hiç bir şeyi zamanından önce benimsememek gibi bir yöntem izlenmektedir.[70]

M. Kemal Komünizm konusundaki en hayırhay mektuplarından birinde 'Kazan, Ornburg, Kırım, v.b. islam halk bunu kabul ettiğini" ve dolayısıyla ülke için bir sakıncası olmayacağını belirttikten sonra, yine de bolşevikleşir görünerek nasıl İtilaf güçlerini ülkeden uzaklaştırabileceklerini yazmaktadır.[71] Demek ki M. Kemal çeşitli aşamalardan oluşan bir strateji tasarlamaktadır. Bu stratejinin en son istenmeyen aşaması belki Bolşeviklik olarak düşünülmektedir ama böyle bir durumda kesin olan şey de bu seçeneğin çok belirgin koşul ve sınırlarla seçileceğidir.

---

69 y.k., S. 62.

70 Bu yöntemi dile getiren en güzel örneklerden biri de M. Kemal'in Talat Paşa'ya yazdığı mektuptur: "Bolşeviklerle ilke ve yorumda birlik konusunu bugün için kolay görmemekle birlikte kesin zorunluluk durumunda (da) tasarlamadığımız söylenmemiştir. Dolayısıyla, yurdumuzu parçalanmak ve ulusumuzu İngiliz boyunduruğu altında görmek gibi uğursuz bir olasılık karşısında Bolşevik ilkelerini fiilen uygulamada kurtuluş yolu tahmin olunursa uygulama yönündeki zorluklara karşın bugün egemen olduğumuz güce dayanark o yola da başvurmak gerekebilir." TEKELİ, t, İLKİN, S.. Milliyet, 15-23 Mayıs 1968.

71 KARABEKİR» K. İstiklâl Harbimiz s 58

Sonuç olarak Kemalistler Amerikan Mandasından Bolşevikliğe kadar bütün seçenekleri birer birer değerlendirmekte ya da taktik nedenlerle öyle görünmektedirler. Tartışılmaz gerçek ise onların kesin bağımsızlığı temel aldıklarıdır.[72]

Bütün bu yaklaşımlar içinde Ordu olgusunun yeri nedir? Her şeyden önce daha önce de değinildiği gibi bağımsızlık genel tutumu bütün ayrıntılara yansıyacaktır. Gerçi yer yer bir çeşit "Finlandizasyon"u bile göze alacak bir çaresizlik psikolojisi görülmektedir. Ancak bu Sovyet yanlısı tutum dış politikada ve savaş alanlarında kaçınılmaz bir gerçekçiliğin anlatımı olduğu gibi iç politikada da dış ilişkileri geliştirmek için hiç olmazsa zedelememek için başvurulan geçici bir hoşgörü olmalıdır. Ancak bu hoşgörünün de bir sınırı olacaktır. Dışardaki Sovyet yanlısı politika içerde komünizan örgüt ve eylemlere bir süre için elverişli bir ortam sağlıyacaktır ama çok geçmeden bu örgüt ve eylemlerin içinden ve dışmdan sıkı denetimleri gerekecektir.

Görüyoruz ki Kemalist kaygı ideolojik bir içerikten çok öncelikle ulusal bağımsızlık ve askerî değilse de seçkin kadronun duruma egemen[73] olmasını önleyecek ve her çeşit denetimsiz siyasal taban hareketi üzerinde toplanmaktadır. Bu iki kaygı giderilebilse "Bolşevik bile olunabilir." Çünkü bağımsız ve egemen olunduktan sonra istenirse bolşeviklikten dönülebilir, istenirse kendi anlayışına göre bir uygulama yapılabilir, v.b. Oysa ulusal görünüşler altında gerçek ve tam bağımsızlıktan yoksun kalınırsa işte o zaman her şey olabi-

---

[72] İsmet Beyin deyimiyle bile Manda "Parçalanmamış bir Türkiye" koşuluyla benimseniyor bkz. y.k., s. 60 ve 176.

[73] Buradaki egemenlik ulusal egemenlikten çok Kemalist egemenliktir.

lir. Bu yüzdendir ki askerî yardım olarak önce 'gerekirse' askerî birlik yardımı bile istenmesi düşünülürken bu yardımlaşmanın Kemalistlerin denetimi dışında bazı güç odaklarının oluşmasına ya da güçlenmesine yol açması endişesine kapılmışlardır. Örneğin K. Karabekir 13 Nisan 1920'de M. Kemal'e yazdığı bir mektupta "Toplumsal ve yönetimsel ve bolşevikliğin aydın ve ileri gelenleriyle, yavaş yavaş ve sindirerek uygulanmasını önererek özerkliğin gereğini" vurgulayarak "Herhalde ulusun ve islamların Bolşevizm ilkelerini kendi benimseyiş biçimine göre saptaması, benimsemesi ve geliştirmesi ve bu benimseme ve geliştirme keyfiyetinin de ulustan ve yetkililerden (esbab-ı selâhiyet) alınması gerekir" diye yazmaktadır.[74]

Kemalistlerin bağımsızlıkçılığı ve tekelciliği salt bolşeviklere ve yandaşlarına karşı değil aynı zamanda kendilerine rakip çıkabilecek her kişi ve topluluğa karşıdır. İslamcılara, ittihatçılara, mandacılara ve gerillacılara da aynı kıskançlıkla bağımsızlık ve egemenliklerini savunmaktadır.[75]

Özelikle ordunun dış baskı ve sızmalardan uzak tutulması Kemalist duyarlılıkların başında gelir. Bu du-

---

74 KARABEKİR, K., İstiklâl Harbimiz, s. 623.

75 M Kemal Talat Paşa'ya yazdığı mektuplarda bu tutumunu açıkça dile getirmektedir: "Türkiye'deki çalışmanın tarihsel sorumluluğu özel girişim ve eylemlerim ile (doğrudan) ilgili bulundurulunca oy ve görüşüm dışındaki girişimlere karşıyım... Yabancılarla bile yapılacak her türlü ilişki ve anlaşmalarda son söz ve **son karar** buraya bağlı olunmalıdır." Başka bir mektubunda da ordu konusundaki egemenliğini ve güvenini karşısındakine sanki bu yönde bir umut ya da girişimde bulunmayın dercesine anımsatmaktadır. "Ordu başlarındaki büyük komutanlardan son erine kadar istisnasız örgüt kadrosuna dahildir." 29.2.1920, Milliyet 19 Mayıs 1976.

yarlılığı yadırgamamak gerekir. Çünkü her ne kadar Sovyetler Kemalist hareketi Türk solunun baskı altında tutulduğu zamanlarda bile desteklemişlerse de öte yandan kendilerine bağlı yerli ve yabancı öğeler üzerinde Kemalistleri gözden çıkaracak bir etkileyim kurma girişiminden de geri kalmamışlardır. Örneğin Lenin 14 Aralık 1920'de Erivan'a çektiği bir telgrafta "Türkiye'de özellikle M. Kemal'in Ordusunda Sovyet propagandası yapılması için İsrar edilmeli ve Kemalistlerin iki yüzlü subaylarının içyüzünü ortaya koymalısınız." yönergesini vermektedir.[73]

Bu ve bu yönde görülen eylem ve girişimlere karşı Ordu içinde ve dışında dikkatli bir koruyucu politika geliştirilmektedir. Önce dışa karşı sürekli uyarmalar ve dikkat çekmelerle kendilerini aşarak girişilmek istenen örgüt ve eylemler önlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda BMM başkanı olarak M. Kemal'in M. Suphi'ye yazdığı bir mektupta "...örgütünüzün yalnızca BMM Başkanlığıyla ilişki kurup sürdürmesi gerekir. Türkiye içinde uygulanacak her çeşit örgüt ve devrimler **ancak bu kanalla** yapılabilir." demektedir.[77]

Öte yandan Erzurum'da "bir halk hükümeti kurmak ya da erler arasında sovyetizan girişimlerde bulunmak gibi durumlar karşısında alman tavır da **aynı** biçimde kesindir; K. Karabekir yanındaki komutanlarına sözlü ve yazılı olarak şu emri veriyor : "Baku'daki Türk Komünist Partisinin ülkemiz içinde Milet Meclisinin bilgisi olmadan küçük rütbelilerle **ya da halk ile**

---

[76] İngiliz Belgelerinden aktaran: M. TUNCAY, Türkiye'de Sol... s. 234.

[77] Dışişleri Bakanlığı arşivinden aktaran: F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist Komünist Faaliyetler, s. 223-225

örgüt kurarak icraata kalkışması felaket olur. Bütün gücümüzün sarfiyle her şeyin Milet Meclisince yukardan aşağı yapılmasını sağlamak görevimizdir...."'[78]

Kemalistlerin içte ve dışta kıskançlıkla korumaya çalıştıkları bağımsızlık kendini en iyi Bolşeviklerle olan ilişkilerde gösterir. M. Kemal ve çevresi her durumda karar bağımsızlıklarını sonuna kadar savunmuşlardır.

M. Kemal TBMM Başkanı olarak M. Suphi'ye yazdığı bir mektupta "...örgütünüzün yalnızca BMM Başkanlığıyla ilişki kurup sürdürmesi gerekir, Türkiye içinde uygulanacak her çeşit örgüt ve devrimler ancak bu kanal aracılığıyla yapılabilir." demektedir.[79]

K. Karabekir değişen siyasal duruma göre Sovyet ve Bolşevik çevrelere karşı belirli bir hoşgörü göstermekle birlikte 'Erzurum'da bir halk hükümeti kurmak, erler arasında bazı girişimlerde bulunmak gibi' sovyetizan eğilimler karşısında da tavrı kesindir : yanındaki komutanlarına sözlü ve yazılı olarak şu emri veriyor : "Baku'daki Türk Komünist Fırkasının ülkemiz içinde Millet Meclisinin haberi olmadan küçük rütbelilerle ya da halk ile örgüt kurarak eyleme kalkışması felâket olur. Bütün gücümüzün sarfı ile her şeyin Millet Meclisince yukardan aşağı yapılmasını sağlamak görevimizdir." (3 Ağustos 1920)[80]

W KARABEKİR, K. İstiklâl Harbimiz, s. 834.

ra TEVETOĞLU, F., TÜRKİYE'de Sosyalist ve Komünist Faaliyet-[1]
. ler, s. 223-225.

80 KARABEKİR, K., İstiklâl Harbimiz, s. 834. Nitekim, M. Suphi 1920 sonunda Anadolu'ya girer girmez kendi hesabına çalışmaya başlıyor. Doğu Cephesindeki askerî birlikler içinde hüo re çalışmalarına girişiyor. Bu yüzden Kars'ta iki arkadaşının tutuklanmasına yol açıyor. HARRIS, G.S., The Origins of Communism in Turkey, s. 90.

Bolşeviklik karşısındaki bu dikkat ve duyarlılık yalnızca bir niyet olarak kalmayacaktır. İçerde, dışarda Bolşeviklerle ilişkilerde egemenliği onlara kaptırmamak için gerektiğinde protokol düzeyinde bile titizlik gösterilecektir. Bunu ilk Sovyet temsilcilerinin Türkiye' ye gelişinde olduğu gibi çeşitli görüşmelerde de gözleyebiliriz :

"30 Ağustos'ta Bolşevik sefareti birinci kademesi Hasankale'ye geldi... Internasyonal Bolşevik marşını okudular... Bir şeye karışmamak üzere misafir otursunlar..."[81] Gn. Kur. Bşk. İsmet Paşa K. Karabekir'e verdiği karşılıkta daha sert bir tutum sergiliyor : "Gelen Rus hey'eti bir sefaret heyeti değil ülkemizde örgütlenme ve devrimle ülkenin yönetimini els almaya görevlendirilmiş bir kurul görünümü vermektedir. Beyazıt'a telgraf görevlisi ve makinesi bırakmaları anlaşılamaz ve kabul edilemez." diyerek Sovyet telgraf görevli ve makinelerini yasaklıyor. (2.9.1920)[82]

Yine K. KARABEKİR 14 Eylül 1336 tarihli Rus sefaret kuruluyla yaptığı görüşmeleri aktaran yazısında "Ülkemiz dahilinde açıktan açığa bolşevik propagandasına'henüz başlanması ve bolşevik kurallarının bilinmemesi suçu daha çok Moskova'nındır... Oysa iki ulus arasında imzalanmış bir şeyimiz olmadığı gibi Doğu yolu da emperyalist Taşnaklar elinde kapalıdır. Bundan başka uygulanacak yöntemler o ülkeye göre olmalıdır..." diyerek Türkiye'de sermayenin yabancı azınlıklarda, olduğu, topraksız köylü olmadığı faizin de kolaylıkla kaldırılabileceğini belirterek işi devrim konusundan dış güvenlik konularına çekmeye çalışmaktadır.[83]

---

sı KARABEKİR, K., y.k., s. 864.
82 KARABEKİR, K, y.k.. s 871
B3 KARABEKİR, K., y.k. s «84

Görüldüğü gibi dışta da içte de özerk davranabilme kaygısı ulusal güçlerin başlıca sorunudur. Bu kaygı en yüksek noktasını düşünülebileceği gibi ordu konusunda bulmaktadır. Bunu M. Kemal'in Resmî Türkiye Komünist Fırkasının kuruluşunu Ali Fuat Cebesoy'a çektiği şifreli telgrafla duyururken görmekteyiz : "Ordunun her vakitten çok büyük bir inzibat ile komutanların elinde bulunmasına son derece dikkat ve önem göstermelidir. **Komünizm akımı nihayet ordunun en büyük komutanlarında kalmalıdır."**[84]

Burada hem seçkinci tutum, hem jakoben anayış, hem de **bağımsız** kalma isteği üstüste çakışır biçimde anlatıma kavuşmuştur.[85]

Sonuç olarak hiç olmazsa ulusal güçlerin kurtuluşu güvence altına alamadığı ilk aşamada bir çeşit "Finlandiyalaşmış bir Kemalist Sosyalizm" olasılığının ufukta göründüğü söylenebilir. M. Kemal için bu kuşkusuz en iyi durum olmaktan çok uzaktır. Çünkü onun ödünsüz ulusal bağımsızlıkçılığı bilinmektedir. Ayrıca ne denli Batı'ya karşı savaşırsa savaşsın yeni Türkiye'nin geleceğini yine Batı'da görmektedir.

"Bizi dünya tanımazsa Komünistlerle birlik olup, kurulan yeni dünyada yerimizi alırız. Fakat ülkeye yabancı eli sokmayız. Görüşümüzde içteniz, bu bir oyun değildir. Ama ne olursak biz oluruz, asla yabancı eli karış-

---

sa CEBESOY, A.F., Millî Mücadele Hatıraları, s. 509.

[85] Görüldüğü gibi gerilla konusunda denetçi tutum genel olarak komünist örgütler için de geçerlidir. Resmî TKP'nin kuruluşu amaçlarının içe dönük olanı M. Tuncay'ın deyimiyle "Yönetim birliğini sağlamak için, bunların... biraraya toplanıp ayıklanmaları... ve kontrolsüz yayılmalarının önlenmesidir" Bkz. yjs., s. 130.

tırmayız."[83] derken herhalde Batı'ya Bolşevikleşme tehdidini duyuruyor fakat aynı zamanda Sovyetlere de olası bir "Bolşevikleşme"nin vazgeçilmez koşulunu hatırlatıyordu : Bağımsızlık.

Kurtuluş Savaşı belgelerinde sayısız örneklerini gördüğümüz seçkinci (cadro-centriste), merkeziyetçi (jacobin) ve tepeden inmeci (dirigiste) siyasal değer ve davranışların en tipik örneklerinden biri de M. Kemal'in Mecliste Baku Kurultayına katılma konusundaki sözleridir : "Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, her şeye katılırız. Yalnız biz gideriz."[87] Nitekim yukarda belirttiğimiz gibi Komintern'e bile gitmek istemişlerdir. Çünkü gitmedikleri kongrelerde istemedikleri şeyler söylenmektedir.[88]

Belli ki Kemalistler içe ve dışa karşı 'ulusal kurtuluşun gerçekleşmesinden sonra komünistlik seçeneğini de hayırhah bir tutumla dikkate almak ya da alır görünmek' taktiğiyle davranıyorlardı. Bunun için bir yandan resmî Komünist organlarında "yönetici organlarımızın rızasını almadan kendi başlarına gelmiş olan (komünist)

«s Aktaran: M. TUNCAY, y.k., s. 176.

87 TBMM Zabıt Ceridesi, 14.8.1920, c. III, s. 189.

»s Örneğin TKF'nın (10 Eylül 1920 Baku) Birinci Kongresinde ileri sürülen istekler arasında (3.) Jandarma yerine, halk tarafından seçilen Milis örgütünün kurulması da vardır. 221 Kayserili İsmail Hakkı TKF Baku kongresinde düzenli/düzensiz ordu, subay/er ve halk savaşçısı çelişkilerini dile getirerek **"...sırmalı paşaların** pek çok sözlerini dinledik. Fakat bu sözler Anadolu köylüsüne hiç bir yarar vermedi... Biz Türkiye' deki işçilere ve rençberlere dayanıyoruz. **Cihan proletaryası bizimle beraberdir. Üçüncü Enternasyonal bizim dayanağımızdır."** demekte ve böylece başka konularda olduğu gibi ordu konusunda da Kemalistlerle komünistlerin uzlaşmaz çelişkilerini sergilemektedir. Bkz. M. TUNCAY, y.k., s. 266.

ajitatör ve propagandacılarla savaşmak gereğinden sözettirir/yazdırırken öte yandan hem seçkinci hem ulusalcı bir anlayışın en güzel örneğini anlatıma kavuşturuyorlardı : "Bolşevizmi Türkiye'ye yalnızca ancak Türkler getirebilir ve Bolşevizm ancak tepeden getirilebilir.[89]

1920 sonlarında Anadolu'da bir kaç yönden başlayan komünizan eylemler Kemalistleri rahatsız etmektedir. Bunu önlemenin yollarından biri olarak kendi denetimlerinde bir parti kurmayı düşünmüş olmalılar. Fakat resmî TKF'nm başka kuruluş nedenleri de olabilir. Sovyet yardımını sağlamak, Batıyı Anadolu komünizme kayıyor izlenimiyle korkutmak, vd. Fakat bu birbiriyle çelişmeyen amaçlar içinde duruma hakim olmak, düzenli orduyu hareketin ekseni yapmak en önemlisi olsa gerektir.

Siyasal örgütlerin dış bağlantıları da Kemalistleri ürkütmektedir. Özellikle bu bağlantılar, TKF ve Y.O.'da olduğu gibi kendi denetimleri dışında gerçekleşirse buna seyirci kalamayacakları açıktır.[90] Nitekim İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütü'nün bir raporunda sonradan Kemalistlerin başını çok ağrıtacak olan Y.O. şöyle tanıtılmaktadır : "Y.O. Bolşevik-islamcı bir kuruluştur ve Sovyet Hükümetinin bütün İslâm dünyasını genel olarak Avrupa'ya, özellikle Büyük Britanya'ya karşı ayaklandırma çabalarının gerçekleştirilmesinin aracından başka bir şey değildir.[91] Yine aynı rapor'a göre Sov-

---

89 HARRIS, G., y.k., s. 81.

90 Örneğin Komünist örgütlerin Internasyonale bağlılıkları Kemalistleri huzursuz etmekle birlikte kendileri de resmi TKF'nin Komintern'e üye olmak üzere başvurmuşlar fakat kabul edilmemişlerdir. Bkz. M. TUNCAY, y.k., s. 174.

91 ŞÎMŞİR, B., İngiliz Belgeleri..., s. 254-255 (M. Tuncay'ın çevirisinden yararlanılmıştır, y.k., s. 399.)

yet Hükümeti Y.O. ile ilgili son düzenlemeleri yapmak üzere Ankara'ya bir denetçi göndermiştir. (Derboff) Bütün bunlar Kemalistler için kabul edilebilir şeyler değildir. Nitekim M. Tuncay'ın ileri sürdüğü gibi Resmi TKP danışıklı (muvazaa) bir parti değilse bile Kemalistlerin denetiminde bir komünist seçenek örgütü olarak düşünüldüğü söylenebilir. Bu örgüt uluslararası ortamın zorladığı bir komünist Anadolu koşullarına göre evcilleştirilmiş bir türünü uygulamaya geçirmek için kullanılabileceği gibi bu ortamın gereklerini yerine getirmekte de işe yarar ya da her iki amaca da hizmet edebilecek bir kuruluş olmalıdır. Çünkü bir yandan o günkü radikal siyasal kişilerin de bu partide yer aldığı gibi Y.O. nun bir kesimi de partiye katılmıştır. Bir bakıma denetim çemberine alınmıştır.

Kurtuluş Savaşı hükümetlerinin resmi organı olan Hakimiyet-i Milliye'de Sovyet güdümünde kendiliğinden ve denetimsiz bir bolşevizmin sakıncalarından sözederken Resmî TKF'nın yayın organı olarak Yunus Nadi' nin çıkardığı Anadolu'da Yeni Gün gazetesi daha ileri giderek bağımsızlıkçı ve jakoben bir komünizmin savunuculuğunu yapmaktadır. Özellikle Ordu için etkileyici bir örnekle Internasyonalizmin tehlikeleri gösterilmekte ve şöyle denilmektedir : "Bir asker yurdu olması gerekmediğini anlarsa ulusların biribirine nefret duymaması gerektiğini duyarsa ne yurdunu savunmaya gider ne de Yunanlılara karşı savaşmaya gider"[92] Böylece Kemalistler Komünistlerin yayın organında başka bazı komünistleri eleştirme olanağını kullanmaktadırlar. Konunun özü yine komünizmin kendisi olmaktan çok bunun uygulanış biçimi ve özellikle komünizm ya da herhangi bir sistemi uygulamaya geçmezden önceki ulusal kur-

[92] Aktaran: HARRIS, G., y.k., s. 81.

tuluş aşamasında nasıl bir savaş yöntemi uygulanacağında düğümlenmektedir. Toplumun seçkinleri önderliğinde ve yöneticilerin aracılığıyla mı yoksa düzenli ordu yöntemiyle mi veyahut kendiliğinden ya da Sovyet güdümünde ve gerilla yöntemiyle mi kurtuluş savaşımı yürütülecektir? Kemalistler kuşkusuz ilk yöntemi benimsiyorlardı ve fakat bunu bir anti-komünist anlayışla değil.

Sovyetler karşısındaki bu dikkatli ilişkiler özellikld Kafkasya'daki bazı Bolşevik uygulamalar üzerine iyice çekimser bir duruma giriyor. Bu düş kırıklıkları Kemalistlerden Ethemistlere kadar etkisini gösterecek ve Sovyetlere karşı daha bir ihtiyatlı olunacaktır.

Bu cümleden olarak Kafkasya'da incelemeler yapan Genel Kurmay Binbaşısı İsmail Hakkı ile Aziz Bey, K. Karabekir Paşa ve B.M. Meclisi'ne verdikleri bilgilerde Kemalistlerin ilk kuşkularını uyandıracaktır. Bu raporlarda Komünistlerin yazılı söz verdikleri halde Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını tanımadıklarını ve din ve kadın konularında da halkın tepkisine yol açacak düşünce ve davranışları olduğunu belirtmektedirler.[93]

Fakat bu duraksamalar, kuşkular ve benimsemeyişler Kemalistleri hemen gerçek dışı bir Sovyet düşmanlığına ya da anti^komünizme götürmeyecektir. Tam tersine iç politika gereği başta gelmekle birlikte Sovyetlerle iyi ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesi için de olum-

93 KARABEKİR, K., y.k., s. 829-830. Aynı düş kırıklığını Kemalistlerin karşıtı sayılabilecek bir çete başı bile yaşamış görünüyor: Gerçekten de Çerkez Ethem anılarında önceleri Sovyetlerin hararetli ve içten bir taraftarı" olduğunu fakat Lenin'in ulusların kaderiyle ilgili "yüksek ve çekici ilkelerinin cerh edilmesiyle" (çürütülmesiyle) soğuduğunu yazıyor: Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 109.

lu etkileri olabileceği düşünülerek resmî bir Komünist Partisi bile kurulacaktır.[94]

Bu partinin kuruluşunda da örgütlenişinde de, her zaman yüzde yüz istenen sonuç almamamışsa da, iç gelişmeleri özellikle Yeşil Ordu ve buna bağlı Meclis grubunu denetim altına almak başlıca amaç olarak alınmış görünüyor. Her ne kadar TKF bazı radikal üyelere sahipse de bunlarla birlikte zamanın önde gelen askerî önderleri de yer alıyordu.[95] Fevzi, Ali Fuat, Kazım Karabekir Paşalar ve İsmet ve Rafet Beyler gibi Genel Kurmay Başkanlığından Cephe Komutanlığına kadar en üst düzeyden sorumlular Komünist eylemi içinden izleyip denetleyebileceklerdi. Zaten bir kaç ay ancak yaşayabilecek bu parti de diğer sol örgütler de özellikle Yeşil Ordunun ortadan kaldırılmasından sonra birer birer yok olacaklardır.

Böylece oldukça ince bir taktikle önce batılıları Bolşevikleşme tehdidiyle Anadolu'yu parçalama niyetlerinden caydırmak için girişilen sola açılma kampanyası şimdi de tersine çevrilerek bu kez bolşevikleşme seçeneğinin zayıflaştığına gösterge olmak üzere sola karşı bir dizi tutum sergilenmektedir. İşte başlangıçta sola açılış nasıl uluslararası düşüncelerle başlatılmışsa yine uluslararası ortamın gereklerine uygun olarak kapanmaya yüz tutacaktır.

« TUNCAY, M., Türkiye'de Sol Akımlar, s. 162 ve sonrası. Y. KÜÇÜK yalnızca TKF'nın değil Yeşil Ordunun da merkez kaç güçleri denetim altına almak için M. Kemal ve arkadaşları tarafından kurulduğunu ileri sürüyor; Türkiye Üzerine Tezler, II, s. 713. TKF için söylenenleri doğru bulmakla birliktç Yeşil Ordunun konumunu farklı bulduğumuzu belirtelim.

»5 Bir İngiliz gizli servis raporu 100 milletvekilinin Bolşevik davasına kazanıldığını bildiriyor: ŞİMŞİR. B. İngiliz Belgeleri... c II, s. 254.

6 — KEMALİST ORDU/GERİLLA ÇATIŞMASI

Şimdiye kadar Kemalist Ordu'nun kuruluşu konusuna bir giriş niteliğindeki bu bölüm iki askerî gerçekliğin ilk aşamada nasıl ortaya çıktıklarını saptamayı amaçladı. Bundan sonra iki zamanlı bir gelişme görülecektir : ilk zamanda adı geçen güçlerin işbirliğine dayanan bir eşgüdüm zamanı ve sonra da çatışmaya dönüşen ve Yeşil Ordu/Çerkes Ethem olayıyla tepe noktasını bulacak olan çelişki zamanı.

Demek ki gerek Bolşeviklik gerekse gerilla karşısında Kemalist Ordu iki aşamalı bir strateji izleyecektir: Eşgüdüm ve çatışma.

Eşgüdüm o günkü koşulların bir zorlamasıdır. İç karışıklıklar ve başkaldırmalar Kemalistlerin ençok çekindikleri noktalardan biridir.. M. Kemal'in kendi deyimi ile "...iç başkaldırmaları bastırmak, Yunan saldırısını durdurmaktan elbette daha önemlidir."[93] Bütün Kurtuluş Savaşı boyunca sürecek olan Pontus ayaklanmasını bir yana bırakırsak 1919 Mayısından 1921 Kasımına kadar sürekli ayaklanmalar görülmektedir.[97] Genellikle İtilâf Devletleriyle DAMAT FERİT Hükümetinin kışkırttıklarına inanılan bu ayaklanmalar[98] ister istemez düzenli ordu gerilla işbirliğini ortaya çıkarıyordu. Zaten bu ayaklanmaları daha çok sivil güçler bastıracaktır. Düzenli ordunun bastırdığı başlıca ayaklanmalar Pontus ve Koçgiri'dir. Bunun için özel bir ordu görevlendiriliyor : Merkez Ordusu.

---

96 Nutuk, C. II, S. 464.

9? Ayaklanmaların resmi tarihi için bkz. Türk İstiklâl Harbi, s. VI.

98 İNÖNÜ, İ., Ulus, 20 Nisan 1968. Ulusal direnci kırmaya çalışan bu güçler İstanbul hükümetinin askerliği kaldırdığı, Kemalistlerin dine, Halifeye, Padişaha karşı geldiği yolunda etkin bir propaganda yürütüyorlardı.

İç güvenlik sorunları o denli önem kazanmaktadır ki Düzce-Hendek ayaklanmaları için M. Kemal kendisi Çerkez Ethem'den telgrafla yardım isteyecektir." Bu ayaklanmaların bastırılması üzerine M. Kemal ve arkadaşları Ethem'i Ankara'ya çağırıp onun cüretli ve küstah sözlerini duymazdan gelerek Yozgat ayaklanmasını da bastırmasını isterler.[100]

Denizli bölgesinde Demirci Mehmet Efe, Yozgat'ta başlayıp Ankara'ya doğru yayılan Çapanoğlu isyanını ve daha sonra pek çok isyanı kanlı bir şekilde bastıracak olan Çerkeş Ethem ve kardeşi Tevfik Bey karşı-devrimci kalkışmaların panzehiri görevini üstlenmişlerdir. Millî Kuvvetler, Yunan ilerlemesini durdurmaktan daha çok iç isyanları bastırma zorunluğu ile karşılaşmış görünmektedirler. Bir yandan İstanbul hükümetinin diğer yandan dış güçlerin kışkırttığı gerici ayaklanmalar ortada henüz düzenli bir ordu da yokken ancak bu eylemlerin biçimlenişine uyan gerilla taktiğiyle bastırılabilirdi. Nitekim Aznavur, Bolu, Düzce, Konya, Yenihan, Yozgat, Hilâfet Ordusu... gibi pek çok önemli isyanın bastırılmasında yerel çete birliklerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır.[101]

Ulusal güçlerin dış saldırıyı püskürtme yönündeki çabaları da önemlidir. Genel olarak her işgal bölgesinde

---

99 Nutuk, c. II, s. 327.

100 Ethem'e göre bu isteyiş "yakarış biçimindedir: Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 53-61. Hatta İsmet Bey Ethem'e "Bizim Yozgat ve çevresindeki ayaklanmayı kökünden söndürmeye maalesef bir gücümüz kalmamıştır." itirafında bulunur: y.k. s. 55.

i"[1] Lord KINDROSS'un "İç-savaş" olarak nitelediği (Atatürk, The Rebirth of a Nation, s. 225.) bu sonu gelmez başkadınşların ve çeteler arası savaşların uzun öyküsünü H.İ. DÎNAMO Kutsal İsyan'da bir tarih-roman biçiminde özellikle 6. ciltte işlemiştir.

halk direnişi gözlenebilir. Diğer örneklerin yanı sıra Eskişehir'in İngiliz işgalinden halk güçlerinin baskısıyla kurtarılışı dikkati çeker. Mondros ateş-bırakımmın gereği Eskişehir İtalyanlarca işgali idi. Sonra İngiliz denetimine geçen Eskişehir, Sivas Kongresinden sonra Batı Anadolu Kuvay-i Milliye Komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) geniş ölçüde çevre köylülerden yararlanarak örgütlediği güçlerle kuşatılmış ve artan bir baskı sonucu kansız bir biçimde İngilizlerden kurtarılmıştı.

7 — ÖRNEK OLAY : YEŞİL ORDU

"Eşkiya dünyaya hükümran olmaz"
Halk Sözü

Çerkez Ethem olayı, ya da bununla aynı sayılabilirse Yeşil Ordu, Kurtuluş Savaşı'nın en çok tartışma çeken konularından biridir. Çünkü yeni Türkiye'nin sahipliği sözkonusudur. Aslında bu sorunun altında Anadolu'nun nasü kurtulacağı kadar kurtarüdıktan sonra ne yapılacağı, nasıl bir ülke, ne biçim bir toplum kurulacağı soruları yatar. Y.O. olayı çevresinde çeşitli niyetlerle birleşen çekirdek halindeki bazı siyasal güçler Kemalistlere karşı bir iktidar tasarısı çıkarmak istemişlerdir. Bütün sorun buradadır. Sorunu bu kadar açık koyabilen M. Kemal'in tarafıdır; çünkü kazanan taraftır. Karşı taraf, yani kaybedenler asıl amaçlarını açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Bu da anlaşılabilir. Çünkü yenilmiş bir iktidar adayının çatışma öncesi amaçlarını açıklamaktan kazanana göre daha da çekingen olması düşünülebilir. Ne olursa olsun bu Kemalist Ordu/Yeşil Ordu çatışması göreceğimiz gibi yalnız askerî ve siyasal bakımdan değil kişisel ve toplumsal bencillikten, kıskançlıkların toplum yaşamının ölüm-kalım dönemlerinde bile nasıl sürüp gittiğini göstermesi bakımından son derece anlamlıdır. Bu nedenlerle bir örnek olay olarak yeniden irdelenmesinde yararlar sağlayabiliriz düşüncesindeyiz.

Yeşil Ordu ya da Çerkez Ethem'in komuta ettiği gezgin "askerî" birliklerin kaynakları üzerine efsaneye varan görüşlere bile rastlanmaktadır.

Devrin gizli servislerinden M. M. (Müstahberet-ı Mahsusa) 'nın başkanı Hüsamettin ERTÜRK'e göre : Yeşil Ordu düşüncesi ilk olarak Azerbaycan Türklerinin katıldığı şûralar kongresinde ortaya atılıyor.

Kafkasya'da kurulacak bu Yeşil Ordu'nun basma Enver Paşa geçecek ve Batı Emperyalizmine karşı İslâm dünyasını tutsaklıktan kurtaracaktı. Anadolu'da kurulan ulusal hükümet de yeteri kadar bir güçle Yeşil Ordu'ya yardımcı olacaktı. Fakat yayılan söylentiler Kemalistleri ürkütecek nitelikte idi. Çünkü Yeşil Ordu' nun Kafkasya'dan inerek Anadolu'yu kurtaracağı işgal edeceği söyleniyordu. Nitekim Kızıl ve Yeşil Müttehid İslâm Bolşevik Orduları adındaki bir gücün başmda, III. Enternasyonale bağlı olarak Anadolu'ya girmek isteyen Mustafa Suphi'ye Mustafa Kemal kesinlikle karşı çıkmış ve bu konuda Sovyet sefirine şöyle konuşmuştur :

"Türkler, batı emperyalistleriyle bir ölüm-dirim harbine girmişlerdir. Bu savaşı behemehal başaracaklardır. Havza'da Rus heyetine verilmiş sözde durulacak, zaferden sonra Türkiye yeni inkilâpları ile Rusya'daki ihtilâle ayak uyduracak ve tedricî bir şekilde komünize olacaktır... Yalnız Türkler bunu kendileri yapmak azmindedirler. Ne Yeşil, ne de Kızıl Orduların şimdilik yardımını hoş karşılayamazlar..."[102]

Görülüyor ki M. Kemal güç dengelerini çok dikkatle izlemekte ve davranışlarını bu dengelerdeki değişmelere göre ayarlamaktadır. Bu yüzden Anadolu'nun kesin

---

10a ERTÜRK, H., İki Devrin Perde Arkası, s. 540-542. -

kurtuluşunu sağlaymcaya dek Sovyetlere karşı açık kapı oplitikası izleyecektir.

1920'lere doğru Yeşil Ordunun örnek alındığı sanılan bazı Kafkas askerî örgütlenmelerine rastlanıyor. Bunlar her zaman yeşil rengi taşımağa da yakın esinlemelerle ortaya çıktığı varsayılabilir: Mazlum Doğunun zalim Batıya karşı savunulması. Örneğin M. SUPHİ'nin Türkistan'da bir Türk Kızıl Ordusu kurduğu biliniyor. TKF'sma bağlı olarak kurulan Türk Kızıl Ordusu I. Dünya Savaşından arta-kalan subay ve er Türk tutsaklarından oluşan bin iki yüz mevcutlu ve iyi donatılmış bir piyade alayıdır. Bu alay M. Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de ortadan kaldırılmalarından sonra Anadolu'ya girmiş ve A.F. Cebesoy'a göre Batı Cephesinde savaşmıştır.[103]

Başka bir esin kaynağı Karadeniz'in doğusunda Soteni bölgesinde 1919 sonunda ortaya çıkan ve önceleri karşı devrimci Denikin ordularına karşı direnen bölge halkının kurduğu bir Yeşil Ordu olabilir.[104] Aynı bölgede (Bağıştan) yeşil bayraklı "Şeriat Alayları"nm varlığı da bilinmektedir. Nuri ve Halil Paşaların komuta ettiği bir Dağıstan Müslüman Ordusundan sözedilir.[105] Bütün bunlar bir arayış içinde olan gözünü Doğuya çevirmiş bir Anadolu için ilgi çekici görünebilir.

---

103 CEBESOY, A.F., Moskova Hatıraları, s. 37, 38, 126.

ıw YERASİMOS, S., Sur les Origines du Mouvement de l'Armâe Verte, Etudes Balkaniques, No : 1, 1977.

105 Devrim dolayısıyla Kafkasya'daki cephelerden fütuhata geçilmişti. Enver Paşanın üvey kardeşi Nuri Paşa komutasında 6.000 mevcutlu 5. ve 36. Kafkas Fırkalarıyla sayıları 10-12.000'e varan Azerî gönüllü ve çeteleriyle yeşil bayraklı "İslâm Ordusu" 14 Eylül 1918'de Baku'yu zaptetmişti. İşte Anadolu'da ortaya çıkan Yeşil Ordunun esin kaynaklarından biri de bu Kafkas gelişmeleri olabilir. Bunun aynı zamanda İttihatçılar

Nitekim Yeşil Ordudan ilk olarak K. Karabekir sözetmektedir. 10 Ocak 1920'de mevcudu 70.000 olan bir "Yeşil Ordu"yu haber vermektedir.[103] Bunun için olacak Ankara'nın kendisinden asker istemesine karşılık Doğu Cephesinin sağlam kalabilmesi için kendi askerlerinden bir yardım gönderemeyeceğini ancak Erzurum'un kabadayılarından (Dadaşlar) otuz atlıyı 14 Mayıs 1920'de yola çıkardığını ve bu birliğe de moral olsun diye yeşil bayrakla "Yeşil Ordu" adını verdiğini yazmaktadır.[107] Aynı ay Ankara'da Yeşil Ordu adıyla bir dernek kurulacaktır.

Başlangıçta adından başka orduyla bir ilgisi bulunmayan bu derneği Bolşevizmi kastederek olsun, İslâmı kastederek olsun kurtuluşun Doğuda olduğunu ileri sürenler kuracaktır. Bunlar Meclis'te M. Kemal'in muhalifleridir.

Daha BMM açılmazdan önce Anadolu hareketi içinde adına "Şark Mefkuresi" (Doğu Ülküsü) dedikleri bir düşünce çevresinde toplanmış hem islamcı hem komüriizan bir akım gözlenmektedir. O günlerde yeni bir deneyim olarak ve henüz deneme aşamasında olan Bolşevikliğin daha sonra kazandığı ya da karşı propagandalar ile kazandınldığı olumsuz yan anlamları yoktu. Dolayısıyla halk olsun müslüman seçkinler olsun Bolşevikliği kesin bir ön yargı ile karşılamıyorlardı. Onun için

---

için Anadolu'da bir bağlantı kurma fırsatı olarak değerlendirilmek istendiği anlaşılıyor. Çünkü bir yandan hem yurt dışındaki bu örgütlenmelerde hem de Anadolu'da kurulan Yeşil Orduda İttihatçıların varlığı dikkat çekiyor: TUNCAY, M., s. 130 ve sonrası, ŞİMŞİR, B., y.k., s. 254.

106 KARABEKÎR, K., y.k., s. 435.

107 KARABEKİR, K., y.k., s. 646, 647, 720.

İslâm/Bolşevizm bileşimi bugünkü kadar tepki çekmiyordu.

Yeşil Ordunun bir başka olası gerekçesi İstanbul işgalci ve hükümet çevrelerinin Anadolu başkaldırmasına karşı yönettikleri kâfirlik ve bolşeviklik suçlamaları karşısında İslâmın kutsal saydığı bir ad ve renk altında yeni bir örgütle karşı koymak olabilir. Nitekim 1920 Mayısında ortaya çıkan Derneğin kuruluş amacı: "(Cemiyet-i Ahmediye)nin olumsuz ve zararlı etkilerine karşılık halka gerçekleri anlatmak ve onları ulusal savaşımın gerekliliğine inandırmaktır."[108]

M. Kemal ise Söylevinde Yeşil Orduyu diğer yerel ulusal birlikler gibi düzenli orduların örgütlenip geliştirilmesine kadar zaman kazanmak amacıyla ve "her türlü sakıncalarına karşm, her yerde zorunlu olarak azamî yararlanmaya çalışmak" üzere geçici ve ikincil bir araç olarak görmek istemiştir. Fakat bu örgütlenmeler zamanla baştaki alçakgönüllü amaçları aşmaya başladıkça ve bunu dış ilişkilerden de yararlanarak yapmaya yöneldikçe M. Kemal ve çevresi ciddi biçimde endişelenmeye başlamışlardır.

Gerek Y.O. gerekse Kemalistlerin denetimi dışında gelişen komünizan çevreler yabancı elemanların etkinliği görünür bir gerçekti. M. Kemal'e destek sözü veren bir mektubu getiren M. Suphi'nin temsilcisi Süleyman Sami, açık örgütlenme ve propaganda isteğinde bulunmak üzere gelen Salih Zeki, Başkır Cumhuriyetinin temsilcisi olarak Ankara'ya gelen Şerif Aymatof, bu dış ilişkileri simgeleyen başlıca kişiler olarak görülmektedir.[109] Buna Sovyetlerin Ankara'daki resmî temsilcilerinin de

108 KUTAY, C. Türkiye'de İlk Komünistler, s. 14.
109 ŞÎMŞİR, B.. y.k., s. 254-255.

katıldığını ve Verboff gibi görevlilerin açıkça bolşevik propagandası yaptıkları Yeşil Ordu gibi kendilerine yakın kişi ve örgütleri yayın ve para desteğiyle güçlendirmeye çalıştıkları dikkate alınırsa Kemalistlerin bu gelişmelerden ne kadar rahatsız oldukları anlaşılır.

BMM açıldıktan sonra bu akım Yeşil Ordunun Meclis grubunu oluşturacak biçimde **Halk** Zümresi adıyla ortaya çıktı ve oldukça önemli bir taraftar kitlesi topladı. O kadar ki M. Kemal'in bütün ağırlığını koymasına karşın Yeşil Ordu Genel Sekreteri Nazım Bey Halk Zümresince (üstelik 98'e karşı 187 oyla) İçişleri Bakanlığına seçilmiştir. Böylece Yeşil Ordu yeni kurulmakta olan devletin iç güvenlik örgütünün en yüksek mevkiini ele geçirerek önemli bir etki sahibi olmaya başlamıştır. Bunun üzerine M. Kemal'in yeni İçişleri Bakanını istifaya zorladığı görülmektedir.[110] Çünkü Yeşil Ordu artık sıradan bir dernek olmaktan çıkmış iktidar mücadelesine başlamıştır.

Yeşil Ordu Çerkeş Ethem'in Çapanoğlu ayaklanmasını bastırmaya giderken ya da dönüşünde Ankara'da katılmasıyla tarihe geçme özelliğini kazanmıştır. Daha başından beri, önceleri M. Kemal'in bilgisi içinde de olsa, "gizli" bir örgüttür. Bununla birlikte Yönetmeliği gözden geçirilirse kolayca görülecektir ki Kemalist anlayışa özellikle askerî konularda oldukça ters bir yaklaşım sözkonusudur. Kemalistlerin temsil ettiği düzenli ordulara karşı olumsuz hatta düşmanca bir tutum gözlenmektedir. Daha ikinci maddesinde (Avrupa'nın suçlanması bağlantısıyla da olsa) "...her **muharebe** ve askeriliği nefretle **karşılar.'** denmektedir. 31. maddesinde

---

no Nutuk, c. II, s. 500.
in TUNCAY, M., y.k., s. 393-396.

askerlik siyasal bir "belâ" olarak tanımlanmaktadır.[111] Yeşil Ordunun karargâhı olacak olan "Eskişehir sokaklarında açıkça subaylığın ve zorunlu askerliğin kaldırılması" istenmektedir.[112]

Ayrıca örgütleniş biçimi bakımından Ordu silahlılaşma eğilimi salt adından ibaret kalmayıp her çeşit eylemi yapmaya hazır eylemcileriyle (fedai), yeşil sancaklı bölük, tabur ve takımlarıyla, eylemcilerin seçtiği komutanlarıyla, idam kararlarıyla tam bir savaş örgütü olarak kurulmuş görülmektedir. Böyle alçak gönüllü bir "dernek' 'niteliğini çoktan aşan bir kuruluşun M. Kemalin bilinen askeri görüşlerine karşın nasıl hoşgörüyle karşılandığını anlamak oldukça zordur. M .Kemal bunu Söylevinde kendisine bu işin önderlerinin, olduğundan küçük gösterilen yararlı bir iş olarak gösterdiklerini, basitleştirerek ve kendisini yormadan çalışmak istediklerini dolayısıyla başlangıçta gereği gibi ilgilenemediği biçiminde anlatmaktadır. Anlaşılan Yeşil Orducular örgütlerini geliştirmek için M. Kemal'in adını da kullanmaktadırlar.

Böylece Kemalistler için sayısız sorunlar arasında bir de Yeşil Ordu sorunu çıkmış oluyordu. Ama bu yalnızca bir askerî eşgüdüm sorunu değil aynı zamanda siyasal ve çok yönlü bir devlet sorunudur. Çünkü bu yerel yönetimlerden İçişleri Bakanlığına, Ordu komutanlığından Meclis grublarma kadar uzanan bir ahtapot gibi her yere dal budak saran bir sorundur.

Ethemistlerle Kemalistler arasında çelişkiler açıktır. Her şeyden önce kişilikler düzeyinde büyük ayrımlar vardır. Birinciler hem meslek yaşamları hem kafa yapıları olarak bilgisizlik ve dargörüşlülükle pekişen

112 APAK, R, Garb Cephesi Nasıl Kuruldu?, s. 159.

hırslarından başka sıradan insanlardır. İkinciler ise mesleklerinin zirvesine çıkmış zamanlarına göre geniş bir devlet ve dünya görüşü olan bazıları bilgi yetenek ve deneyimleriyle olağanüstü nitelikler taşıyan insanlardı. M. Kemal Paşadır, stratej, ve devlet adamıdır. Ethem ise gaddar çete başıdır. Bu açıdan düzenli ordu ve milis çatışmasının izlerini de görürüz.

Askerliği erlikten başçavuşluğa sonra da teğmenliğe yükselmekten ibaret olan Çerkez Etem bazan milis bazan eşkiya olarak ün yapmış ve Rauf Orbay'm Anadolu'ya geçerken kendisiyle konuşması üzerine Salihli Cephesinde Kuvayi Milliyeye katılmıştır.

Başlangıçta kendini "Salihli Cephesi Kuvay-ı Tedibiye Kumandanı" sayan Ethem sonraları ortamı uygun buldukça kendini önemsemiş ve "Umum Kumandanlık" ünvanını almıştır. Birliklerine de Kuvay-ı Seyyare (Gezginci Güçler) denmiştir. Günün koşulları Ankara'nın da bu unvanları benimsemesine yol açmış ve Genel Kurmay Başkanlığı bile resmen bu ünvanla yazışır olmuştur.

Halk arasında ise zaten adına şiirler, türküler yazılacak kadar destanlaşmıştır.[113]

Kardeşlerinden Reşit Bey de eski bir subay olmasına karşın daha Balkan savaşında"iken subay düşmanlığı yapmaya başlamıştı. Çerkez geleneklerinin büyük kardeşe tanıdığı söz ve karar hakkını Ethem'in yetersizliklerini gidermek yönünde kullanmak yerine onu

---

113 O dönemde Rûşdiye öğrencisi olan "M. Kemal ve Çetecilik" adlı kitabın yazarı Y. Abadan Okul müzik öğretmeninin bestelediği bir parçadan şu dizeleri anımsıyor-.
"Garbı, cihanı yerinden oynattı
Kahraman Ethem cihadın senin", s. 60.

kendi siyasal hırslarına bir araç olarak kullanmaya çalıştı.

Bu kardeşlerin çevrelerindeki insanlar da kendi çaplarından daha büyük olamadıklarından hareket yarı siyasî yarı lümpen bir karakterde karar kıldı.

M. Kemal'in kurtuluş için bir araya getirmeye çalıştığı güçlerden biri olarak karşısına alıp onurlandırdığı Ethem kendini sanki onun eşiti ve ülkede başlıca askerî güç imiş gibi görmeye ve davranmaya başlıyor. Anılarında bile kendini bir umut ve kurtuluş yolu olarak görüyor.[114]

Bir diğer kardeşi Tevfik Bey de aynı ölçüde densiz ve dengesizdir. Yozgat ayaklanmasını bastırdıkları sırada mebuslara "Ankara'ya varışımda BMM Başkanını Meclis önünde astıracağım"[115] diyecek kadar cüretkârlık göstermiştir.

Bu uygunsuzluklara karşın M. Kemal Ethem ve benzerlerini kendi deyimiyle "idare" etmiştir. "Bu kardeşleri sürekli kendilerinden yararlanılabilir bir halde tutmak yolunu seçtik. Bu nedenle kendilerini idare ettik"[113]

Ethemistlerin disiplinsizliği yalnız iç güvenlik sorunlarıyla sınırlı kalmıyor Cepheye kadar da uzanıyordu. Cephe komutanlarıyla eşgüdümsüz savaşa girip, onlara bilgi vermeden geri çekiyor, yer değiştiriyor ve böylece cephede boşluklar yaratıyorlardı.

Kesin devlet otoritesinin kurulmadığı bir ortamda keyfî, ölçüsüz ve acımasız yöntemler kullanan Kuvay--

---

ıı* ÇERKEZ ETHEM'in Hatıraları, s. 62.
us Nutuk, c. II. s. 469.
"6 Nutuk, c. II s. 470.

Milliye unsurları hiç bir hukuk, kural tanımadan asıp keser duruma geçiyorlar. Sorumsuz fiilî hükümet işlevi yapmaya başlıyorlar.

Ayaklanmaların bastırılmasında olsun halkla anlaşmazlık durumlarında olsun çetecilerin son derece gaddarca yöntemler kullandıkları bilinmektedir. Sayısız örneklerden birini anmakla yetinelim : Denizli'de Demirci Mehmet Efe'nin giriştiği kıyım ki 114 ölüyle sonuçlanmaktan başka kenti yakma girişimine dönüşüyor. Bu yüzden halkın M. Kemal Paşaya "Bizi efelerin şerrinden kurtarınız" telleri çektiği görülmüştür.[117]

Kemalistler bu durumlar karşısında ne kadar olabilirse hukuku üstün kılmaya çalışan insanlardır. Astığı astık, kestiği kestik çete terörü karşısında bir İsmet Bey çıkıp öldürülenler için "Mahkeme evrakı isterim" diyebiliyorsabu minimum bir hukuk anlayışını gösterir. Buna karşılık ise yine tipik bir çete davranışı olacaktır : "Bu adam ihtilâli bilmiyor" diyeceklerdir.[118] Oysa M. Kemal de daha sonra devrim için kan dökmenin gereğinden sözedecektir. (Bursa, 22 Ocak 1923). Ama ilerde yeniden değineceğimiz gibi Kemalistlere göre olağanüstü durumların bile dışlayamacağı askerî bir meşruiyet vardır ki onsuz devlet olunamaz. Onun için M. Kemal ve arkadaşları çete terörüne karşı çıkarken salt stratejik gerçeklerden değil aynı zamanda bir hukuk ve uygarlık anlayışından kalkıyorlardı. Bu ortamda Düzenli/düzensiz ordu çatışması zamanla şiddetlenecek ve Yunan saldırısı karşısında bile artık güçlerarası bir eşgüdüm yerine işin sonunda kim daha etkin çıkar hesabıyla davranıldığı görülecektir. Gediz'de bunun tipik

---

H7 ERGİL, D., Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, s. 270.
"8 İNÖNÜ, İ., Anılar, Ulus. 25.4.1968.

bir örneği gözlenmektedir. Resmî tarih anlatımına bakılırsa Gediz asıl sorumluluğunu Ethem'in gezginci birliklerinin üstlendiği bir yenilgidir. Fakat bu konuda başka bazı kaynaklar gözden geçirilirse görülecektir ki gerçekte Gediz Yunanlılara karşı bir savaş olmaktan çok Cephe içi bir pozisyon savaşma dönüşmüştür.[119]

Y. KÜÇÜK konuyu çeşitli belgelere dayanarak tartışıyor ve Gediz savaşında Ethem'in güçlerine prestij sağlayacak bir başarı sağlanmak istenmemiştir sonucuna varıyor. Küçük'e göre "Kuvav-ı Seyyare'nin prestijini kırmak için Gediz'de yenilmek gerekiyor."[120] Resmi tarihe ters düşen bu olasılık doğru ise Kemalistlerin eninde sonunda başaracaklarına inançları dolayısıyla nasıl olsa kazanılacağına inanılan bir savaşın öncülüğünü ve onurunu kimliği belirsiz kişilere kaptırmamak düşüncesiyle böyle davranmış olabileceklerini düşündürtmektedir. Küçük, Gediz'in yenilgi olarak gösterilmesi gibi İnönü'yü de öyle olmadığı halde başarı olarak gösterildiğini ileri sürmektedir. Bu tez de doğru olabilir, ancak bu da kesin başarıya olan inanç dolayısıyla bazı ilk küçük başanlann halkın ve ordunun moralinin yükseltilmesi ,düzenli ordu düşmanlarının geriletilmesi için büyütülmesi biçiminde yorumlanabilir.

Fakat Y. Küçük Ethem'in Kemalistlerce oyuna getirilerek, kışkırtılarak aşmlıklara itelediklerini ve onu

---

us R. APAK'ın aktardığına göre 11. Tümen Komutanı Yarbay Arif (Ayıcı Arif) Kuvay-ı Seyyare Komutan yardımcısı Tevfik'in "Niçin saldırmıyorsunuz?" gibi kuşkulu sorularına karşılık hiddetlenip "Bu heriflerin maksatları kötü, bizi kırdırıp kendileri sağlam kalmak, böylece bu iki muzaffer tümeni yok ettirip vaziyeti ellerine almak istiyorlar." diye taaruzu yinelemekten vazgeçiyor: Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 164.

120 KÜÇÜK, Y., Türkiye Üzerine Tezler II, s. 625-642.

iç savaşa zorladıklarını da ileri sürmektedir ki bunun doğruluğu tartışma götürür. Çünkü bir yandan anlaşmazlığın bir çatışmaya varmadan çözümü için M. Kemal'in de İnönü'nün de epeyce çaba gösterdiklerinin kanıtı vardır, öte yandan M. Kemal ve arkadaşlarının kışkırtıcılığına gerek kalmadan Ethem ve çevresi kemalist jakobenizmin içine sindiremeyeceği bir özerklik göstermiştir ve bu da bütünleyici, birleştirici ve eşgüdümcü bir özerklikten çok uzaktır. Bu yüzden Kemalistlerin manevralarını suçlamak kolay değildir. Kaldı ki genellikle iç ayaklanmalara karşı başarılı olagelmiş bir gerillanın şimdi de dış saldırı karşısında da başarı göstermesinin "düzenli ordudan hayır gelmez" sloganlarının yayıldığı bir ortamda Kemalist Ordunun kuruluşuna sekte vuracağı açıktır.

Fakat burada şu gözlem yapılabilir : Karşıtların başarılarını küçültmek, kendi başarılarını büyütürken başarısızlıklarını gözardı etmek her savaşımın yasasıdır. Ancak aradan yarım yüzyıldan çok zaman geçtikten sonra hâlâ o günkü tezlere göre tarih yazmaya çalışmak herhalde bilimsellik sayılamaz.

Başta M. Kemal olmak üzere pek çok askerî önder Gediz'i bir yenilgi olarak kabul etmekle birlikte çeşitli kuşku uyandırıcı belirtiler de yok değildir. Örneğin Ethem anılarında kendilerinin üstünlüklerini dile getiren Miralay KAZIM Beyin raporunu vermektedir.[121] Yine Gediz'deki kayıplar ölü ve yaralı olarak yüzleri bulurken, büyük başarı olarak nitelenen I. ve II. İnönü'de ancak onlarla anlatılabilir.[122] Gediz savaşının "başarısızlıkla" sonuçlanmasından sonra Garb Cephesi Komutanı

121 Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 119.
122 ÖZALP, K., Millî Mücadele, s. 166

geri çekiliyor. Komutan Ankara'ya Kuvayi Milliye giysileriyle geliyor. Cephe Komutanı A.F. Cebesoy'un bu kıyafetle gelişi düzensiz ordu siyasetinin ne ölçüde ülkeye ve hatta düzenli ordu mensuplarına yayıldığını göstermesi bakımından anlamlıydı.

Durumun ciddiyetini gören Ankara çetecilere bu komutan gibi gelişme olanağı tanımayacak bir komutan seçmekte gecikmedi.

Cephede komutan değişikliği taraflarda tam bir kuşku dönemini başlatacaktır. Ethem bunu kendisini ortadan kaldırmaya yönelik bir planın uygulamaya konulması olarak değerlendiriyor.[123] Resmi ağızlar ise Çerkez Ethem'in güçlerini paralel bir ordu olarak değerlendirmektedirler.[124]

Aslında Ankara Ethem ve kardeşlerini yavaş yavaş diğer çetecilerin yaptıkları gibi düzenli ordu içinde rütbelendirmek istiyorlar.[125] En azından görüşmelerde, itaat karşılığı onlara önerilen gelecek budur. Fakat karşılıklı kuşku o kadar artmıştır ki seçenekler ya hep ya hiçe indirgenmiştir.

Kuşku o ölçüdedir ki görüşme için Ankara'dan Eskişehir'e giden özel trende BMM Başkanı elli, Ethem ise on beş kişilik özel koruma birlikleriyle seyahat ediyorlar.[123]

Yeni Komutan İsmet Bey Cepheye gider gitmez "Düzensiz örgüt düşüncesini ve siyasetini yıkmak yapacağım ilk işti"diyor.[127] Ve gerçekten de yaptığı ilk işler-

---

123 Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 123.
[12]« Histoire de la Republique Turque, s. 67.
125 Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 122.
[12]6 y.k., s. 140.
[127] Ulus, 29.4.1968.

den biri Kuvay-ı Milliyenin malî kaynaklarını kurutmak oluyor. 8 Kasım 1920'de yayınladığı bir kararname ile "halktan aynî ve naktî bağış yapılmasını yasaklıyor.[128] Hemen arkasından da milis birliklerinin mevcutlarını; silah, cephane, donatım v.b. gereksinimlerini öğrenmek için resmî belge ve gündelik rapor istiyor.[129]

Ethem çevresi İnönü'nün işlere çeki düzen vermeye başlamasından doğal olarak rahatsız oluyorlar. Onlar kendi bildikleri gibi halktan para, silah, insan toplamayı sürdürmek istiyorlar. İsmet Bey ise "Artık ordunun halkla ilişkisi olmayacaktır. Halktan asker almak gerekirse bildireceksiniz, bunların hepsini bsn sağlayacağım. Kimseden on para alamazsınız." demektedir.[130]

Çeteciler halk üzerinden yağmacılığa alışmışlarken bu önlemler onlar için çok zor gelecektir. Çünkü daha önceleri denetimsiz ortamda çeteciliği bir geçim kaynağı yapmışlardı. Ethem'in adamları Yozgat ayaklanmasını bastırdıktan sonra el koydukları koyunları Ankara'da panayırlar kurarak sattıkları biliniyor. Ayni şekilde Ethem Eskişehir'den geçerken kentin zenginlerinden kendisine altı saat içinde seksen bin altın verilmesini emrediyor ve bu istek yerine getiriliyor.[131] Bunun gibi sayısız yolsuzlukları sürdüremeyecek olmaları çetecilerin varlığını tehlikeye sokan bir durum yaratıyordu.

Böylece taraflar çatışmayı kaçınılmaz bir varlık sorunu görmeye başlarlar.

Aslında bu durum merkez-çevre çatışmasının ordu düzeyine yansımasından başka bir şey değildir.

---

128 UİUS, 30.4.1968.

129 MÜDERRİSOĞLU, A., Kurtuluş Savaşının Mali Kaynaklan, s. 305.

130 Ulus, 30.4.1968.

ısı ABADAN, Y., M. Kemal ve Çetecilik, s. 60.

Burada genel olarak M. Kemal düzenli orduların üstünlüğünü benimsediği için dolayısıyla gerilla, özellikle kendiliğinden ve belli bir bilinç ve amaçla davranmayan ve bu özellikleriyle daha çok eşkiyaya benziyen bu çeteciliği kuşkuyla görmüştür. Fakat yeni ordular oluşturuluncaya kadar ve daha çok iç başkaldırmalar karşısında etkin bir bastına olarak ve Kemalistlerin güdüm ve denetiminde kalmak koşuluyla yararlanılabilirdi. Bu son koşul son derece önemlidir. Çünkü denetimsiz bir gerillanın giderek özerkleşebileceği hatta kendi başına, bağımsız bir devletleşmeye bile yönelebileceği açıktır. Yeşil Ordu gelişmeleri de öyle olmuştur.

Anlaşılan düzenli/düzensiz ordu tartışması Anadolu hareketinin en üst düzeyinde ciddi olarak tartışılmıştır. İ. İnönü de M. Kemal'in Nutkunda belirttiği gibi iki tip askerî düzenleme üzerinde sert tartışmalar yapıldığını söylemektedir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının düzenli ordu düşüncesine karşı başta Y.O. önderleri olmak üzere merkezî ve disiplinli bir ordunun sağlıyacağı devlet otoritesi altında istedikleri gibi çalışamayacaklarını düşünen bazı çevreler ordu ve hatta savaş düşmanlığı yapmaktadırlar. Bu yüzden Kurtuluş Savaşı bir savaş olarak değil, Millî Mücadele olarak tanıtılmaktadır. Y.O.'cular yer yer işgüdüsel bir biçimde ortaya çıkan milis güçlerini genelleştirerek kendi ideolojilerini gerçekleştirmeyi ummaktadırlar. Bunun için Y.O. birlikleri hiç bir eşgüdüme yanaşmadan kendi başlarına buyruk bir biçimde yönetilmek isteniyor. Görev bölgesinde yer aldıkları Batı Cephesi Komutanlığının hiçbir denetimini, hiç bir direktifini ve hiç bir müdahalesini kabul etmek istemiyorlar. Bu gibi girişimleri düzenli ordu haline geçmek şeklinde yorumlayarak kesin karşı koyuyorlar. İsmet Beyin "İçişlerine" karışır sayılan mü-

dahalelerine uymuyorlar. Bir ara Ethem'in yerine gelen kardeşi Tevfik Bey'in deyimiyle Y.O'da **'subay gördüler mi Azrail görmüşcesine isyan ediyorlar'.**[132] **"Y.O.** şimdiye kadar olduğu gibi gelişi-güzel yönetilmek gerekir."

Kendi adlarını Garb C. K.'nm I. Kuvvei Seyyare yerine Umum Kuvayı-Seyyare adını alıyorlar. Kendi yetkilerini sivil ve yerel görevlilerinkini de içine alacak bir genişlikte kendileri saptamak istiyorlar.[133] En sonunda da Cephe Komutanını tanımamak anlamında günlük rapor göndermemeye telgraflarına karşılık vermemeye başlanıyor. Öte yandan Ankara'dakileri zaman kazanacak şekilde yatıştırıcı söz ve aldatıcı davranışlarla oyalarken kendi güç ve etkilerini de arttırmaya çalışıyorlar. Konya, Ankara ve Haymana'yı da içine alan geniş bir alanda ellerinde kullanılması hükümetçe yasaklanmış olmasına karşın özel şirfelerle halktan silah ve hayvan toplayan 'irtibat subayları' dolaştırıyorlar.[134]

Bütün bu gelişmeler karşısında M. Kemal yeni Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Güney Cephesi Komutanı Refet Paşalara şu direktifi verecektir : "Sü-

---

İ32 Nutuk, II, s. 515.

133 Nitekim Ankara'nın atadığı bir yerel yetkiliyi görevinden almaları üzerine uzlaşmazlık son aşamasına ulaşacaktır. Ankara aynı görevliyi yeniden eski görevine gönderince Yeşil Ordu'dan alman karşılık hiç bir devlet merkezinin kabul edemeyeceği bir durumdur. Nutuk, II, s. 530: "...adı geçenin (Kuvayı Seyyarenin görevden aldığı Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendi) yeniden göreve dönmesi için kesin emir verildiği yüksek tarafınızdan bildiriliyor. Geri dönmesi halinde ne olursa olsun idam edeceğim." İmza Mehmet Tevfik. I.E. AKINCI'dan kendisinin Demirci Kaymakamlığına atanmasını da Çerkez Ethem'in onayladığını öğreniyoruz: Demirci Akınları, s. 15.

134 y.k., S. 527.

ratle düzenli ordu ve büyük atlı kütlesi oluşturmak ve düzensiz örgütlenme düşünce ve siyasetini yıkmak."[135]

Aslında sayısal olarak Yeşil Ordu ve Batı Cephesi güç dağılımı açıkça birincilerin aleyhinedir.[136] Ancak Batı Cephesinin önemli bir yenilgiye uğraması her an dağılmaya hazır birlikler, savaştan bıkmış halkın düzenli orduya halâ ısmamamış olması, Mecliste Yeşil Orducuların önemli bir destek sahibi oluşları gibi nazik dengeleri bir anda alt üst edecek sonuçlar doğurabilirdi.

Çatışma 1920 sonunda başlıyor. Ancak araya İnönü savaşları girdiği için kesin karşılaşma uzuyor. Ethem'le birleşeceği yolunda kuşkular uyandıran Demirci Efe 800 mevcuduyla öncelikle dağıtılıyor. Daha sonra İsmet Beyin sıkı izlemesi sonucu iki ateş arasında kalmaktan kurtulmak için Ethem Yunanlılardan ateş'kes isteğinde bulunuyor. Dört günlük bırakışma yapıyorlar ve böylece Yunanlıları düzenli orduya doğru yöneltmiş oluyor. Açıkça dile getirilmese de Yeşil Ordunun izlediği siyasal mantığı anlamak zor değildir: Kemalist Orduyu yendikten sonra Ankara'ya varmak, sonra da yine cepheye dönmek.

Görüldüğü gibi Yeşil Ordu bir Uç birliği gibi davranmaya başlamıştır. Oysa Türk devlet geleneği gözlemiş bulunduğumuz gibi kendi başına buyruk Uç'ları hiç bir zaman hoş görmemiştir. Kemalist Ordu da bu bakımdan geleneksel tekelciliği sürdürecektir. Ordu konu-

135 Nutuk, II, s. 504.

136 Çatışma öncesi Yeşil Ordunun mevcudu 5.000 kadardır. 159. Alay, 11 Müfreze, ve bir Bolşevik Taburu var. 700 mevcutlu sayılan bu Tabur'un Komutanı Yzb. İsmail Hakkı'nın Ethem'i kışkırttığı ileri sürülüyor: HARRIS, G., y.k., s. 86. Fakat Bolşevik Taburu olmadan da yeteri kadar çatışma nedeni olduğunu görmüş bulunuyoruz.

sunda tekelcilik ise devlet kavramı olan her yerde yadırganmaması gereken bir olgudur.

Sonunda eşkiya dünyaya hükümran olamamıştır. Kemalist birliklerin sürekli izlemesi sonucu Ethem ve kendine bağlı kalan son adamları Yunanlılara sığınmak zorunda kalmışlardır.[137]

Yeşil Ordu Kemalistler için büyük başağrısı olmuştur[138] ama ortadan kaldırılmasıyla düzenli ordu duruma tümüyle egemen olacaktır. Bundan sonra zararsız milis direnişlerine uzun zaman dokunulmamış ve zamanla bunların düzenli orduya katılıp bütünleşmeleri sağlanmıştır.

Bu bütünleşmeye bir örnek verilirse Kemalist Ordunun nasıl bir gerillayı hoş görebileceğini göstermek bakımından yerinde olacaktır : Kurucusunun anlattığı

---

137 Yunanlılara sığınanlar 25 subay ve 700 er civarındadır: Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 176.

138 Ethem ve yandaşları hakkında M. Kemal'in söyledikleri Y.O.' nun Kemalistler için ne kadar büyük bir baş ağrısı olduğunu ve ne büyük bir nefret uyandırdığını anlatmaya yeter •. "çapulculuk, haydutluk, şarlatanlık, hayasız, haddini bilmez, (naanaşmas), küstah, boğaztokluğuna casusluk, uşaklık, yapacak kadar pest (şirret), erzel (rezil), Nutuk, II, s. 543. beyinsiz ve aptalca bir gurur gösteren asiler, s. 544, Ethem'in Meclis Başkanlığına çektiği bir protesto mektubu için; "saçma, galiz, edepsiz, adî" sözleriyle nitelemektedir, s. 545. Başka bir yerde "emirerliğinden gelen ve aslında daha yüksek bir düşünce yeteneği olmayan Ethem" diye niteliyor, s. 546.

Atatürk Büyük söylevinde 50 sayfayı bulan açıklamalarıyla belKi de en uzun bir biçimde Y.O. - Kuvayı Seyyare konusuna yer aynmakla olayın önemini göstermiş oluyor. Nutuk, s. II, S. 464-470, 495, 499, 510-550.

İ. iiMÖısÜ'ye göre bu bunalımda M. Kemal "belki bütün yaşamının en önemli bir savaşım devri"ni geçirmiştir •. Ulus, 8 Mayıs 1968.

kadarıyla Demirci Akıncıları tam bir Kemalist gerilla modelidir. Düzenli ordunun henüz kendini kanıtlayamadığı, düşman karşısında halkın iç tepkisini içgüdüsel bir kendiliğindenlikle dile getiren fakat bunu aynı zamanda devlete, asıl orduya tam bir bağlılıkla yapan ve kendine düşen görevin yerine getirilmesinden sonra da hiç bir sorun çıkarmadan eski alçak gönüllü yerine, işine, köyüne dönen bir çete... Bu çete tipinin canlı bir örneğini Demirciler vermektedir. Öyle ki kendileri birer köylü olan savaşçılar yine hiç bir rütbe ve resmî görev isteğinde bulunmadan yine köylerine dönerken, komutanları da aynı görevine dönmektedir.[139]

Her iktidar girişimi gibi Yeşil Ordu da ancak başarılsa idi açıklanabilecek bir siyasal tasarının aracı olduğundan ve bu tasarı başarısızlığa uğradığından pek çok noktası karanlıkta kalmaktadır. Başarısız girişime kimse sahip çıkmaz. Ethem de Yeşil Ordu ile ilgisini kesinlikle yalanlıyor.[140] Yeşil Ordu ya da başka Ordu Ethem ve çevresi Kemalistlere karşı bir iktidar için savaşmadılarsa ne için ortak düşmana sığınacak kadar düşmanlıklar yaratılmıştır? Ethem girişimini uygularkenki nayifliğine suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışırken de başvuruyor olmalı.

Yeşil Ordu başarı kazansa idi büyük bir olasılıkla bir süre için jöntürk politikaları gibi maceracı, bilinçsiz fakat hırslı ve dar görüşlü bir "çete iktidarı" ortaya çıkabilirdi. Çünkü Kemalistlerin tersine Yeşil Ordu çevresinde tutarsız, sağlıksız ve türdeşlikten uzak bir toplumsal yapı belirmişti. Böyle bir oluşumun Türkiye'yi yeni çıkmazlara sürükleyeceği açıktı. Ethem'in bilgisiz

139 AKINCI, İ.E., Demirci Akıncıları, s. 397-404.

1« Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 59. KUTAY, C, Çerkez Ethem Dosyası, s. 259.

ve küstah kaba gücü eninde sonunda ülküsüz eşkiya, orta çağ dindarlığı ve bilgisiz Komünizm tabanının birbirine girmesiyle parçalanmaya mahkumdu.

Dünya savaşı sonrasında tek anlamlı askerî davranış M. Kemal'inkidir.

Kemalist strateji bir başarı stratejisidir. Bu nedenle yer yer hukuk ve demokrasi dışına çıkılmışsa hemen belirtmek gerekir ki böyle davranan yalnız onlar değildir. Ayrıca Kemalistlerin diğerlerinden farkı bu çıkışları geçici olarak ve istemeyerek, zorunluluk karşısında yapmış olmalarıdır. Varılan toplumsal ilerleme de bu çeşit uygulamaları bağışlatacak niteliktedir.

Bütün bu askerlik yoğun olaylara karşın Kurtuluş Savaşı bir askerî hareketten çok siyasal bir harekettir.[141] Çünkü Kurtuluş Savaşı salt meydan muharebelerinden oluşan bir savaş değil aynı zamanda bir iç savaştır. Sürekli güç dengeleri, çelişkileri, uzlaşmaları izlemek gerekmiş bir savaşımdır. İşte M. Kemal'in askerliğin sınırlarını aşan dehâsı burada görülür. İçinden çıkılmaz bir çelişkiler ortamında tasarladığı başarı stratejisini uygulayabilmek her halde kişilerin tarihteki rollerini hatırlamamızı gerektirir.

Millî Mücadele, Anadolu'nun hemen her yerinde smıflararası bir ulusal birlik havası içinde ve özellikle yerel eşrafın maddî desteğine dayanarak yürütülüyordu.[142] Ethem ise keyfî bir yerel yönetimin baskı, elkoyma, para toplama gibi ölçüsüz uygulamalarla taşra eşrafını korkutmuştu. Diğer yandan hem islamcı hem de komünizan eğilimleriyle batı dünyasını kaygılandırma-

---

141 STEINHAUS, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, s. 89.
142 TUNCAY, M., Sol Akımlar, s. 243.

ya başlamıştı. Bunun üzerine Kemalistler Londra Konferansı öncesinde batılılara güvence vermek için tabi bu arada kendi güç ve denetimlerini takviye etmek için genel bir sol örgütlenmeler özel olarak ise Yeşil Ordu üzerine gitmekte yarar gördüler.

Bu konuda son bir ilginç gözlem de M. Kemal'in Büyük söylevinde 50 sayfa ayırarak uzun uzun ayrıntılarını anlattığı Yeşil Ordu olayını komünizan yönüne değinmeksizin ve daha çok Kuvayı Seyyare adı altında anlatmış olmasıdır. Yalnız bir yerde bunların 'ulusal hükümeti yıkmak ve kendi akıllarınca başka çeşit bir hükümet oluşturmak düşüncesinde' olduklarını belirtiyor. Yunanlılara sığınmak zorunda kalan Çerkeş Ethem güçleri 'Ordu içinde bir düşman' idiler.[143]

Böylece Kurtuluş Savaşı başında düzenli ordu halkın gözünde en istenmeyen bir noktada iken ve milis en prestijli anmı yaşıyorken savaş sonuna doğru durum tersine dönecekti. Kemalist Ordunun bunu hakedebilmesi için büyük özveri göstermesi gerekiyordu.[144]

Kuvayi Milliye'ye karşı başlangıçta yumuşak hatta işbirlikçi bir tutumla davranılmasınm başka bir nedeni de salt orduya dayanan bir direnişin halkın gözünde destek bulamayacağı düşüncesi ve dolayısyile kendiliğinden gelişir görünen bir hareketin yanısıra ikinci planda yürütülen bir askerî hareket planı daha uygun bir eylem stratejisi olarak görünüyordu.[145] Böylece Kemalist-

---

1« Nutuk, C. II, S. 546.

IM SELEK, S., Anadolu İhtilâli, s. 248.

1*5 Ordunun özverisi bir Kurtuluş Savaşı için, savaşların büyüklüğü ölü sayılarıyla ölçülürse, pek önemli sayılmayabilir. Fakat bundan daha önemlisi doğrudan Orduyu temsil eden subaylarla halkı temsil eden erlerin savaşta ölüm oranlarıdır:

ler bir yandan orduyu güçlendirirken diğer yandan Kuvayi Milliye desteklenmektedir. Ayrıca halkın oylarıyla ortaya çıkan bir önderlik yaratmak için de seçim ve ulusal meclis yollarına baş vurulacaktır. Bütün bunlar sonunda Kemalistlerin tekelci egemenliğiyle sonuçlanacaktır.

8 — KEMALİST ORDUNUN DUYARLILIKLARI

"it was the people
that I was **afraid of"**
Mustafa Kemal*

Kemalizmin herkesçe bilinen ve burada yinelemeye gerek duymadığımız "Devrimleri"nden başka bir de bu devrimlerin uygulanış biçimiyle ilgili olduğu kadar ideolojisini çerçeveleyen, uygulayım araçlarını oluşturan bazı yöntem ve yönetim anlayışları var ki kanımızca ideolojik içeriği kadar önem taşımaktadır. Bunlara Kemalist **duyarlılıklar** diyebiliriz.

Toplumsal ve siyasal bilimlerde sıkça adı geçen iktidar kalıplarından bazılarını anımsatan bu duyarlılıklar hiç kuşkusuz aynı zamanda Türk ordusunun da siyasal değerlerini oluşturur.

KURTULUŞ SAVAŞI KAYIPLARI

	subay	**er**
Savaşta ölen ya da yaralanıp ölen	715	9.170
Hastalıktan ölen	**147**	22.543
Toplam	862	31.713

Bir savaş kadar bir salgın hastalığı andıran bu dökümdeki subay/er ölüm oranı 1/13 subayların özverisini düşündürtecek büyüklükte bulunabilir, bkz. SELEK, S. y.k., s. 110.

* KIJMDROSS, L, y.k., **s.** 435.

Ana çizgilerini belirtmeye çalıştığımız tarihten gelen bu duyarlılıklar tarihte kalmış anılardan ibaret olmadığı için de vurgulanmaya değer niteliktedirler. Kurtuluş Savaşı boyunca ve ertesinde oluşan ve bugün dahi büyük bir canlılıkla kendini duyuran bu siyasal gelenekleri sıralamakta yarar görüyoruz.

Kemalizm kendinden önceki düşünce ve politika akımlarına göre keskin bir uygarlık kopmasını simgeler (coupure civilisationnelle). Osmanlılıkla Cumhuriyetçilik ideolojik düzeyde uzlaşmaz bir ikilemdir. Ancak eski ve yeni Türkiye arasındaki bu gerçek zıtlığa karşın pek üzerinde durulmayan bazı süreklilikler de yok denemez. İşte bu duyarlılıkların bir kısmı bu süreklilik içinde düşünülmelidir.

Kemalist Ordunun kuruluşu yukarda da değindiğimiz gibi içgüdüsel ve düzensiz bir toplumsal savunma anlayışından kurumsal ve ulusal bir savunmaya geçişi simgeler. Bu salt örgütsel düzeyde bir ulusallaşma değildir. Artık İmparatorluğun diğer halkları gibi Türkler de kendi başlarının çaresine bakacaklardır. Konumuz bakımından ulusallaşma ise ayrı bir anlam kazanmıştır. Şöyle ki şimdiye değin hep kendi dışında ya da bilinçle izlenmeyen davalar uğruna harcanmış Türk askerîliği şimdi kendi varlığını korumaya ve savunmaya yönelmiştir.

Kurtuluş Savaşıyla belki de Türkler ilk kez toplum, savaşçı halk olmanın "avantajı"nı kendi öz yazgıları emrinde kullanmışlardır. Daha önceki yüzyıllarda kendilerinin dışındaki sayısız amaç ve davaların hizmetine sunulmuş, ve savurganca harcanmış olan Türk askerî gücü ve yeteneği bu kez akim ve ulusal bilincin yönetiminde içinden çıktığı toplumun hizmetine girecektir.

Kesinlikle söyleyebiliriz ki bu kendine dönüş olgusu Kemalizmin belli başlı tarihsel işlevlerinden biri olmuştur. Böylece her davaya, hizmete hazır bir askerîlik bu kez yalnızca ulusal davanın hizmetine sunulmuştur. Bunu sağlayan ulusçu duyarlılıktır.

Ulusçuluk tahmin edileceği gibi toplumsal benliği ön plana çıkaracaktı..Nitekim yer yer ölçüsüz iddialara varan bir kendine dönüş heyecanı bir süre Kemalist oluşumu etkileyecektir. Kültürel ve dil düzeyindeki öze dönüş çabalarının anlatım ve eleştirisi bütün ilginçliğine karşın bir yana bırakılırsa ulusal benlik arayışının siyasal sonuçları Osmanlılığın tam karşıtı bir durumla karşılaşırız. Kozmopolit bir İmparatorluktan neredeyse "etno-centriste" (soy-benlikçi) bir ulusal devlet anlayışına geçiş sözkonusudur. Bu anlamda Cumhuriyet Osmanlılıktan tam bir kopukluk gösterir. Bu ulusal devlet yaklaşımı tek-soyluluğu esas alan bir duyarlılığı bu gün de en canlı biçimde sürdürmektedir. Türk devletinin ve ordusunun bu duyarlılığını ciddiye almayarak ayrılıkçı politikalar gütmeye kalkışanlar talihsiz gelişmelerin kapısını açmışlardır. Bu öylesine temelli bir veridir ki kendini Kemalist düşüncenin ilk ilgilisi sayan ordu için bir varlık sorunu olarak algılanmaktadır. Kuşkusuz varlık sorunu yalnız söz ve düşünce düzeyinde kalmaz, aynı zamanda devlet birliği ve toprak bütünlüğü olarak uzanır.

Ulusalcılığın başka bir uzantısı çatal bir anlatım taşır : dışa karşı Bağımsızlık, içe karşı "tepeden inmecilik", ya da seçkin devrimciliği (jacobinisme). Özellikle Sovyet yardımı karşısında ve sol örgütlerin dış bağlantıları konusunda gösterilen kıskançlık ölçüsündeki bağımsızlıkçılığm örneklerini gördük. Bağımsızlıktan da önemli görünen özellik ise toplumun geleceği üzerinde

söz ve karar sahipliğinde düğümleniyordu. Karar tekelinin Kemalistlerin elinde olması her şeyin üstünde tutuluyordu.[143] Böylece bağımsızlıktan bile gerekirse ödün verilebilir. Çünkü buna karşın söz sahibi olunabilirse verilmiş olan ödün merkezî ve tekelci bir yönetim tarafından yeniden geri alınabilecektir. Oysa bağımsızlık içinde olsun olmasın ipler Kemaistlerin elinde değil de içerden ya da dışardan çıkacak sözde halk önderlerinin elinde olursa o zaman ne gerçek bir bağımsızlık ne de çağdaş bir toplum kurulabilirdi. İşte Kemalistlerin düşüncesi aslında bir çeşit kendine güven düşüncesiydi. Bu yüzden denetimsiz halk yığınları karşısında bir çeşit fobi geliştirilmiştir. Savaş boyunca korkulu deneyimler yaşadıktan sonra bu korku ve duyarlılıktır ki Türkiye' yi Osmanlı devletine göre içerde ödün vermez bir tekelci-merkeziyetçi-devletçi devrimciliğe, dışta ise kıskanç bir bağımsızlıkçılığa götürmüştür.

Kemalistler kendi dışındaki örgüt ve çalışmaları denetim altına alabilmek için bir yandan devletin zorlayıcı gücüne başvuruyordu : askerî ve siyasal yıkıcılığıda içine alacak biçimde bir Hiyaneti Vataniyye Yasası (29 Nisan 1920) çıkarılması, Dernekler yasasının hükümete kamu güvenliği ve devlet politikasını tehdit eden örgütleri kapatma yetkisi verecek biçimde değiştirilmesi (4 Ekim 1920), Üyeleri Meclisten seçilen İstiklâl Mahkemeîeri'nin kurulması gibi (Eylül 1920). Böylece yargı yasama ve yürütme tekelde toplanmış oluyordu. Diğer yandan Sovyetlerle dostluk, İslâm dünyasıyla yakınlık

---

146 Bunun için Çerkez Ethem güçlerinin çok kanlı **bir** biçimde bastırdıkları Yozgat ayaklanmasından sonra İnönü M. Kemal'e egemenliklerinden kuşkuya düştüğü için olacak şöyle soruyor •. Bu ülkeye egemen olan kimdir? Bunlar mı? Biz miyiz?": Ulus, 25.4.1968.

gibi politikalarla birlikte bu politikaları bizzat kendisi savunmak üzere resmî TKP'yi kurmak gibi siyasal manevralara başvuruyordu. Kısaca duruma rakipsiz hakim olmak için ne mümkünse onu yapıyorlardı.

Kuşkusuz bu tekelcilik isteğini basit bir iktidar bencilliğine bağlayamayız. Kendi dünya görüşlerine olan sonsuz inanç kararlı bir yurtseverlik ve uygarlık ülküsü biçiminde topluma hizmet güdüsü ile içiçedir. Nitekim herkesin kendi hukukunu kendisinin uyguladığı bir çete "adaleti" karşısına yine Kemalistler çıkacaktır. Burada da kendi iktidarlannı güçlendirmek yine sözkonusudur ama bir adalet duygusu, daha doğrusu bir meşruiyet anlayışı da belirgin olarak gözlenebilmektedir.

Çok eleştirilen İstiklâl Mahkemelerine değinmeden iç-savaş ortamındaki Anadolu'da nasıl bir hukuk düşüncesi olduğunu örneklemek için bir çete başının, Demirci Mehmet Efe'nin şu "özdeyiş"lerini aktaralım :

"Savaş bu be evlât... İlkin vuracaksın,
sonra soracaksın."

"Bizim yasamızda mahkeme yoktur.
Kurşun tüm pislikleri temizleyiverir."[147]

İşte buna hayır diyen Kemalist Meşruiyet anlayışı olmuştur.

Kemalistlerin bilinen kargaşa ve güvensizlik ortamında bile dikkatlerden kaçmayan bu meşruiyet duyarlılığı anılmaya değer başka bir erdemdir. Üç örnek bu hukukun üstünlüğü anlayışını sergilemeye yetecektir.

1 — İnönü'nün Çerkez Ethem'den ayaklanmaların

147 TOY, E., Türk Gerilla Tarihi, s. 196.

bastırılışından sonra idam edilen kişilerin mahkeme belgelerini istemesi.[148]

2 — İstanbul'un atadığı ve Erzurum'a gelmekte olan Vali Reşit Paşa'nın yolda öldürülmesi M. Kemal'e önerilince onun verdiği karşılık Kemalistlerin hukuk anlayışlarını örneklemesi bakımından anlamlıdır: "...ne diyorsunuz? Eşkiya gibi dağda, komitacı gibi sokakta adam mı vuracağız. Bizim devlet anlayışımızda, bu yoktur. Bundan sonra bu ülkede yurttaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır."[149]

3 — Keyfi cezalandırma olayları karşısında Batı Cephesi Komutanlığının genel bir emrinde şöyle denilmektedir: "...Hıyaneti, ne ölçüde kesin olursa olsun hiçbir köy kesinlikle yakılmayacak, halktan hiç-bir kimse, hiç-bir birlikçe, hiç-bir suç ile idam olunmayacaktır. Casuslukları ve diğer ihanetleri belli olmuş olan adamların koruma altında İstiklâl Mahkemelerine gönderilmeleri gerekir."[150]

Bu gözlemlerden sonra İstiklâl Mahkemelerinin genel hukuk kurallarına ve insan haklarına aykırı ilke ve uygulamalarına karşın o günkü hukuk dışı Anadolu'da hukuka en yakın kuruluş belki de yine bu mahkemeler olmuştur.

Kaldı ki iç-savaş ve işgal ortamında her toplumda hukukun az çok ihmal edildiği de ayrı bir gerçektir. Öte yandan asker toplamak ve tutabilmek kuruluş ve savaş halindeki bir ordu için belli ki ya hep ya hiç sorunudur.

Bütün bu neden ve gerekçeler İstiklâl Mahkemelerini büsbütün hukuksuz kalmış bir toplumda yine bir

---

"8 İNÖNÜ, *İ.,* Ulus, 25.4.1968.
«9 DURSUNOĞLU, C, Belleten, c. 27, No: 108, s. 637.
150 Nutuk, c. II, s. 513.

parça meşruiyet duygusuyla iş yapmak istemenin bir örneği sayabiliriz.

Kemalist duyarlılıklar arasında Osmanlı düzenindeki gibi değilse de yine belirli bir sürekliliği olan Devlet-Baba (Etat providentiel) düşüncesinin izleri bulunabilir.[151] Kuşkusuz bu Osmanlılardaki Sultan-halk ilişkisini çoban-sürü ilişkisine benzeten Tanrı kaynaklı çağ dışı bir iktidar felsefesi değildir. Fakat Kemalizm halka uygarlık kılavuzluğunda, doğru yol gösteriliciliğinde o kadar tek yönlü ve ısrarlı olmuştur ki Cumhuriyetçiliğine karşın "halkın mutluluğunu biz halktan daha iyi biliriz" düşüncesi seçkinlerin paylaştıkları düşüncedir. O kadar ki L. KINDROSS Kemalistlerin halkı Sultan'ın âentlediğinden daha sıkı denetim artına aldığı kanısındadır.[1510] Kuşkusuz toplumların gelişme aşamaları demokratikleşmenin hızını koşullandırır. Belki de bu yüzden Kemalist tepeden inmecilik kolay kolay suçlanamaz.

Demek ki Osmanlılıktan kalan siyasal gelenekler arasında sayabileceğimiz bir başka iktidar kalıbı seçkinciliktir. Kemalistlerde doğru ya da yanlış; halkın kentli kendini, o günkü kültür düzeyinde kendi kendini yönetemeyeceğine inanç JÖntürklerden daha az olmadığı kanısındayız. Bu noktada Cumhuriyet durumu değiştirmemektedir. Cumhuriyet kuşkusuz Hanedanlık yönetimine göre daha çağdaştır ama iktidar, üzerindeki hakkı tartışılmaz bir aileden alınıp halkın gerçekten seçmediği bir topluluğa verilmesiyle değişiklik ister iste-

---

151 M. TUNCAY buna "tek-parti aracılığıyla devlet paternalizmi" demektedir: Bkz. Tek-Parti..., s. 328.

15la KINDROSS. L., y.k., s. 435.

152 Yalnızca şapka devrimine karşı çıkışın bile onlara idamla sonuçlanacak ölçüde önemli bir tepki ortaya koyduğu anlaşılıyor:

mez sembolik düzeyde kalmıştır. Bunun içindir ki Profesör DUVERGER günümüz demokrasilerini bile yer yer adı değişmiş kraliyet yönetimlerine benzediğini ileri sürerek "Cumhuriyetçi Monarşi" başlıklı bir yapıt yazmıştır.[152]

Kemalistler özledikleri bir Türkiye yaratmak için toplumsal ve ekonomik gelişmelerin ağır ilerlemesini bekleyemezlerdi. Çünkü Kemalizm bir Volontarizm'dir. (iradecilik, istenççilik). Kendi kendine gelişememiş, ya da istenen hızla gelişmemiş bir toplumu o toplumun seçkinleri güdümünde gelişmeye yöneltmek, hızlandırmak, gerekirse zorlamaktır. Türkiye'nin çağdaşlaşma çabası, Batılılaşma isteği volontarist bir olaydır. Böylece Türkiye kendi iç gelişmeleriyle kendine özgü bir toplum olabilme seçeneği yine ertelenmiştir. Çünkü Batı ile bir defa açılmış olan ara ancak böyle yılmaz bir istek ve kararlılıkla kapatılabilir. Bu karara toplumun uyup uymaması düşünülmemiş ya da uyacağı var sayılmıştır. Böyle bir seçenek halka empoze edilebilir çünkü baştaki seçkinler toplum için en doğruyu seçtiklerine inanmaktadırlar.

Burada ilginç olan başlangıçta zorlayıcı özelliğiyle demokratik görünmeyen reformlar zamanla yüzeyselliklerini aşıp toplum içinde kabul görmesidir. Kendine danışılsa halkın karşı çıkacağı, danışılmadığı halde karşı çıktığı[153] dönüşümler zaman içinde halka malolabilmiştir. Kemalist emrivakiler zamanla özümsenmiştir.

---

153 DUVERGER, M., La Monarclie RĞpublicaine.

BÖLÜM IV

ÇAĞDAŞ TÜRK ORDUSUNA DOĞRU

"Cumhuriyeti Korumak ve Kollamak..."

Yeni Türk deveti askerî bir Cumhuriyet midir?

I. Meclisin 1/6'sı subaylardan oluşmaktadır. II. Meclis'te de hemen hemen bütün ordu ve kolordu komutanları milletvekilidir.[1] Savunma, Bayındırlık, Ulaştırma ve İçişleri Bakanlıklarının asker olması bir gelenek halini almıştır. Genel Kurmay Başkanlığı 1924 Martına kadar hükümette bir bakan gibi yer almaktadır.[2] Hiç bir asker-bakanm yeralmadığı ilk hükümet ancak 1948' de Demokrasiye geçiş arefesinde kurulabilecektir. Cum-

---

1 Asker kökenli milletvekilleri:
I. Meclis (1920-1923) % 15
II. Meclis (1923-1927) % 20
III. Meclis (1927-1935) % 19
IV. Meclis (1935-1939) % 16
V. Meclis (1939-1943) % 18
VI. Meclis (1943-1946) % 16
dır. FREY, F.W., Turkish Political Elite, s. 181, 260.
Yine aynı araştırıcıya göre BMM ilk dönem mebusları ve bakanlarının meslek grupları asker-sivil egemenliğini açıkça saptamaktadır: Mebuslarım % 15'i bakanların % 29'u askerken, genel olarak askerlerle birlikte devlet görevlilerinin oranı mebusların % 50'si, bakanların ise % 60'ını oluşturmaktadır: y.k., s. 79.

a TUNCAY, M., Tek Parti, s. 113.

hurbaşkanları, biri dışında; o da pek talihli sayılamaz, hep asker kişiler olmuştur. Bu kanıtlara bir de demokrasiye geçildiğinden beri nerede ise bir süreklilik (peryodiklik) kazanan askeri müdahaleleri eklersek yukardafci sorumuz haklılık kazanabilir.

Fakat bütün bunlar Türkiye Cumhuriyetinin askerî bir rejim olarak tanımlanmasına yeter mi?

Gerçekte sorun bir siyasal sistemdeki askerlerin ağırlık ölçüsünü hesaplamaktadır. Fakat konunun başka bir boyutu da halkm kendi kendini yönetebilirliğinin ortaya konması ve bunun devlet katında kabul görmesi sorunudur. Hemen belirtelim ki her ikisinin de gerçekleşebildiğini söylemek zordur.

Bu konuda herkesin birleşeceği ortak nokta her halde bütün dönüşümlerin seçkinler eliyle ve halka danışılmadan yapıldığıdır. Cumhuriyet bile bilinmektedir ki Çankaya'da bir akşam yemeğinde buluşan yedi sekiz kişilik bir grubun kararı olarak doğacaktır.[3]

Diyebiliriz ki ordu desteği olmadan Kemalist dönüşümlerin hiç biri kolay kolay gerçekleştirilemezdi.

Gerçekleştirilen devrimlerin içeriğiyle ilgili olarak, kuşkusuz bu çabalar bir üretim dönüşümüne yol açacak türden eylemler değildir. Bu yüzden marksist anlamda bir devrimden sözedemeyiz. Fakat nihayet teslim etmek

---

[3] Bu kararın yedi sekiz kişinin mi yoksa bir tek kişinin mi olduğu da *pek* belli değildir. Çünkü M. Kemal'in kendi anlatımına göre hem konuklan o gün önüne geldiği gibi çağırmış görünüyor, hem de sofradakilerin görüşünü almaktan çok onlara kararını duyurmuş gibidir: "Yarın Cumhuriyet'i ilân edeceğiz." : Nutuk, c. II, s. 587 Gidişin Cumhuriyet olacağını sezen komutanlar olduğu anlaşılmakla birlikte halk; bir yana, K. KARABEKİR gibi bu olasılığa baştan karşı çıkanlar da vardır. Bkz. K. ÖZALP, Millî Mücadele, s. 107.

gerekir ki teokratik, çok-uluslu, çok-dinli, çok-dilli... ve çağının çok gerisinde kalmış bir İmparatorluktan laik, batılı değilse bile sonuna kadar batıcı bir Cumhuriyete geçmek üretim ilişkileri ölçeğinde değilse bile siyasal ve toplumsal düzeyde devrimsel bir olaydır. Demokratik olup olmadığına bakılmaksızın değerlendirildiğinde ordunun varlığı olmaksızın gerçekleştirilmesi düşünülemeyecek bir dönüşüm söz konusudur.[4]

1960'larm sonraki tartışma konularından biri de bu devrimsel olgunun içeriği idi. Pek çok aydın belli bir küçümseme ile Kemalist dönüşümlerin alt yapıya dokunmadığı ve yalnızca "üst yapı devrimleri" olarak kaldığını ileri sürdü. Oysa bu yönde bir tek örnek bile konuyu alışılmış kalıpların dışında değerlendirme gereğini düşündürebilir. 1980'lere doğru İran'daki Molla hareketine benzer bir politize din hareketlerinin Türkiye'de de başlayacağını bekleyen Batılı gözlemcilerin düştüğü yanılgı her bakımdan öğreticidir. Türkiye'de politize dinin geriye dönülmez bir biçimde aşılmış olması gerçeği bazı dönüşümlerin yüzeysel ve tepeden inmeci yöntemlerle ve seçkinci kadrolarla da gerçekleştirilmiş olsa belli bir süre sonra başarılı olabilmesi altı çizilmesi gereken bir durumdur. Burada Bonapartist yöntemlerin er-

---

4 Genellikle benimsenen bu aşağı yukarı "İlerici Ordu" tezinin karşıtını düşünenler de yok değildir. Örneğin Kurtuluş KAYALI ordu müdahalelerini "Türk toplumunun özgürleşme sürecine ordunun genelleşmiş" bir tepkisi olarak görüyor, (s. 20.) ve "Türkiye'de Ordu hareketleri her politik hareketi sınırladığı gibi reformist hareketi de sınırlamıştır." görüşünü ileri sürüyor: Cumhuriyet Döneminde Ordu ve Siyaset, s. 56. Ordunun genel olarak bütün siyasal gelişmelere bir sınır getirdiği doğru olmakla birlikte bu durum onun ne kadar yetersiz olursa olsun reformizmin ana kaynağını oluşturduğu gerçeğini unutturamaz.

demlerini savunmak söz konusu değildir. Yalnızca laiklik gibi önemi söz götürmez bir reformun eleştiri götürür yöntemlerle gerçekleştirilebilmiş olması vurgulanmak istenmektedir.

Böylece Kemalizmin bir başka özelliği daha kendini göstermiş oluyor; Bir düşünce sisteminden çok bir uygulama programı. Nitekim Kemalizmin uygulamaya koyduğu hemen hemen bütün düşünceler Osmanlı toplumunda şu ya da bu biçimde ileri sürülmüş, tartışılmış düşüncelerdir.[5] Fakat yazılıp söylenmesi bile bir ütopya gibi görünen bu düşüncelerin uygulamaya geçirilmesi hiç de küçümsenecek bir başarı değildir.

Bununla birlikte Kemalizm gücünün sonuna kadar gitmiş midir? Sorusu akla geliyor. Denebilir ki; hayır. Bir çeşit Devlet Sosyalizmi olasılığından söz etmek ve bir Kemalist Sosyalizm seçeneği üzerinde tartışmak olanaklıdır. Ancak böylesi Tarih Felsefesi tartışmaların tek yararı belki de ne yönde olursa olsun Türk siyasal sisteminin kaçınılmaz olarak tepeden inmeci, merkeziyetçi ve batıcı bir sistem olacağını ortaya koymak olacaktır. Bütün bu özelliklerin Türk Ordusu için birer temel ilke olduğunu belirtmek bile gereksiz.

Türk toplumu üzerinde Ordunun rolü ne denli önemli olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti sivil bir yönetim olmak istemiştir. Bu ise ordunun politikaya karışmamasını gerektirir. M. Kemal de daha Meşrutiyet zamanında ordunun gündelik politikaya karışmamasını ortaya atmış bir askerdir. Yine 13.11.1921'de K. Karabekir'e yazdığı bir mektupta "Meclis'te komutanlara kar-

---

[5] Örneğin bir Abdullah CEVDET gerçekleştirilen bütün Kemalist reformları daha önce tartışmıştır: **DAVISON, R.H., Reform in** the **Ottoman Empire, s.** 378.

şı bir akım doğduğundan" sözederek "orduların yalnız cepheleriyle uğraşmalarının" meclis çoğunluğunun isteğine uygun düşeceğini biraz da nabız yoklamak için olacak söyleşi biçiminde (hasbıhal tarzında) Doğu ve Batı Cephesi komutanlarına bildirmektedir.[3]

1923 Aralığında çıkarılan yasalarla ordu kesin olarak politikadan uzaklaştırılacaktır. Ordu politikadan uzak tutulacaktır ama bir yandan M. Kemal'in en çok güvendiği Mareşal ÇAKMAK'm Genel Kurmay Başkanlığında ve yine kendisine en bağlı subayların komutanlığında bulunmak koşuluyla öte yandan gerektiğinde rejimin bunalıma girdiği anlarda kendisinin yardımına koşmak koşuluyla.[7]

Sonuç olarak ordunun politika dişiliği bir bakıma Kemalistlerin sorunlarını orduya gerek kalmadan çözebildikleri sürece geçerlidir. Değilse her zorluklarında onun gölgesi arkalarında sonuç alıcı bir güvencedir.

Şu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek ki ordunun ağırlığı siyasal sorunların çözülmesinde gündelik bir araç olarak kullanılmamıştır. Gerçi rejmin ve önderin tehlikeye girdiği zamanlarda ordu devreye sokulmuştur ama genel olarak gündelik bir politika aracı yapılmadığı söylenebilir. Belki de buna gerek kalmamıştır. Ayrıca bu ordu-politika uyumu Atatürk'ün ölümünden sonra da sürebilmiştir.

1960'lara dek gözlediğimiz bu sivil iktidara uyum (itaat) geleneği nasıl gerçekleştirilebilmiştir? Kanımızca bunun iki dayanağı vardır :

1 — Ordunun sivil yöneticilere olan sonsuz güveni, asker-sivil ideolojik birlik.

---

6 KARABEKİR, K., İstiklâl Harbimiz, s. 1044.
7 TUNCAY, M., Tek-Parti, s. 113.

2 — Ordunun kendisinin politika dışı kalması gereğine olan inancı ve bunun genç kuşaklara benimsetilmesi.

Her iki dayanak da uzun yıllar aynı kişinin ordunun başında tam bir bağlılıkla çalkantısız, istikrarlı bir yönetim kurmasıyla yakından ilgilidir.

Böylece bir yandan sivil, karizmatik önderlerin tarihsel kişiliklerinin yarattığı güvence, öte yanda salt kendi meslekleriyle sınırlı kalan bir görev anlayışı 1980' lara dek sivil güç/askerî güç çatışmasını gündeme getirmemiştir.

Asıl ilginç durum Kemalistlerin toplumsal sınıflar karşısındaki konumlarıdır. Burada ne ayrıntılı bir sınıf çözümlemesi ne de bir toplumsal tarih yapmak söz konusudur. Bununla birlikte konunun egemen çizgilerini gözleyebildiğimiz kadarıyla anlatmakta yarar görüyoruz.

Kurtuluş Savaşı bir toplumsal güçler koalisyonu ürünüydü. Bir çok yazar Kemalistlerin taşra güçleri (eşraf, mütegallibe, ağa, şeyh...) ile işbirlğine, güçbirligine değinmektedir.[8] Belki de Toprak reformu gibi toplumsal ve ekonomik dönüşümleri başaramayışları bu işbirliğinin engel olacağı bir durumdur.[9]

Toplumsal düzeyde ordunun başlıbaşma bir sınıf olmadığı söylenmiştir. Liberal düşüncede sınıflar üstü

---

s YERASİMOS S., "Ordu ve eşraf" birliğinden sözederken (yk., c. III, s. 1214). T. TİMUR bu sunıf yapısıyla Türk devriminin bir "Burjuva devrimi" niteliğini vurgulamaktadır: Türk Devrimi ve Sonrası, s. 28, 279, E.T. ELİÇİN'nin benzer görüşleri için bkz. Kemalist Devrim İdeolojisi, s. 56.

9 Toprak Reformu gibi toplumsal adaletli reformları uygulamayış, ya da uygulayamayışlarıyla ilgili olarak: bkz. SERTEL, Y. Türkiye'de İlerici Akımlar, s. 21.

bir devlet organı olarak görülmek, gösterilmek istenen ordu marksist yaklaşımda egemen sınıfların bir aracından başka bir gerçekliği olmayan bir kurum olarak algılanmıştır.

Bu sınıfsal ve ideolojik yaklaşımlar yanısıra bir de kurumsal diyebileceğimiz ve askerî örgütün kendine özgü yapı ve niteliklerini de dikkate almamızı gerektiren bir yaklaşımı da burada anmakla yetinelim. Günümüz Ordubilim çalışmalarında "Spécificité militaire" (askerî özgüllük) olarak geçen bu yaklaşım genel görüşler yanısıra ordu kurumunun diğer toplumsal kurumlardan oldukça farklı bir değerler bütünü oluşturduğunu vurgulamaktadır. Disiplin, hiyerarşi, otorite, esprit de corps, onur, kahramanlık, cesaret, dayanışma, itaat, şehitlik, gazilik, özveri... gibi mesleksel ahlâk ve değerler de askerî davranışları belirlemekte önemli katkıları olacağı ileri sürülebilir. Türk Ordusunun bu yöndeki özgüllüğü de orduların evrensel niteliklerini daha da yoğunlaştırarak içerir.[10]

Askerî özgüllüğe değindikten sonra yeniden tarihsel gelişimle ilgili görüşlere dönebiliriz.

Başka toplumlarda bu görüşlerin geçerlilik derecesi bir yana Türkiye'de durumun çok farklı bir gelişme gösterdiğini teslim etmek zorunda kalmaktayız. Şöyle ki Batı toplumlarında Feodalite'nin çöküşüyle birlikte her alanda varlığını gösteren yeni bir sınıfın devlete, dolayısıyla orduya da kendi toplum anlayışını dikte ettirebilmesini, hatta çağdaş profesyonel orduyu bile bu sınıfın yaratması bu gün hemen hemen bütün toplumbilimcilerin birleşebileceği bir tarihsel veridir. Oysa Türk

10 BOZDEMİR, Mevlüt, Le Röle Politique de l'Armâe Turque, s. 90, 108, 133, 137.

toplumsal gelişmesinde her şey sondan başlamış gibidir. Yani önce profesyonel bir ordu geleneği, ciddi bir devlet merkeziyetçiliği ve buna karşılık bir türlü ortaya çıkamamış bir burjuvazi. İşte pek çok sorun bu tersliğin kavranmasıyla çözüme kavuşturulabilir.

Kendiliğinden doğup, gelişmiş bir yerel burjuvazi yokluğu günümüze kadar süren gelişmelerin başlangıcı olarak görülebilir. Böyle bir burjuvazi olmadığı için bir burjuva devrimi de olmamıştır. Dolayısıyla böyle bir sınıfın getirdiği değerler ve dünya görüşü de olamamıştır. O zaman bunları dışardan getirmek sözkonusu olmuştur. Bir toplumsal sınıfın kendisi dışardan getirilemeyeceğine göre onun kurum, değer ve yenilikleri getirilmeye çalışılmıştır.

1920'lerde yapılan siyasal rönesans ordu sayesinde olmuştur. O tarihte Türkiye'de ordunun dışında Cumhuriyet kuracak bir toplumsal güç göremeyiz. Ne burjuvazi ne işçi sınıfı.

Dolayısıyla Cumhuriyetin de hattâ Demokrasinin de patenti orduya aittir diyebiliriz. Gerçi 27 Mayıs öncesinde ideolojik çoğulculuk anlamında çok partililik gibi bir niyet yoktur ama askerlerin ittifak kurduğu aydm çevreler sayesinde bir açılım sağlanmış başarılı sonuçlanmasa da demokratik gelişmelerin yolu açılmıştır.

Türk devrimi gecikmiş bir burjuva devrimidir. Ama asıl özgün yanı burjuvazinin gerçekleştiremediği bir devrim olmasıdır. Bunu orduya dayanarak gerçekleştiren bir orta sınıf liderliğidir. Bu nedenle 1920'lerde bir çeşit "Askerî Cumhuriyef'ten söz etmek yanlış olmaz. Hatta ordu içinde bir "Askerî Demokrasi"den bile sözedebiliriz.

Ordu toplumsal bir sınıf değildir ama Türkiye'de bir sınıf rolü oynamıştır. 1950'lere kadar yandaşlarıyla birlikte burjuvaziyi ikame etmiştir. Sanki iktidarı "emaneten" kullanmış ve 1950'de asıl sahiplerine devretmiş gibidir.

Böylece Kemalistler kurtuluştan sonra henüz doğmamış Türk burjuvazinin işlevini yerine getirmeye çalışmışlardır. Bir bakıma olmayan bir smıfm yerine geçmeye (ikame) uğraşmışlardır. Ve bunu öncelikle gerçekleştirilebilecek işlerden başlatmışlardır. Bilinen üst yapı değişimleri aslında sonradan ortaya çıkacağı öngörülen bir burjuvazinin değerler bütündür. Henüz toplumsal bir feodalite'nin koyu tutuculuğunda yaşayan bir toplumda bu eleştiriye uğrayan burjuva yenilikleri kuşkusuz bir seri şok etkisi yapacaktı. Ama değil mi ki Batıyı Batı yapan bu smıfm kendisi yasalarla yaratılamıyordu hiç olmazsa, o yaratılıncaya kadar gerçekleştirilmesi nisbeten kolay olan onun yaşama biçimi benimsenebilirdi. Kemalistlerin bu olmayan bir sınıfın yaratıcılığını üstlendiklerinin bilincinde oldukları anlaşılıyor. M. Kemal'in Sovyet elçisi ARALOV'a söyledikleri burada anılmaya değer : "Türkiye'de sınıflar yok, Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor... Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamak... Bunlar devletin önünde duran işlerdir."[11]

İşin garibi yerel burjuvazi yaratmak çabasıyla girişilen bu reformlara belki de en çok burjuvazileşmeye aday kesimler karşı çıkmıştır. Türk Burjuvazisi kendi devriminin sonuçlarını bile benimseyememiştir. Bu an-

---

n ARALOV, S.Î., Bir Sovyet Diplomatının Hatıraları, s. 234.

cak yarım yüzyıl sonra gerçekleşme yoluna girebilecektir.

Yine garip bir durum Kemalistlerin böylece kendi geleceklerini kesintiye uğratacağı bir sürece bile bile girmiş olmalarıdır. Toplumbilimsel olarak, halk deyimiyle kendi bindikleri dalı kendileri kesmiş olacaklardır. Düşünsel bir girişim olarak Kemalist reformlar kuşkusuz kendi ölçülerinde başarılmış olacaktır ama sınıfsal gerçeklik olarak kendilerinin ya da siyasal mirasçılarının bir gün iktidar odaklarından uzaklaştırılması da bu girişimin başka bir sonucu olacaktır.

1970 sonrasının askerî müdahalelerinde yarım yüz yıl öncesinin izlerini görmek bu çözümlemede kaçınılmazdır. Devlet hizmetlilerinden oluşan bir orta sınıf yapısının[12] ürünü kendini olumsuzlayarak tarihini noktalamış olacaktır. Çünkü bir gün kendilerinin yarattığı yeni sınıflar devlet kalesini hem dışardan hem içerden fethedeceklerdir.

Kemalizmin sınıflar üstü yargıç anlayışıdır ki kendi kendine gelişmesi beklense belki de şimdiye kadar hiç bir zaman laiklik gibi dil, kültür, kadın hakları, yaşam biçimi gibi sorunları kesinlikle üstlenmeyecek olan bir burjuvaziyi sürekli itelemelerle, özendirmelerle, zorlamalarla hem yetiştirmiş, hem çağdaşlaştırmaya uğraşmıştır. Yalnız bir sözle belirtirsek Kemalizm Türk burjuvazine nasıl burjuva olunması gerektiğini öğretmeye çalışmıştır. Böyle olmasa idi belki bu günkünden de geri bir sermaye sınıfı üstelik Batılı yaşama biçiminden de son derece uzak, çağ gerisi bir görünümle Türkiye'yi yönlendirmeye çalışacaktı. Bu yüzden Kemalizmin somut erdemi salt bir sermaye birikimini temsil eden bir

12 KIŞLALI, A.T., Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni, s. 90.

sınıf yaratmak değil onun aynı zamanda çağa uygun biçimlenmesini güvenceye almaya çalışmaktadır.

Kim orduya dayalı bir yönetimden söz eder kaçınılmaz olarak demokratik olmayan bir yönetim anlaşılır. Kemalist dönemin demokratik olup olmadığı da orduya dayalılığı açısından araştırılırsa açıkça çağdaş demokrasinin temel kural ve kurumlarına uymadığı teslim edilmek durumundadır. Ne var ki bu konu genel bir açıdan değerlendirilmedikçe gerçekçi bir yargıda bulunmak zordur. Belli ki yeni Türkiye devleti tek adam tek parti kalıbıyla yönetilmiştir. Uzlaşmaz tutumlarla olaya yaklaşanlar diktatörlükten, anti-demokratiklikten hatta faşistlikten söz açabilirler. Ne var ki tarihsel gerçek ortadadır : demokratik olmayan yöntemlerle ilerici dönüşümler başarılmıştır. Bu nasıl değerlendirilecektir? Sorun salt araçların suçlanması değil amaçların ve varılan noktaların değerlendirilmesidir.

Sorun felsefe düzeyinde ele alındığında bir varlık sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal gelişmenin her aşamasında demokrat olunabilir mi? Demokrasi de belirli bir insan ve toplum gelişmesinin sonunda ortaya çıkmamış mıdır? Böyleyse demokrasinin olmadığı yerde demokrat olmamak suçlanabilir mi?

Bu sorulardan sonra Kemalistlerin içinde bulundukları toplumun gelişme düzeyine göre nasıl bir konum almışlardır yaklaşımıyla bir ölçüde karşılık bulabileceğimizi sanıyoruz. Her halde yeni Türk devlet yapısının toplumuna göre daha ilerde bir konumda olduğunda pek çok kişi birleşecektir.

Bu saptamadan sonra diyebiliriz ki M. Kemal o günkü Türk toplumunun bulunduğu gelişme noktasında demokrat olmamışsa, olamamışsa bu bir yandan, ön-

ce o toplumun demokrat olmadığından olabilir, öte yandan yapılan girişimlerin -bir gün demokratlaşılacakmış gibi ön koşulların hazırlanması- demokrat olmayı engellemesinden de olabilir. Sorun M. Kemal'i ne pahasına olursa olsun haklı çıkarmak değildir. Fakat belirli bir aşamada yapılabileceklerin en çoğunu başarmaya çalışmış bir insanın objektif olarak da doğru değerlendirilmesi gerekir. İşte bu objektiflik toplumsal gelişme düzeyinin insan iradesine en büyük smırı çizdiğini teslim etmemizi gerektirir.

Bu açıdan kendi yönetim dönemlerine yine kendileri oldukça objektif bir değerlendirme getirmişlerdir : İsmet İnönü "Atatürk yönetimi Demokratik Rejime hazırlık aşamasıdır" demiştir.[13]

İç yapısı bakımından dünyanın hiç bir yerinde demokrasiye uyması düşünülmeyen ordunun niçin demokrasi savunucusu olmadığı sorusu gereksiz bir sorudur. Ancak Türkiye demokrasiye hazırlanırken de geçerken de her zaman toplumun kaderiyle özdeşleşmiş ordunun dikkat çekici bir sessizliği gözlenmektedir ki belirtmeden geçemiyoruz. Belki ordu da demokrasinin değerini 1950'den sonra anladığı için. Belki sonsuz güvenle bağlı olduğu önderlerin mutlaka iyiyi, doğruyu kararlaştıracaklarına inandığı için...

Demokrasi hazırlığında ve geçişte büyük katkısı görülmeyen ordu zamanla bu düzende de kendisinin ge-

---

13 AYDEMİR, Ş.S., İkinci Adam, s. 435. Tek Partiden çok partililiğe geçiş denemelerini inceleyenler bunların bütün güdümlü ve yapmacıklılığına karşın belirli bir iyi niyetin de bulunduğunu belirtiyorlar: WEIKER, W.F., Political Tutelage and Democracy. KARPAT, K., Turkey's Politics. M. TUNCAY, parti içi yaşam bakımından "Oybirlikli", genel olarak da "Güdümlü" bir Demokrasi görüşünde, y.k., s. 245, 304.

rekliliğini görmüş ve üç kez müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu müdahaleler de Türk Ordusunun günümüzdeki vazgeçilemeyen rolünü simgeler ki bu da ayrı bir çalışma konusudur.

SONUÇ

Sonuç yaşanmaktadır. Türk Ordusunun tarihsel kaynakları bugünkü Türk toplumunun yaşamakta olduğu sonucu vermektedir.

Gördüğümüz gibi Türk Ordusu toplumuyla yaşıttır. Böyle bir geçmişin mirasçısı bir kurum, kuruluş yıldönümlerini iki bin yıl öncesine kadar çıkararırsa haksız sayılmaz. Böylesi bir geçmiş ordu-toplum yaşantılarını iç-içe kılmıştır. İşte bu çalışma ile bu tarihsel birliktelik vurgulanmak istenmiştir. Değilse önceden belirtildiği gibi bu bir ordu tarihi değildir. Olsa olsa ordunun siyasal tarihinin bir denemesi olabilir.

Bu da salt siyasal olaylar tarihinden çok bu olaylardan yeni bir anlam ve yorum çıkarma çabasıdır. Bu nedenle asıl amaç Türk Ordusunun ayrıntılı bir siyasal tarihini yazmak değil bugünkü siyasal davranışlarını anlamlandırabilmek için kaçınılmaz olan tarihsel birikimi ortaya koymaktır. Bu yüzden bu kitapçık daha sonra gerçekleştirmeyi düşündüğüm günümüz Türkiye' sinde Ordunun siyasal rolü konulu araştırmanın ön çalışması sayılabilir.

Milâttan Önce 3000'lerden İkinci Dünya Savaşma kadar uzayan bir kaç bin yıllık genişlikte zaman dilimleri üzerinde ciddi tarihsel tezler ileri sürmenin ne kadar güç bir iş olduğunu bilmekle birlikte işin büyüklü-

ğü hiç bir girişimde bulunmamak için bir gerekçe olmamalıdır kanısındayız. Kaldı ki bu geniş zaman dilimlerinin değişik noktalarmdan alınan somut örneklemlerle konunun tarihsel bütünü üzerinde geçerli bir yargıya varabileceğimizi düşündük.

* * *

Bu düşünceyle vardığımız sonuçlan sıralıyoruz.

Prusya, Polonya ve Japonya'da olduğu gibi, fakat bu ülkelerden daha erken zamanlardan beri Türkiye'de ordu toplumuyla özdeşleşmiş bir kurumdur. Toplum bütün katmanlarıyla ordusuna yansır. Çağdaş Türkiye'de Ordu içinde kuşaklar boyu süregiden büyük aileler, soya, soyluluğa dayalı bir seçkinler geleneği yoktur. Batı'da feodalite'nin ortadan kalkışıyla orduda yeni bir iş kapısı bulan eski soylular gibi bir Osmanlı paşalar aristokı-asisi oluşmamıştır.

Bu durum hem Kemalist Ordunun Osmanlılığın bir anti-tezi olarak ortaya çıkışından, hem de Osmanlı Ordusunda, her kurumda olduğu gibi görevleri ne olursa olsun devlet kılıcı karşısında kişilerin boyunlarının kıldan ince oluşundandır. Osmanlı devlet mantığı Osmanoğullarından başka soyluluk tanımamıştır. Bu ailenin dışındaki her kişi ne denli önemli olursa olsun her an azledilebilecek bir görevlidir.

Bu nedenle çağdaş Türk Ordusu hem bir yandan bin yıllarlık bir geçmişin savaşçılık geleneklerinin taşıyıcısıdır, hem de yakın tarihin siyasal kurum ve değerleriyle keskin bir kopukluk gösterir. Bu kopukluk İslâmdandır, Doğudandır. Giyeceklerden abc'ye, müzikten takvime kadar pek çok değişim bu kopukluğun göstergeleridir.

Fakat bu ksskin kopukluk bütün bir toplumun hep birlikte kararlaştırdığı bir seçim değildir. Halkm onayını almadan dar kadroların halk adına gerçekleştirdikleri bir uygarlık seçimi sözkonusudur. İşte bu noktada, sınıfsal olarak toplumunun bir yansıması olan Türk Ordusu insan ve uygarlık anlayışı bakımından içinden çıktığı toplumdan çok ilerdedir. Bir bakıma toplumsal açıdan toplumuyla çakışan ordu siyasal ve ideolojik açıdan ona ters düşecek kadar farklıdır. Halk koyu bir dindarlık, doğululuk, köylülük, kadercilik içinde iken içinde ordunun da yer aldığı Jön Türklerden bu yana aralıksız varlığını duyuran bir aydınlar topluluğu böyle bir topluma tam karşıt bir uygarlığın değerlerini benimsetmeye girişmiştir. Dindarlık yerine, laiklik, doğululuk yerine batılılık, kadercilik yerine bilimsellik...

* * *

Burada Ordubilimcilerin genel geçerliliği olduğu iddiasıyla ileri sürdükleri bazı varsayımlar yalanlanmaktadır: Askerlik psikolojisinin iktidara yönelik olduğu (power-oriented), tutucu olduğu, profesyonel ordunun XIX. yy.'ın bir ürünü ve burjuvazinin bir kurumu olduğu... gibi.*

Türkiye'de ordu kişisel iktidar hırslarının aracı olmadığı gibi her müdahalesinde onu sivil toplum bu yola zorlamıştır. Müdahale için de ilk fırsatı değerlendirmek yerine barışçı yöntemlerin tümünün başarısızlığı görüldükten sonra eyleme geçmektedir. Başka bir deyişle müdahale eşiği oldukça yüksektir.

Orduların tutuculuğu varsayımı da Türk ordusu için hiç olmazsa son zamanlara kadar kolay kolay doğrulanamaz. Çünkü devrimsellikleri tartışıladursun, Tür-

* HUNTINGTON, S.P., The Soldier and the State, s. 79.

kiye'de bütün devrimler ordu aracılığıyla yapılmıştır. Toplumsal gelişmeleri Batıya göre geri kalırken ordu ve çevresindeki aydın bürokrat katmanlar toplum üzerinde etki yapabilecek güç ve örgütlülük gösterebilmişlerdir. Bu da çağdaşlaşma yönünde olmuştur.

Profesyonellik konusunda ise bu çalışma Türk Ordusunun meslekî bir karakter alması için XIX. yy. beklemediğini baştan beri kanıtlamaya çalışmaktadır.

Ayrıca Askerî Sosyolojinin önde gelen adlarından M. JANOWITZ'in islâmi değerlerin müslüman ülke orduları üzerinde varsaydığı önemli etkisi** de aynı biçimde Türk örneğinde yok denecek düzeydedir.

* * *

Gerek bin yıllık tarihsel birikimin, gerekse son yüz yılda elde ettiği siyasal bilinç sonucu Türk Ordusu kendine tarihsel bir misyon tanımıştır. Özellikle Kemalist Ordu kendini topluma çağdaş uygarlık yolunu gösterecek bir misyoner olarak görmüştür. Bu devlete ve topluma sahip çıkma esprisinin, toplulukçu bir esprinin sonucudur. Bunalım zamanlarında kendini gösteren bu espri orduyu etkisiz bir seyirci olarak kalmaktan alıkoyarak mevcut hukuk kurallarını aşıp yeni bir toplum dengesi kurmakta görevli kılar. Böylece tarihin dönüm noktalarında ordu kendini topluma yön veren, ona amaç gösteren bir ideolojik kılavuz olarak algılar ve öyle davranır.

1960 sonrası tartışmalarının ortaya çıkardığı bir "teori" konuyu anlamak ve anlatmakta belirli bir kolaylık sağlayabilir. Ara tabakalar, ya da Asker-Sivil-Aydın üçlüsü teorisi diyebileceğimiz bu yaklaşım aslında

** JANOWITZ, M., On Military Intervention, s. 105.

bu çalışmada değinilen ordu ve onun toplumsal müttefiklerinin türdeş değilse bile dayanışmalı bir seçkinler **(Zinde Kuvvetler)** bloku oluşturduğu, dolayısıyla bu üçlünün yakın tarihimizi açıklayıcı olabileceği biçiminde kendini gösterir.

Bu tez ilk aşamada gerçekten yararlı sonuçlar getirmiştir. Şöyle ki 1860-1960 yüz yıllık bir dönemin siyasal gelişmelerinin açıklanması bu tezle şematik bir biçimde de olsa kesintisiz olarak açıklanabilir. Bunun yapılabilmesi ölçüsünde de bilimsel sayılabilir. Bir Osmanlı burjuva sınıfının doğmamış olması, bunun sonucu olarak da toplumsal ve ekonomik alandaki egemenliğini devlet ve siyaset katma da yaymaya, devrimini yapmaya girişmeyen bir burjuvazinin yerine toplumun en "aydın" ve en örgütlü kesimleri olan Ordu, Üniversite, Bürokrasi, Basın gibi çevrelerin politize birlikteliği gerçekten geçerli bir açıklama çerçevesi olabilir.

Ancak bu teori tarihi ve günümüzü açıklamaktan öteye geçerek bir çeşit siyasal program olursa yararlılığı tartışma götürmeye başlar. Nitekim 27 Mayıs'tan sonra acaba aynı güçlere dayanarak yeni ve daha radikal **bir** 27 Mayıs daha yapabilir miyiz? sorularına iyimser karşılıklar vererek yola çıkanlar çok geçmeden teorilerinin acı bir biçimde yalanlandığını görmüşlerdir. Çünkü Türkiye, Cumhuriyetten beri girmiş olduğu yeni sınıflaşma sürecinde önemli bir yol katetmiş bulunuyordu. Teoride yapılması gereken düzeltme küçümsenemezdi. Türkiye'nin sınıfsal tablosu eski üçlüyü ikinci plana atacak bir niteliğe bürünmüştü.

* * *

Bütün bu son zaman değişmelerine karşın bir tarihe kadar Türkiye'de bir **"İlerici Ordu** imajı vardır ve bu kanımızca önemli ölçüde gerçeği yansıtmaktadır.

Fransa'da Cumhuriyet'e karşı çıkanlar arasında yüksek rütbeli subaylar başta gelirken Türkiye'de Cumhuriyet belki de herkese karşı, orduya güvenilerek getirilebilmiştir. Bugün de "Cumhuriyetin bekçiliği" duygusu, sınıfsal işlevi ne olursa olsun askerî kurumun temel duygularından biridir.

Burada da yine sınıfsal temeli bulmak mümkündür. Batı'da çöken aristokrasinin askerî seçkinleri ordularda kendilerine iş ve statü buldukları için bu ordulara belirli bir tutuculuk aşılayabilmişlerdir. Önce de belirttiğimiz gibi Türk Ordusu kuşaktan kuşağa süregiden büyük aileler, soylu subaylar tanımamıştır. Dolayısıyla yeniliklere, değişmelere kapalı bir toplumsal tabanı yansıtmamıştır. Tam tersine devrimsel değişmelere belirli bir zaaf duyagelmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin son yüz yılı (1860-1960) bir Volontarizm-Determinizm çatışmasıyla özetlenebilir. Bir yanda kendi kendine organik bir gelişme ortaya koyamayan bir toplum, öte yanda toplumun gelişme durumunu beğenmiyen bir grup seçkinin bütün bir topluma kendi tanımladıkları bir gelişme modelini, hatta yaşama biçimini empoze eden iradeci bir toplum anlayışı.

Bu tarihsel bakışın sonuçlan günümüz askerî kurumunun davranış düzenliliklerini bir ölçüde anlamamıza yardımcı olacak ipuçları vermektedir. Herşeyden önce vurgulanması gereken ve "Kemalist duyarlılıklar" diye adlandırabileceğimiz anlayış ve davranış biçimidir. Bunlardan ilki Kemalistlerin kendi denetimlerinde olmayan toplumsal, siyasal ve özellikle askerî örgütlenmeler karşısında duydukları kuşku ve endişedir. Gördüğümüz gibi gerilla girişimleri karşısında Kemalistlerin tutumu baştan beri güvensiz ve çekimserdir. Bunların varlığına gerek duymadıkları andan başlayarak ya dü-

zenli ordu içine almak ya da doğrudan doğruya tasfiye etmek yoluna gitmişlerdir. Bir diğer duyarlılık özellikle gerilla/ordu çatışması ortaya çıktığı zaman kendini göstermiş olan dış bağlantılar konusundadır. Direniş örgütlerinin dış bağlantıları Kemalistlerin en çok çekindikleri sorunlardan biri olacaktır. Bunlar hem ulusalcı bir yaklaşımın sonucu hem de XIX. yy. da oluşmuş bir devlet geleneğinin "toplumları seçkinlerin çekip çevirdiği, kurtarıp yönettiği"ne ilişkin siyasal bir anlayışın sonucu ortaya çıkmış duyarlılıklardır.

Bu iç ve dış tehlikeler içinde bile özenle korunmuş bu bağımsızlıkçı ve devletçi geleneğin başlıca mirasçısı olması gereken Kemalist Türk Ordusunun temel inanışlarından birini oluşturması ve yarım, yüz yıl sonra bile aynı duyarlılıkları göstermesinden başka doğal ne olabilir?

Bu duyarlılıkların saygı görmesi için bugünkü Türk Ordusunun göze almayacağı tehlike yoktur.

* * *

Tarihin başka bir dersi de kurumların çevresel değişmelerden er geç etkilenecekleri gerçeği üzerinedir. Nitekim Türk Ordusu da bir yüz yıllık ilericilikten değişen toplumsal yapı doğrultusunda bir uyumculuğa (Conformisme) gözlenebilir bir dönüş göstermektedir. Belli ki kendisi yaratıp geliştirdiği toplumsal güçlerin egemenliğini belli belirsiz koşullarda benimsemek üzeredir. Yine de kültürel kalıtımın birdenbire yok olmayacağını, beklenmedik zamanlarda depreşebileceğini unutmamak gerek.

Son yıllarda gözlenen bu uyumcu tutumu bir ölçüde dengeleyecek başka bir gelişmeye değinerek bu çalışmayı noktalamak istiyoruz,

Türk toplumunun çağdaşlaşmasında olduğu kadar yeteri kadar çağdaşlaşamamasmda da gözden geçirdiğimiz tarihsel gerçeğin (ordu) payı büyüktür. Bir toplum kendi gelişmesine izleyici kala kala ancak bu ölçüde ilerleyebilirdi. Türkiye'de ilerlemenin sınırları hem toplumun kendisi içinde hem de onu ilerletmeye çalışanlardadır. Gerçek ve özgün ilerleme ise toplumun kendisinin ortaya koyacağı bir ilerlemedir. Bu yüzden Türkiye'de askerlerin topluma yapacakları en büyük iyilik bu toplumun kendi kendine ilerleyen bir olgunluğa ulaşmasına katkıda bulunduktan sonra olağan görevlerine dönmeleridir. Aksi halde yol göstericisiz yaşayamayan bir toplum hiç bir zaman büyük toplum olamaz.

Yüz yıllık geleneklerin birer birer yok olmaya yüz tuttuğu bir ortamda küçümsenemeyecek bir yenilik yine de sınırlı bir iyimserlik kaynağı olabilir.

Nasıl başka toplumlarda ilerlemelerin karşısına ordu çıkarken Türkiye'de ilerlemelerin öncülüğünü yapagelmişse şimdi de Demokrasi konusunda askerlerin sivillerden hiç de daha az demokrasi taraftarı olmadıklarına inanmak gerekiyor. Kuşkusuz tartışma çok yönlüdür ve uzun zaman sürecektir. Ancak değişmeyen veri her şeye karşın ordunun, Türk halkının kendi kendini yönetebilirliğine gönülden inandığıdır.

Türk Ordusu, hikmetinden sual olunmaz yönetimlerin güvencesi olmaktan büyük bunalımlara yol açmadan kendi kendini yönetebilen bir halkın ordusu olmaya çoktan hazır görünüyor.

Türk Demokrasisinin yaşarlık kazanabilmesi için bu bir güvencedir ama sivil toplumun da aynı inancı ve yeteneği gösterebilmesi gerekir. Her demokrat insanın dileği de bu olmalıdır.

KAYNAKÇA

ABADAN, Yavuz, Mustafa Kemal ve Çetecilik, Varlık Y., 1964.

ABDEL - MALEK, Anouar, Egypte, Sociâte Militaire, Paris, Seuil, 1962.

AFETİNAN, Atatürk'ten Hatıralar ve Belgeler, Ank., İş Bankası Yayınları. 1259.

ABRAHAMSSON, Bengt, Military Professionalization and Political Power, London, Sage. 1972.

AHMAD, Feroz, The Young Turks, Oxford, 1969.

AKDAĞ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara, Bilgi Y., 1975.

AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, 1943 - 59, İstanbul, Dizgi Y., 1974.

AKINCI, İbrahim Ethem, Demirci Akınları, TTKB, Ank. 1978.

AKSİN, Sina, 31 Mart Olayı, Ank., SBFY, 1970.

ALDERSON, A.D., The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, Clarendoın Press, 1056.

ALLEN. W.E.D., Problems of Turkish Power in the Sixteeth Century, Central Asian Research Center, London, 1963.

ALP, Tekin, Le Kâmalisme, Paris, Felix Alcan, 1937.

AMBLER, John Steward, The Frendi Army in Politics, (1945-1962), Ohio, 1966.

APAK, Rahmi, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul, Gü-vetn B., 1942.

ARALOV, S.İ., Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, İst., Burçak Y., 1967.

ARMSTRONG, H.H., Gray Wolf New York, Minton, Balch Company 1973 (1932)

ATABINEN, Rechid S., Les turcs occidentaux et la Mediterranes, İstanbul Ed. du T.A.C.T., 1956.

ATATÜRK, Mustafa K. Nutuk, Ankara, MEB Basımevi, 1962.

AVCIOĞLU, Doğan, Millî Kurtuluş Tarihi, İst., İst. M., 1974.

AVCIOĞLU, Doğan. 31 Martta Yabancı Parmağı, Ank. Bilgi, 1969.

AVCIO&LU, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Ankara, Bilgi 1971.

AYBARS, Ergun, İstiklâl Mahkemeleri, Bilgi Y., 1975.

BANKWITZ, Philip, C.F., Maxime Weygand and Civil Military Relations in Mode'rn France, Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press, 1967.

BARTHOLD, W., Histoire des turcs d'Asie Centrale, adaptation française de Mme. DONSKIS, Paris, Adrien Maisonneuve, 1945.

BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, İst., Baha M., 1968.

BELDICEANIJ, N., Le monde Ottoman des Balkans (1402-1566), Institutions, Societe, Economie,; Londres, Variorum Reprints, 1976.

BERKES. Niyazi, İki Yüzyıldır Neden Bocalıyoruz, Yön Y.$_r$ (1960?)

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara. Bilgi Y., 1973.

BERTAUD, Jean-Paul, Valmy, la Democratie en Aimes, Paris, JuUiard 1670.

BIENEN, Henry (edited by), The Military Intervenes, New York. Russel Sage Foundation, 1968.

BISCHOFF, Norbert de (conseiller â la delegation d'Autriche â Ankara), La Turquie dans le Monde, Paris, 1936.

BOZDEMİR Mevlüt. Le role Extra-Militaire de l'Armâe en Turquie, Master tezi (D.E.S.) Üniversite de Paris-I Pantheon Sarbonne, 1975.

BOZDEMlR, Mevlüt, Le Role Politique de l'Armee Turque, Doktora Tezi, Paris, 1978.

BRAUDEL, Fernand, La Me'diterrane'e et le Monde möditerranĞen, Paris, (1949), 1976.

BROQUIERE, de la Bertrandon, Conseiller de Ph. le BON. Le voyage d'outre-mer, Paris, 1892, (1432).

CAHEN, Claude, Pre-ottoman Turkey, London, Sidgwick & Jackson, 1968.

CAHUN, Leon, Introduction â I'histoire de l'Asie, Paris, A. Colin, 1896.

CARRIAS, Eugeıne, La pensle Militaire Française, Paris, PUF, 1960.

CEBESOY, Ali Fuat, Moskova Hatıraları, İst., Vatan M., 1955.

CEBESOY, Ali, Fuat, Siyasi Hatıralar, ist., Vatan Neşriyatı, 1957.

CEM, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İst., CemY., 1977.

CHALLENER, Richard D., The French Theory of the Nation in Arms, New, York, Colombia University Press, 1955.

CHANDESSAIS, Colonel Charles, La Psychologie dans l'Armee, Paris, PUF, 1959.

CIPOLLA, Carlo M., Guns and Sales in the Early Phase of Europeen Expansion (1400-1700), London, Collins, 1965.

CLAUSEVVITZ, Cari von, De la guerre, Paris 10/18, 1955.

CLERGET, Marcel, La Turquie, Paris, A. Colin, 1947.

CONTAMİNE, Philippe, Guerre, Etat et Societe â la fin du Moyen-Age, Etüde sur les arcnees des Rois de France, (1337-1494), Paris, 1972.

COLES, Paul, La lutte contre les Tıfrcs, Paris, Flammarion, 1969.

CRAESY, S. EDWARD, History of the Ottoman Turks, Beirut, KHAYARS, 1961.

CUINET, Vital, La Turquie d'Asie, Geographie administrative, Paris, 1890.

CZAPLICKA, M.A., The Turks of Central Asia, London, Oxford Univ. Press, 1973, (1918).

ÇERKEŞ ETHEM'in Hatıraları, Güniz Basımevi, 1962.

DAVISON, R.H., Reform in the Ottoman Empire, 1886-76, Princeton, 1963.

DENAIS, Joseph, La Turçuie nouvelle et l'ancien regime, Paris. 1009.

DİNAMO. Hasan İzzettin, Kutsal İsyan, İst., May., 1967, c. 6.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, İstanbul, Köz Y., 1971.

DODD. C.H., Politics and Government in Turkey, Manchester. University Press, 1969.

D'OHSSON, M. de. Tableau general de l'Empire Ottoman, Paris, 1788

DUTELL, Henri-Jean, Loin dans la Turquie, Paris, La Table Ronde, 1958.

ELİÇİN, Emin Türk, Kemalist Devrim İdeolojisi, İstanbul, Ant. 1070.

ENGELS, F.,Military Critics, (articles reproduits et prefaces par W.H. CHALÖNER et W.O. HENDERSON, Manchester, Univ. of Manen., 1959.

ERDOST, Muzaffer, Türkiye Üzerine Notlar, Ankara, Sol Yayınları, 1971.

ERGİL, Doğu, Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi, Ankara, Turhan Y.. 1981.

ERKANLI, Orhan, Anılar... Sorunlar, Sorumlular..., İstanbul, Baha, 1973.

ERTÜRK, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası» yazan: Samih Nafiz Kansu, İst., Ararat Y., 1969.

FINER, S. E., The Man on the Horseback, London, Pall Mail Press, 1962.

FREY, W. Frederick, The Turkish Political Elite, Massachussetts, M.I.T. Press, 1965.

GARNIER, Jean Paul, La fin de l'Empire Ottoman, Paris, Plon, 1973.

GIRAUD, Rene, Les regnes d'Eterich, Qapgahn et Bilgâ, These de doctorat, Paris, Adien Maisonneuve 1960.

GLUCKSMANN, Andre, Le Discours de la Guerre, Paris, 10/18, 1974.

GROUSSET, Rene, L'Empire des steppes, Attila, Gengis-Khae, Tamerlan, Paris, Payot, 1939.

GROUSSET, Rene, L'Empire du Levajıt, histoire de la question d'Orient Paris, Payot, 1949, (1946).

HAMMER, J., de, Histoire de l'Empire Ottoman, 18 vol., Paris, 1835-43.

HAMON, L. (editeur), Le Role extra-militaire de l'Armee dans le Tiers-Monde, Paris, 1966.

HAMON, A., Psychologie du Militaire Professionnel, Paris, 1894.

HARPUTLU, Kamuran Bekir. La Turquie dans Fimpasse, Paris, Anthropos, 1974.

HARRIS, George S., **The Orıgins Of Communism in Turkey,** Stanford, Hoover Institution Publications, 1967.

Histoire de la Republique Turquie, Societe pour l'etude de l'Histoire Turquie, İstanbul, 1935.

HOWARD, Michael, **Soldiers and Governments,** London, 1957.

HUNTINGTON, Samuel P. **The Soldier and the State,** (The Theory **and** Politics of Civil-Military Relations) Cambridge, Massashusetts, Harward University Press, 1957.

İLERİ, Rasih Nuri, **Atatürk ve Komünizm,** İst., Anadolu Y., 1970.

İNALCIK, Halil. **The Nature of T'raditional** Society, Political Modernisation in Japan and Turkey, edited by Robert E. WARD, & Dankwart A., RUSTOVV, Princeton, 1970, (1964).

JANOWITZ, Morris, **The Professional** Soldier, A Social anda Political Portrait, London, The Free Press of Glencoe, 1960.

JANOWITZ, Morris, (edited by) and DOORN, Jacques Van, **On Military Intervention,** Rotterdam University Press, 1971.

JANOWITZ, Morris, **The New Military,** New-York, Russel Sage Foundation. 1964.

JAURES. Jean, **L'Armee Nouvelle,** Paris, L'Humanite, 1915.

JOHNSON,, John J. (edited by), **The Roie of the Military,** Princeton University Press, 1962

KARAEEKİR, Kazım, **İstiklâl Harbimiz,** İst., Türkiye Y., 1960.

KARPAT, Kemal, **Social Change and Politics in Turkey,** Leiden, Brill, 1973.

KARPAT Kemal **H., Turkey's Politics,** The Transition to a Multi-Party System, Princeton, Princeton University Press, 1966, (1959).

KAYALI, Kurtuluş, **Cumhuriyet Döneminde Ordu ve Siyaset,** Doktora tezi, Ankara, 1978.

KOÇAŞ, Sadi, Atatürk'ten 12 **Mart'a** (Anılar) (Memoires) İstanbul, May Y., 1977.

KONGAR, Emre, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** (Structure Sociale de la Turquie), İstanbul, Cem Y., 1976

KORTEPETER, Cari M., **Ottoman Imperialism during the Reformation,** London, 1973.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat, Les origines de l'Empire Ottoman. Paris, Boccard, 1935.

KRADER, L, SEBECK, A.T. (Editör), Peoples of Central Asia, Indiana University Publications, 1966.

KUTAY, Cemal, Çerkez Ethem Dosyası, Boğaziçi Y., îst., 1973.

KÜÇÜK, Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler II, İst., Tekin Y., 1979.

LANG, Kurt, Military Sociology, (A Trend Report and Bibliography) - Sociologie Militaire (Tendances actuelles de la Recherche et Bibliographie), Current Sociology - Sociologie Contemporaine, Volume XIII, No I, Oxford, Basil Blackwell, 1965; Volume XVI, No 3, La Haye, 1968.

LANDAU, Jacob, Radical Politics in Modern Turkey, Leiden, E.J. Bili, Jerusalem Academic Press, 1974.

LAVALLEE, Theophile, ffistoire de la Turquie II, Leipzig, 1856.

LESURE, Michel, Lepante, la crise de l'Empire Ottoman, Julliard, 1972.

LEWIS, Bernard, The Emergence of Modern Turkey, London, Oxford University Press, 1962 (61).

Le Livre de Babur, (Babürname), Çağatay Türkçesinden Fransızcaya çev. J.-L. B. GRAMMONT, Paris, POF, 1980.

LYAUTEY, Pierre, Turquie moderne, Paris, Julliard, 1970.

LYBYER, Albert Howe, The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent.

MANTRAN, Robert, Histoire de la Turquie, Paris, PUF, 1975.

MARAC, V., La question d'Orient, Paris, Ed de l'Orient Illustre, Brochure non-datee (1900 ?)

MARDİN, Şerif, The Genesis of Young Ottoman Thought, Princeton. 1962.

MASSON, V., - SARIANIDI, V.I., Central Asia, Southampton, Camelot Press Ldt. 1972.

M AO Tse-Toung, Ecrits Militaires, Pekin, Editions en Langues Etrangeres. 1964.

MARX, ENGELS, Correspondance, Moscou, Edition du Progres 1971.

MENGES, Kari H., The Turkic Languages and Peoples, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1968.

MERAY, S.L., OLCAY, Osman, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri,** SBFY, 1977.

MERTON, Robert King, E16ments de möthode sociologlque, Paris, Plon, 1966 (1953).

MESNARD, Andre Hubert, **Le** Mythe **turc au XVIeme Bİecle,** Memoire de D.E.S. Sciences Politiques, Paris, 1964.

MOULIN, Rene, **Force et Faiblesse de la Jeune Turquie,** Paris Plon, 1910.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Malî Kaynaklan,** Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Y., 1974.

NICOLAİDES, N., **Arlequins de Stamboul,** Paris, Journal l'Orient, (1309 de l'Hegire).

NOBECOURT, Jacques, **Une Histoire Politique de l'Armée de** Pétain â Pétain, Paris, Seuil, 1967.

OLCAYTU, Turhan, **Türk Tarihi, Silâhlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük,** Ankara, Genel Kurmay Bşk. Y., 1973.

ORTAYLI, îlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman** Nüfuzu, A.Ü.S.B.F.Y., 1981.

ÖGEL, Bahaeddin, Türk **Kültür Tarihine Giriş,** Ank. Kültür Bakanlığı, 1978.

ÖZERDİM, Sami N., **Atatürk Devrimi Kronolojisi,** Ank., Halkevleri Y., 1974.

PETERS, Richard F., **Histoire des turcs de l'Empire â la democratie.** Paris, Payot, 1966.

PITCHER, D E, **An Historical Geography of** the **Ottoman Empire,** Leiden Brill, 1972.

PORTELLI, Hugues, **Gramsci et le Bloc** Historique, Paris, PUF. 1972.

ROBINSON, R.D., The First **Turkish Republic,** a case Study in National development, Harvard Middle Eastern Studies, Cambridge, Mass. 1963.

RODINSON, Maxime, **islam et capitalisme,** Paris, Seuil, 1966.

ROUILLARD, C.D., The turk in French History **and** Iitterature, (1520-166Ö), Paris, Bolvin, 1938.

ROUX, Jean Paul, **Histoire des Turcs jusqu'au XVIIIe** s., Première Confârence, Centre Militaire d'Information et de Spécialisation pour l'Outre-Mer, 1957.

RUSTOW, D. WARD, R., **Political Modernization in Japan and Turkey,** Princeton, 1964.

SAMNE. George; GOBLET, **Y., La vie politique orientale en 1909,** Paris, 1010.

SAMOLIN, William, East **Türkistan to** the **Twelth Century,** The Hague, Mouton & Co, 1964.

SCHVVOEBEL, Robert, **The Shadow of the Crescent,** the **Renaissance** Image of the Türk, Nieukoop, B. de Graaf, 1967.

SEIGNOBOSC. Capitaine H. (ancien officier â la Mission d'Orient), **Turcs et Turquie,** Paris, Payot, 1920.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli,** İst., Burçak Y., 1966 (1963).

SENCER, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı.,** İst., Anty., 1969.

SENCER, Oya, **Türk Toplumunun** Tarihsel **Evrimi,** İstanbul, Habora, 1969.

SERTEL, Yıldız, **Türkiye'de İlerici Akımlar,** İst., Ant, 1969.

SHAW,Starford J., ve Ezel Kural, **History of the Ottoman Empire and** Modern **Turkey,** Volume II, Cambridge University Press, New York, 1977.

SPERCO, WiUy, **M.K. ATATÜRK,** Paris, 1958.

STEINHAUS, Kurt, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi,** İst., Sander **Y.,** 1973.

STEPHAN, Alfred, **The Military in Politics,** Princeton Univ. Press, Princeton, 1971.

SÜLKER, Kemal, **Türkiye'de îşçi Hareketleri,** İstanbul, Gerçek Y., 1968.

ŞİMŞİR, Bilal N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk** (1919-1938), Ankara, TTKY, 1275.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, **Talat Paşa-Mustafa Kemal Mektuplaşması,** Milliyet, 15-23 Mayıs 1976.

TEVETOĞLU, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler,,** Ankara, Ayyıldız **M.,** 1967.

THOBIE, Jacques, Les int^rets economiques, financiers et polititiques français dans la partie asiatique de l'Empire Ottoman, de 3895 â 1914, Üniversite de Lüle, These, 1973.

TİMUR, Taner, Türk Devrimi ve Son'rası, 1919-1946, Ankara, Doğan Y., 1971.

TOY, Erol, Türk Gerilla Tarihi, îst., Giray Y., 1970.

TRUMPENER, Ulrich, "Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918, Princeton, 1968.

TUNCAY, Mete, T.C.'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931), Ankara, Yurt Y., 1981.

TUNCAY, Mete., Türkiye'de **Sol** Akımlar, Ankara, Bilgi Y., 1978, (1967).

Tffrk İstiklâl Harbi, (Ayaklanmalar), Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ank., 1974, c. VI.

URSU, J., La politique orientale de François Premier, Paris, 1908.

UZUNÇARŞILI, I.K., Kapıkulu Ocaklar. T.T.K.B., 1943.

VERNANSKY, George, On Some Parallel Trends in Russian and Turkish History, Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences, New Haven, July 1945, Vol. 36.

VRYONIS Jr, Speros, Byzantium: its International History and Relation with the Müslim World, London, Variorum Reprints, 1971.

WEIKER, Walter F., Political Tutelage and Democracy in Turkey (The Free Party and its aftermath) Leiden, E.J., Brill, 1973.

WEISSEMAN, Nalıoum, Les Janissaires, etüde de l'organisation militaire des ottomans, these, Paris, Nizet, 1938.

WIET, Gaston, Histoire gone'rale des religions, (İslam).

WITTEK, Paul, The Rise of the Ottoman Empire, London, the Royal Asiatic Society, 1938.

YERASIMOS, Stefanos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, İstanbul, Gözlem Y., 1977.

YERASIMOS, Stefanos, Türk-Sovyet İlişkileri, İst., Gözlem Y., 1979.

MAKALELER, SERÎ YAZILAR, v.d.

BLAGOJEVIC, Moma, "La Politique Turque â la Croisee des Chemins", Revue de Politique Internationale, No. 501, 20-2-71.

BOIROND, Herve, Les Difficultes d'un regime fonde sur L'Alliance de l'Armee et de la Bourgeoisie Industrielle, Le Monde Diplomatique, Juin 1972.

BOZDEMİR, Mevlüt, Sources Historkjues de L'Armee Turque, SBFD, c. 33, 34, 36, 1979-1981.

DURSUNOĞLU, Cevat, Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri, Belleten, c. 27, No : 108.

ELLIS, Ellen, D., Post Revolutionnary Politics in Turkey, Current History, Avril 1962.

EVİN, Alpay, Turquie, l'Armee et les Tentations du Kemalisme, Politique d'Aujourd'hui, Avril 1970 (s. 97-110.)

FOX, Clifton C. Colonel, Turkish Army's Role in Nation Building, Military Review, April 1974.

GIRAUD, Rene, Vers la Seconde Röpubliaue Turque, Orient, No: 14, 1960, (p. 1-25.)

GU1LLINY, E., L'Armee Ottomane, Revue de France, Fevrier 1876, (s. 504-517.)

İNALCIK, Halil, Osmanlı Hukukuna Giriş, SBFD, Cilt XIII, No. 2, 1958, Cs. 102-126).

İNALCIK, Halil, Osmanlılarda Raiyet Rusmu, Belleten, Ankara, Octobre 1959, (s. 575-610).

İNALCIK, Halil, Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü, SBFD, Cilt XIV, No. I, Sayı: 5, Ankara, 1959. (s. 69-94.)

İNALCIK, Halil, Osmanlı Devletinde Türk Ordusu, Türk Kültürü, 1964. sayı 22.

İNALCIK, Halil. Osmanlı Padişahı, SBFD, Cilt XII, No. 4, Sayı: 2, Ankara, 1058, (s. 68-79.)

İNÖNÜ, İsmet. Millî Mücadele, Anılar, hazırlayan: Sabahattin Selek. Ulus, Nisan-Mayıs-Haziran, 1968.

HARRIS, Georges, The Role of the Military in Turkish Politics, The Middle East Journal, Printemps 1965.

HATİBOĞLU, Vecihe, Türkoloji, AÜDTCFY., 1979, c. VIII.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok, **Introductton â Civilisation Turcjue.** Teste non publie, 1974.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Türk Ordusunun Toplumsal Kökenleri,** SBFD, c. XXIX, Sayı, 3-4, 1974.

LAJOS, Fekete, **Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi. I.U.E.F.** Tarih Dergisi, Cilt, XII, Sayı: 16, septembre 1961.

LERNER, Daniel, et ROBINSON, Richard D., **Swords and Ploughares,** (The Turkish Army as a Modernizing Force), World Politics, Vol. XIII, Oct. 1960

LEWIS, Geoffry, Turkey: The End of the First Republic, VVond Today, Septembre 1960, Vol. 16, No. 9.

PERİNÇEK, Doğu, **Kıvılcımlının Ordu ve Devlet Teorisinin Eleştirisi,** Ankara, Aydınlık, 1975.

PRISE, Philips **M., Turkey Since The May Revolution,** The Contemporary Review, January 1961, p. 16-20.

RUSTOW, Dankwart, **A., The Army and The Founding of the Turkish Republic,** World Politics, Juillet 1959.

SEYLAN, Gencay, **Ordu** ve Siyaset, Kamun-u Esasî'nin 100. Yılı Armağan'ı, SBFY., Ank., 1978.

SİMPSON, Dwight James, **Turkey: a time of Troubles,** Current History, January 1972, p. 38-43, 50-52.

SCHAH - TACHTINSKY, Mohammed Aga, **Comment sauver la Turquie?,** Paris, 1901.

TÜRR, E., Question **d'Orient,** La Nouvelle Revue, Budapest, 1879.

VERNIER, Bernard, **L'Armee Turque et la ReVolution néo-kémaliste,** Politique Etrangere, No : 3 -1965.

ÇİZELGELER

Türk gençleri ve askerlik 25
Fransız gençleri ve askerlik 26
Osmanlı Devletinin toprakları 34
Sayılarla Sipahiler ve Yeniçeriler 53
Osmanlı Orduları (Kapıkulu ve Eyalet Askeri) 59
XIX. yy sonu ve XX. yy. başı düşünce akımları 71
XIX. yy. sonunda Osmanlı Nüfusu (Uluslar) 72
İstanbul'a bağlı kalan ve Anadolu'ya geçen subaylar 93
Kurtuluş Savaşı Kayıpları 154
TBMM'de asker kökenli milletvekilleri 162

ZAMANDİZİN

Milâttan Önce

3000: Türklerin atalarının ilk izleri (?)
2000: HHIONG-NAU, ön-türklerin ortaya çıkışı
214-204 : Çim Settinin yapılışı
209-179: Hun İmparatorluğu

Milâttan Sonra

451: Doğu Roma İmparatorluğunu ATTİLA'nın istilâsı
454 : ATTİLA'nın ölümü
551: Göktürklerin (TOUKİOU) bağımsızlık ilânı
732-735: Orhun yazıtları
745: Göktürk İmparatorluğunun yıkılışı
1071: Malazgirt savaşı ve Türklerin Anadolu'ya girişi
1155-1225: CENGİZ Han'ın Türk-Moğol istilâsı
1543: BARBAROS'un Türk Filosu'nun Marsilya'ya varışı
1569: Don nehrinin Volga'ya bağlanması için Kanal projesi
1571: İnebahtı
1682: Viyana'nın ikinci kuşatılması
1699: Karlofça anlaşması
1718: Osmanlılarda ilk reform raporu
1794 : Nizam-ı Cedid'in kuruluşu
1808: Sultanların kardeşlerini öldürme yasasının kaldırılışı
1809: Sened-i İttifakın imzalanması
1826: Yeniçeriliğin kaldırılışı
1838: İngilizlerle Ticaret sözleşmesi
1839: Tanzimat
1856: Islahat
1859: Kuleli Olayı
1865: İttifak-ı Hamiyet'in kuruluşu
1867: I. Meşrutiyet'in ilânı
19.3.1877: İlk Osmanlı Meclisinin açılışı

1894-95: ittihat ve Terakki'nin kuruluşu
Temmuz 1908: Jön Türk Devrimi ve II. Meşrutiyet
13.4.1909: Karşı Devrim girişimi (31 Mart)
Ağustos 1914: Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşına girişi
30.10.1918: Mondros Bırakışması
15.5.1919 : İzmir'in işgali
1919-1922: Kurtuluş Savaşı
10.8.1920: Sèvre anlaşması
11.5.1920: M. Kemal'in İstanbul Hükümetince ölüme mahkum edilmesi
24.7.1924 : Lausanme Anlaşması
3.3.1924: Genel Kurmayın Hükümet dışına alınması
11.2.1925: "Doğu İsyanı"
1948: Asker-bakan bulunmayan ilk hükümet

DİZİN

Abbasî, 19
Abdülhamid, 71
Ali Fuat Cebesoy, 108
Ali Rıza Bey, 89
Alptekin, 29
Anadolu Selçukluları, 30
Ashı-nashe-she erh, 19
Asker-aydın-sivil üçlüsü, 178
Askerî Cumhuriyet, 169
Askerî Demokrasi, 115
Askerî Özgüllük, 168
Askerîlik Psiklojisi, 177
Askerîlik ruhu, 20
Askerî toplum' 24
Astrahan, 39
Asya üretim biçimleri, 41
Attilla, 7
Aralov, 176

Baha Sait, 108
Barboros Hayrettin Paşa, 38
Baron de Dott 66
Bekir Sami Bey, 89
Bilge Han, 13
Bolşeviklik, 106
Bolşevizm, 113
Borç İmparatorluğu, 75
Budizm, 20
Buhara, 29

Campell, 67
, Cebeli, 51
Cemiyet-i Ahmediye, 137
Chalons-sor-Marne, 8
Comte de Benneval, 66

Dadaşlar, 136
Dağıstan, 135
Damat Ferit, 130
Demirci Akıncıları, 151
Denikin, 114
Derne, 98
Determinizm, 180
Devşirme, 56
Doğu Ulusları Kurultayı, 107
Dokuz Oğuz Kavmi, 9
Dubayet, A., 67
Duverger, M., 161
Düzce - Hendek ayaklanması 131
Düzenli-düzensiz **ordu, 78**

Enver Paşa, 107
Ertuğrul Gazi, 32
Etat providentiel, 160
Etno-centrisme (soy-benlikçi) 156

Fatimî, 19
Federalizm, 72
Feodal, 43
Feodalite, 41

Ulusal jandarmalar, 95
Üretim biçimi, 13

Volantarizm, 180

Yahudi cenneti, 33
Yeniçerilik. 53
Yeni Roma, 39
Yenisey, 13
Yeşil Ordu, 111-126
Yoldaş, 116
Yüze çıkmak, 85

Zinde Kuvvetler. 79

S.B.F. Basın ve Yaym Yüksek Okulu Basımevi, Ankara -1982 150 TL.